

TÉLUTÓ.

III.

Visszatérve a házba, a városfőhadnagy lefeküdt, anélkül, hogy elnyugodott volna. Mit tett ő? Cinkosául szegődött egy embernek — nem, egy ügynek, amelyet örületnek tartott. Örületnek, szerelemhez hasonló, mámoros megtántorodásnak — de nem gonosz elvetemedettségnek. Másfél esztendeje pedig csak azt látta, hogy e megtántorodás részeseit veszett vadállatok gyanánt üldözik, gyilkolják halomra.

„Istennek nagyobbal tartozik“, hallotta a menekülő szavát, és érezte egész súlyával azt a különös parancsot, mely népe javáért a mindenkitől megvetett szolgálatba és a szolgálatban ma ekkora hűtlenségbe kényszerítette. Hogy hol van az igazság: szinte behunyt szemmel a meglévő hatalom eszközéül szolgálni, — nyíltan előbb őrjöngő, ma irtóztatóan büntetett, lethargiában senyvedő népéhez állítani, — vagy kétfelé szolgálva, egy jóért dolgozva lassan mindkét felől meggyűlöltté válni — nem tudta most megítélni. Nem is bírt valóban végiggondolni mindenen. Érezte a meghasonlást magában, de hogy mi mivel került benne szembe, arról tűnődni most nem volt alkalmas óra. Tudta, hogy a veszély csak kilépett a küszöbén és hogy sokkal nagyobb, mint tegnap este.

Minden percben megzörrenhetett a zsandárfegyver a kapun.

E helyett azonban az aszonyok szobájában hallott kapkodást, lépéseket. A felesége jött, ingrevett nagykendőben, hálófőkötőben, lábára strimfli nélkül húzva a papucs. Sohasem látta így a szobájából kilépni.

— Hol van Klaudina?

— Már felkelt?

— Eltűnt.

A szó, amit az anya kiejtett, összeakasztotta a két szülő tekintetét. Nem merték tovább fűzni. Az apa kifordult az ágyból, sebesen felöltözött és nesztelenül kutatta át az egész telket, nehogy a cseléd észrevegyen valamit... Az első elsápadásból arca mind sötétebb színt vett. Amikor visszatért, a felesége megijedt tőle. Bezárta az ajtót maga után és az öltözetlenségtől, rémülettől vacogó asszony elé állott.

Kegyetlen rövidséggel metszette fel a talányt!

— Maradt-e Klaudina magában az este?

— Sokáig.

— Hol?

— A szobájában.

— Te hagytad ott?

— Ő kért, hogy menjek vacsorát főzni.

— Úgy!

Ölbefogott kézzel, összehúzott szemmel az ablakhoz állt és számotvetett. Aztán megfordult:

— Klaudinát a menekült szöktette meg!

Az asszony a kéményre intett.

— Ó. Krizbai. A „honfű“... a „honvédtiszt“... a gazember!

Leesett egy székre, a szeme üvegesen meredt el egy pillanatra. Megrázta a fejét.

— Sokat feltételeztél rólam, jómadár, de az utolsó számításod túllőtt a célon. Hogy hallgatni fogok.

Felállt, járkált, megállott, felkacagott. És töredezve beszélt:

— A becsületszavad! — A ruhámat, Zsuzsa! Hány óra? Úgy kell nekem! Két úr bolond szolgájának!

Az ajtóban elibeesdekelt az asszony:

— Mit akar —?

— Visszakapni, asszony, a megfutamodott — leányodat!

— Hová megy?

— A zsandármériára.

Az asszony rá akarta vetni magát, visszahúzni két esdeklő karjával. — Elhárította, kilépett.

... Most, hogy még az összefüggést sem értette, csak úgy, mint az állat, amelyik nagy veszedelemben ösztönből a legokosabbat teszi, az anya összeszedte magát. Mintha remélt volna valamit az önuralmától: felköltötte a szolgálot, tüzeket gyujtogatott, kiadta a reggelit, piacra küldött. Amíg lehet, tartani magát, titkolni a szégyent.

Csak egy félóra mult... Tompa, bizonytalan léptek a gágon. Klaudina, mint a kísértet megjelent.

— Édesanyám!

Összekulcsolt kézzel állott elejébe.

Az anya felkiáltott:

— Fiam, be se jőjj, szót se szólj, nincs idő rá, fuss apádért a zsandármériára! Mutasd meg magadat nekie!

Klaudina fordult. A gángküszöbön az apjával találta magát szemben.

Az apa szó nélkül tántorodott az ajtófélfának. — Klaudina letérdelt eléje.

— Ne csókold a kezemet... hátha nekem kell tőled bocsánatot kérnem. — Hol voltál?

— Krizbaival találkozni.

— Tudtával szöktél?

— Tudtán kívül.

— S nem kellettél?

Alig hallatszott:

— Nem.

— Még a szégyenben sincs szerencséd. Elfelejtett?

— Erről nem volt szó... Azt mondta: ő semmit sem tehet édesapámnak ellenére.

Czinege István megragadta és falhoz szorította a leányt.

— És én... ide hallgass... mibe kergettél... én elárultam... én feljelentettem Krizbait!

Klaudina elomlott, némán, mint a levágott fű, az apja kezében.

Az anya sikoltása, s a házban támadt asszonyi lőtás-futás egészen

kívülmaradt a főhadnagy pillanatnyi gondolatkörein. A nagy megfordulás, hogy leányát visszakapta, de ártatlan vért juttat sötét kezekbe — szinte felfoghatatlan volt, mintha tőle függetlenül egy gonosz hatalom kápráztatná, hajszolná alig követhető események nyomában.

— Megmenteni...!?

Apflerbe kapaszkodott, indult is. Szemben találta, a zsandárméria felől jött. Az arca felvillanásából látta, hogy az is őt keresi. Friss volt, pedig az éjjel későig folyt a hajsza.

— S ez úgy igaz, tekintetes Uram, ahogy az altiszt jelentette nekem?

— Mit mondott?

Sötétben, magába veszve hallgatta Apflert, mert úgy tetszett neki, hogy nem emlékszik már mindenre pontosan.

— Hogy a tekintetes Uram ma reggel hét órakor engem keresett a zsandármérián, s nem találva, a szolgálattelvőnek jelentette, hogy hol fogható le Krizbai.

Nem kapva semmi választ, folytatta:

— Az altiszt mentegette szinte magát, hogy a patrullt a tegnap rekvirált szekerek egyikén az én tudtom nélkül azonnal indította Tövisnek. Azzal takarózott, hogy tekintetes Uram mozdulni nem akart az őrszobából, amíg nem intézkedtek. Sőt — hogy követelte volna, hogy az őrmester is menjen, aki tegnap felismerte. Hogy a menekülő már egy jó óra egerutat nyert és csak abban lehet bízni, hogy a tövisi malomban elidőz, míg számbaadja a molnárnak a szekeret.

Czinege István alig bírta végighallgatni mindezt. Saját szavai idegek voltak... s olyan szörnyű volt a csengésük!

— Még a ruháját is leírta eszerint a tekintetes Uram. Zöldzsinóros abanadrág, szürke ujjas, fekete kerekkalap — egy nőt is említett volna a szekéren.

A zsandármériára értek, Apfler irodahelyiségébe.

Csak most, a leülésnél vette észre a főhadnagy, milyen sötét a Czinege István arca.

— Mondja, tekintetes Uram, a Krizbai törbecsalásáért forszírozta tegnap este a torockói és csombordi utak erősebb szemmeltartását?

Czinege kínosan tekintett fel töprengéséből. Egész szótlansága idején azzal vetett számot, használhat-e az a majdnem másfélórás egerút Krizbainak? Miért is nem faggatta ki Klaudinát, mennyire voltak az útban?

— Apfler, mint barátoknak akarok neked most szólni. Vallani. Az este nyolc és kilenc óra közt Krizbait a lakásomon találtam. Mikor az őrmester a nyomába ért, a kerteken át az én portámig futott. Elrejtettem. Hogy miért? Te emlékszel Kicsi-Ágnesre. Annak a gyermeknek annyi jó órája volt az életben, amennyit ez az ember szerzett. Megérthetted, hogy —

— Dehát nem éppen azért teszünk esküt a császárra, hogy még az ilyen nehéz kísértésben is hívek maradhassunk?

— Tegnap ilyenkor én is ezt mondtam volna.

— Most aztán igazán nem értem a tekintetes Uramat.

Czinege tudta, milyen kérdés következik. Elszánta magát.

— Ne is szólj. Azt akarod kérdeni, hogy akkorhát miért... árulkodtam? Azért: mert azt hittem, hogy — hogy rabolni járt nálam.

Apfler előtt ez egészen érthetetlen volt.

— Ezt neked most meg nem magyarázhatom. Értsd meg, egy szörnyű gyalázattal gyanúsítottam, elvesztettem a fejemet és iderohantam — feladtam.

Egészen halkan tette hozzá:

— Amivel vádoltam... ártatlan benne...

Nagyon rövid csend után szólalt meg Apfler:

— Nem gondolja tekintetes Uram, hogy ez így jól van? Megtalálta a kötelesség útját. Krizbai kézrekerül, tekintetes Uramnak nekem tett vallomása pedig a sírban nem lehet jobb helyen... A jelentést rögtön megfogalmazom. Úgy, hogy hivatalnoki, alattvalói becsülete foltatlan marad. Enélkül minden összeomlik.

Most magára is gondolt, a Klaudinával remélt boldog kapcsolatra, és ezért elpirult, mert még nem volt minden nyílt beszéd tárgya közöttük.

— Igen, igen, a családom jövője... De a polgárság... a város... Ha ők megtudják, hogy én adtam kézre.

— A mi embereink hallgatnak és a jelentéseink soha napfényre nem jutnak.

— És a lelkiismeret?

— Éppen annak kell megnyugodni, hogy esküjének eleget tett.

— Még ez sem igaz! Még ebbe sem kapaszkodhatom, hogy megbocsás-sak magamnak! Én Krizbait személyes, buta dühben... bosszúból...

Felugrott:

— Hát nem érted, hogy mit akarok? Tudni akarom, semmit sem tehetsz, hogy Krizbai ne kerüljön kézre?

Apfler csodálkozásból csodálkozásba esett.

— Egyszer lehetetlen, mert hiszen tekintetes Uram maga küldte és pontosan utasította a zsandárokat! Másodszor az én meggyőződésem, az én tisztí becsületem.

— Igen, igen! Nektek könnyű! Nektek nincs két becsületetek!

— Két... becsületünk?

Czinege István sötétre gyúlt.

— Ez az... — mondta magának.

Most megtalálta a nevét a visszásságnak, amely régóta rágta és most — úgy érezte — halálosat mart a lelkébe.

Darabig fel és alá járt, azután komor nyugalommal szólt:

— Írd meg a jelentésedet az őrnagynak, ahogy jónak látod. Krizbain s rajtam, az én lelkemen, legfeljebb az Isten ha segít. Legalább rajtatok segítsen.

— A jelentést megcsinálom. Nézze, tekintetes Uram, hiszen sokféle-képen lehet valamit elmondani. Addig töröm rajta a fejemet, amíg úgy meg tudom írni, hogy minden jó lesz.

— Vigyázz, a jelentésed felborulhat. Ha Krizbai mindent úgy vall be, ahogy volt... Nem, ezt ő nem fogja soha tenni. Tőle nem számíthatok semmi olyan árulásra, ami könnyítene a lelkemen. Az egyedüli reményem az, hogy ő másfélórával előrement.

Az utcán volt, csak a szokás vitte a hivatal felé, mert az agya össze-vissza gomolygott. A házuk előtt eszébe jutott Klaudina. Homályosan derengett benne, hogy betegen hagyta.

Belépett hozzá. A hajadon bő, fehér köntösben a lócán volt párnák közé fektetve, a lába alatt meleg téglák. Színtelenre vált ajka semmit, a

szeme csupán egyet kérdezett. Az apa túl volt a haragon, csak mélységes szánalmat érzett most iránta.

— Meddig jutottatok, fiam, az útban?

— Krizbai... val?

— Vele.

— A Tövisi Pad tetejéig.

— Hány óra lehetett akkor?

— Félhét... háromfertály...

— Alig hiszem. Hogy tudtál volna onnan ilyen korán visszagyalogolni. Nem volt még nyolc óra, amikor én hazajöttem.

— Szekérrel hozott vissza a Cifráig.

— Krizbai? Visszatért?

— Azt mondta: nála csak az élet forog kockán, de nálam a becsületem.

Czinege összemert a karosszékekben, mintha csontjait veszítette volna. Most látta Krizbait, lelke egészében, és most vált előtte világossá, hogy az meg nem menekülhet. A visszatéréssel legalább háromfertály órát veszített, a többi kipótolja a patrullnak pihent lovakkal befogott szekere.

— Találkoztál-e valakivel, aki rádismert?

— Azt hiszem, senki sem ismert reám. Csak paraszttal találkoztam.

— Akkor még mindig marad számodra egy út az életben.

— Igen, édesapám.

Klaudina lehajtotta a fejét, mint ítélet után.

Ez jól volt már, hát nem akart senkit se keseríteni. Felment a hivatalba és ott várta, hogy meghallja a hírt, amely az ő lelkének lesz a halálos ítélete.

Dolgozni nem bírta, az ablakhoz állt és kibámult a piacra. Szemben a vár fekete, kormosra perzselt gyűrűje, jobbkézt a félig tetőtlen kollégium, s a kettő között a négyszáznak durván feldombolt sírhantja. A sírhant előtt... a híg télutói sárban...

Egy szekér jött a búzapiac felől, a tövisi útról, s a zsandárméria felé tartott. Rezescsákósok közepén egy fiatal parasztlegényféle ült, a keze, a lába láncon, a kalapját elveszíthette. Széltől-fagytól veretes arca azonban a feltisztuló világosságban inkább elszántnak tetszett, mint szenvedőnek.

Egy-két utca gyermek és egy igen lerongyolt koldúsasszonyféle követte a szekeret. A felnőttek csak megállottak, mintha gyökeret vertek volna ott, ahol a látvány érte őket. Férfiak sötéten néztek, asszonyok eltakarták az arcukat... Temetés volt: elevent vittek temetni. A lerongyolt, baglyas fehérnép azonban durva átkokba tört ki, s a zsandárt, aki lefogta, összeköpdöste. A futáskor megőrült Bolond Nyika volt.

— Még ez is kockáztat valamit.

Czinege István most érezte először a kint, amelyben keresztrefeszített népe haldokolt. Most kezdte érteni a nemalkuvó utakat, a keserű dacot, amely a jót sem veszi szívesen attól, aki bántotta szentségeit.

Ő más utat próbált, és talán neki volt igaza... de mintha itt ez nem számítna, ez az okos, józan, olcsó igazság, mintha volna egy más, egy drágább, csak életem-vérem vásárolható... az igazság, hogy a nemzetet örületeibe is követni kell. Mikor az egész test lázas, akkor minden porciájára részt vesz benne, csak a verejték, csak a szenny kívánczik el belőle,

hogy ne ossza az ő sorsát... Késő. Késő... Most egyedüli remény, hogy az ő kétszínű életén, mint két parton lábat vető hídon át, gyermeke elvész azok közé, akiknél elfelejt lassan mindent, ami neki, az apának még sajnált.

Egy zsandár jött érette. Vuics őrnagy úr kéri a városfőhadnagy urat a zsandármériára.

— — — — Egészen idegenszerű, a hosszú télen át elszokott, éles napfény sütött be és még szembeötlőbbé tette a helyiség rideg voltát. Erdély térképe s a fiatal uralkodó sugár képmása volt minden dísz itten. Az őrnagy szemben ült az ajtóval a zöldposztós asztal mellett. Balról Apfler, előtte a jegyzőkönyv. Pillantása megnyugtató volt, szinte biztató.

Az őrnagy korlátoltságánál jobban sebezte Czinegét a jobbán ülő szikár, himlőhelyes kapitány jelenléte. Ez türelmetlenül futtatta át szemét egy papírívén, Krizbai bűnlajstromán.

A fogoly balkézt állott. Keze láncon, jobbán a kötést vér szennyezte. Arca közömbös volt, mintha túl lenne az őt érhető legkeservesebben. Mégis, mikor tekintete a belépő városfőhadnagra fordult, új, kérdező szenvedés bukott fel benne.

Az őrnagy kezét nyújtott Czinege Istvánnak.

Szégyenletes felsülések sorozata volt idáig, e helyt, a zsandárság szereplése. Minden megtört a hallgatag, megközelíthetetlen, konok népen. Most végül egy „gutgesinnt“ érdemhez segítette az új államszervet.

— Köszönöm, köszönöm.

A fogoly behúnyta a szemét. Mi ez a „köszönöm“ Czinege Istvánnak?

— Kérem a városfőhadnagy urat, vegye szemügyre a foglyot. Azonos-e Krizbai Miklóssal, aki negyvennyolc tavaszán a helyi főiskolát mint jurátus diák látogatta?

Krizbai kímélni akarta Czinegét és elébe vágott:

— Krizbai Miklós vagyok, az, akit keresnek.

A kapitány izgágán kiáltott rá:

— Ki kérdezte Önt?

Az őrnagyhoz fordult:

— Pardon, majd én.

— Mit dicsekszik a nevével? Csak dicsekedjék továbbra is, ez az út nagyon magasba vezet! Lássuk csak — a lépcsőket!

Összehúzott szemmel újra az ívbe pillantott.

— Krizbai Miklós 1848 nyarán diligentián kívül visszatért Háromszékből és a helybeli iparos-, kereskedő- és tanulóifjakat a lázadó hadsereg részére toborzotta.

A kapitány elhallgatott, várta, hogy a fogoly tagadjon.

Krizbai ráhagyta:

— Úgy van.

— Nevezett vezette azt a fehérszemkötős császári parlamentairet, akinek a fedezete alatt Bem egész serege kibujt a kelepcéből Szászsebesnél.

A fogoly feljebb emelte a fejét.

— Valóban én voltam az egyik vezető.

— A retiráda többi, komoly hadvezetéshez méltatlan, hitvány trükkjeiben is föludas volt.

— Minden erőmmel szolgáltam tábornokomat, Bemet és hazám ügyét.

— ... A „Honvéd“ cikkeiben gyalázta a császárt! Rágalmazta az osztrák hadvezetőség nagyjait!

— Csak azt írtam meg, hogy hitem szerint a császári felkelők felsőbb parancs nélkül Enyedet el nem merték volna pusztítani.

A kapitány előrefúrta a fejét a fogoly felé.

— Verfluchter Kerl! Miért menekült akkor mégis császári fedél alá? Krizbai Czinegére nézett. Láttá, hogy a városfőhadnagy elsápad.

— Erre nem felelek.

— Császári ember szekeren lopakodott tovább!

— Gyalog fogtak el Tövisen túl a gyulafehérvári úton.

— — — Ez az ember nem az, aki csak úgy, semmi okból tagad. Kinek a javára hazudik? Mi érdeke van benne? A kapitány gyanakodva tekintett Czinege Istvánra.

— Városfőhadnagy úr, mondja szemébe neki a vallomását!

Apfler félhangosan fordult fellebbvalóihoz.

— Bocsánat. A vallomás már írásban fekszik az őrnagy úr előtt. Felesleges azt megismételteni.

Az őrnagy bólintott.

— Valóban, időpocsékolás. A foglyot csak identifikálni akartuk és ez megtörtént, nem tartozik rám, hogyan került horogra.

— Az nem elég. Hallja meg a fogoly a feljelentő szájából, legyen neki ez az első lecke. Lássá, hogy nem minden fajtájabeli veszett meg!

Apfler sűgva kérte:

— Bocsánat kapitány úr, a városfőhadnagy úrnak mégis kellemetlen lehet, hogy a fogoly előtt így leleplezze magát.

— Was ... kellemetlen? Jó hivatalnok fűtүүл rá, mit gondol róla egy Kossuth-kučya!

Apfler most az őrnagyhoz fordult:

— Őrnagy úr, kérem... akkor is inkább olvassa fel valaki a vallomást!

— Helyes. Kapitány úr, ne ragadtassa el magát!

Apfler a kezébe vette a papírt. Köhintett és ezalatt a fogolyra nézett.

Üzent neki a szemével:

— Annyit higyj belőle, amennyi neked valószínű.

A városfőhadnagy felé szinte imádkozott a tekintete:

— Hallgass ... az Istenre kérlek, hallgass!

Csakhogy a három tekintet nem értette meg egymást.

— — — „Czinege István városfőhadnagy úr a hozzá menekült Krizbai Miklóst szemtől szemben ki nem utasíthatta a házából. Nevezett ugyanis sok éven át volt gyermekeinek nevelője. A városfőhadnagy úr kénytelen volt cselhez folyamodni. Este elrejtette Krizbait és hajnalban útratette, amikor is nyomába vezette a zsandárságot...“

Czinege Istvánt mindmostanig a szégyen és a fájdalom lebénította. Most bentszakadt lélekzettel meredt el a fogolyra ... Döbbenet, — szinte útálat sötétítette el annak arcát.

Felugrott, kiáltani akart, lehajtani magáról a lelkén esett szennyes szókat, mint undorító férget ... De ahogy hirtelen a halálsápadtan olvasó fiatal férfira nézett, visszarekedt a kiáltása. Ha most elveszti a fejét ... ha kiabál ... ha leleplez ... Apflernek sírt ásott ... Pedig az a maga módján jót akart.

Összeszedte erejét, esztét.

— Őrnagy úr! Ezt a vallomást én nem mondtam penna alá Apfler főhadnagy úrnak. Ő azt tévesen értelmezte és így tévesen okadatolta tetteimet. Engedje meg, hogy kikorrigáljam azt, amit reggeli kusza lelkiállapotomban elfelejtettem megmagyarázni. — Én Krizbai Miklóst, gyermekeim praeceptorát elbujtattam és útratettem, azzal a tökéletes szándékkal, hogy *megmenekítem!*

— És aztán megbánta szándékát? Felébredt alattvalói lelkiismerete? Az eset érthető, sőt menthető...

Az őrnagy szinte jóindulatúan mondta ezt.

A városfőhadnagy keserves-keményen rakta egymás mellé a szót.

— Én Krizbai Miklóst nem hivatali lelkiismeretből, hanem személyes bosszúból jelentettem fel. Távozása után azt hittem, hogy megpróbolt.

A kapitány fintort vágott:

— Ah... ilyen bizalmat gerjesztők ezek a „honvédtiszt“ urak!

Czinege csak egy pillanatig küzködött... a mindennél szentebért... Amiért az eddig legnagyobbnak vélt szégyent is fejére idézheti a szóban, amellyel lecsapott a kapitányra:

— Azt hittem, hogy megszőktette a leányomat!

Apfler rémülten lépett hozzá közelebb.

— És?

A vallomástevő mély részvétellel nézett reá.

— Krizbai Miklós nem szőktette el a leányomat. A leányom... maga szőkött utána, hogy megossa véle a nyomorúságot!

Apflerre most szakadt rá a ház, amit eddig építgetett.

Még az őrnagy is kitört:

— Um Gotteswillen, ilyen skandalummal dicsekedni!

— Alle die gleichen! — Szégyelje magát! — vágta feléje a kapitány.

— Akik előtt én már túl még szégyenkezni akarok tudni... azok előtt ez nem szégyen...

És pillantása összeforrott most a fogolyéval, találkozó testvériségben.

— Ruhig! Mit hallgatjuk ezt a handabandát? Egy helyett kettőt fogtunk, őrnagy úr s pontum!

Az őrnagy zsandárokért küldötte ki Apflert.

Míg megjöttek, a két tiszt pár szót cserélt. A kapitány majdnem dörzsölte a kezét örömeiben. De az őrnagy rosszkedvűen leintette:

— Ez a második siker szerintem fiasco. Ha az ilyenekből is kibújik a kigyó, mint ez a Czinege István, akkor én nem tudom, mire építünk mi itten?...

Csörgő láncokkal jöttek a zsandárok. Czinege István már a fogoly mellett állott, kezét bilincskészen rakta keresztbe.

Csattant a vasperec... indulhattak.

— Külön cellába! — kiáltott Apfler után a kapitány.

Míg átmentek az udvaron az első napfényben borzongó fák alatt, Czinege odasúgta Krizbainak:

— Szereted még?

— Arra nincs szó.

— Fiam. Ha csak börtönt kapsz... ha visszatérsz... a tiéd. Élek vagy halok addig: mindegy.

— Miért tette ezt? Érettem?

— Magamért. Jusson nekem is a ti kenyeretekből.

A pincébe épített cella ajtajában Apfler mélységes szemrehányással állott elibe Czinegének. Úgy tett, mintha a vasak biztonságát próbálná.

— Mit üzen a családjának, tekintetes Uram?

— Üzenem nekik, most már hiszem, hogy a honleány is nagy szó. Fejükre idéztem... A honleány tűr és vár, amíg a honfiú szenved.

Apfler a neki oly fájó üzenet után is lovagiasan búcsúzott.

— Isten vele, tekintetes Uram.

— Isten vele, főhadnagy úr. A tűz is lehet jó, a víz is lehet jó, külön-külön. De össze nem folyhatnak soha. Annak jaj, aki megpróbálja.

R. Berde Mária.

FEGYVERTELEN VADÁSZ DALA.

*Völgyek felett hangos torokkal
üzenhet a vadásztülök:
Békét kötök az állatokkal,
az erdővel kibékülök.*

*Rejtőzve már többé nem állok
zsákmánnyal csábító lesen.
Márciusi szalonka-párok
suhanjanak szerelmesen.*

*Jöhet a bükkös karcsú vadja,
a lenge-lányos öz-alak,
nem puskadörrenés fogadja,
csak egy szelid „nem bántalak“.*

*Völgyben, vadonban, rónaságon
a békesség bolyong velem.
Csak egy öröm van a világon
s ez az öröm fegyvertelen.*

*S a régi öz, ki annyi vérrel
pirosított havat, mohát,
s reám nézett véres szemével,
a régi öz is megbocsát.*

Aprily Lajos.

A FIATAL SZÉCHENYI.

Széchenyi végrendeletében naplóját hűséges titkárára, Tasner Antalra hagyományozza s megbízza, hogy a nyilvánosság elé nem való, kényesebb részeket törölje belőle. Tasner ezt a munkát gondosan el is végezte. Amikor a Magyar Tudományos Akadémia 1875-ben Széchenyi irodalmi hagyatékát ki akarja adni s a kiadás jogát a Tasner-családtól megszerezni, erre a célra gyűjtés útján gróf Lónyay Menyhért csak a felét tudja összeszedni annak az összegnek, amit a kiadás jogáért ki kellett volna fizetni. Jellemző tény akkori korviszonyainkra. Végre 1884-ben Zichy Antal szerkesztésében megjelenik a Naplók magyar kivonata, melynek anyagát Zichy felfogása és ízlése választotta ki. Most, a Széchenyi-centenárium alkalmából, valóban az egész nemzetet hálára kötelezte a Magyar Történelmi Társulat, hogy monumentális Széchenyi-kiadásának keretében a Naplókat eredeti formájukban, egyelőre az 1814—1819. év közé eső részeket, a magyar nemzeti élet és kultúra talajának egyik legnagyobb rétegforgatójához méltó módon közrebocsátotta. A kiadást páratlan akribéiával Viszota Gyula gondozta, aki immár három évtized óta munkaerejének javarészt a Széchenyi-kutatásnak szenteli. Egyrészt a Naplókat kísérő, nagy fáradtsággal és hozzáértéssel megírt kimerítő jegyzetei, másrészt a Naplók történetére és Széchenyi 1814—1819 közötti életére és működésére vonatkozó hatalmas bevezető tanulmánya Széchenyi-irodalmunk elsőrangú eredeti termékei.¹

A fiatal huszárkapitány 1814-ben a bécsi kongresszus vígalmai közepett csak azért kezd naplót írni, hogy a hallott vagy tapasztalt érdekesebb tréfákat, szellemes mondásokat, *jeu d'esprit*-ket lejegyezze, vagy olvasmányai szebb részeit megörökítse. Nemsokára azonban a napló egészen szubjektív vá válik; arra való, hogy írója szívének főképp szerelem-okozta fájdalman az írásbeli megrögzítéssel enyhítsen, sőt, hogy lelkiismerete elé állandóan tükröt tartson. Most, hogy a Napló a maga egészében megjelent, ebbe a tükörbe mi is jobban belenézhetünk: előttünk áll Széchenyinek ifjúkori drámai forróságú egész lelke, minden lepel nélkül, a maga összes erényeivel és hibáival. Fejlődésében, kiérlelődésében, mintegy a dinamikájában tárul fel előttünk ez a csodálatosan bonyolult lelki organizmus, melyet most a lélekbúvár alkotóelemeire szétbontani nagyobb reménnyel kísérhet meg. A Napló világánál nemesek a pusztá külső adatokból összeróható *törtémen* áll előttünk, hanem a minden belső ízében, apró lelki fodrozódásaiban is napról-napra nyomon kísérhető *egészember*. Ebből az ifjúkori Naplóból már kiemelkedik az óriás: mikor itt még csak dombokon járunk, már messziről élénk bontakoznak a hegy körvonalai.

Látszólag nagy lelki ellentét tátong a fiatal huszártisztnek a Naplókban feltáruló könnyelmű élete, folytonos kalandvágya, változatos szerelme, más-

¹ *Gróf Széchenyi István Naplói*. Szerkesztette és bevezetéssel ellátta *Viszota Gyula*. Első kötet. Budapest. Kiadja a Magyar Történelmi Társulat. 1925. (Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai. Gr. Széchenyi István összes munkái. X. kötet.) CLX + 928 lap.

részt későbbi komoly, nagyszabású, egy egész nemzet életét megújító alkotó munkája között. Ez az ellentét azonban csak látszólagos. A 23—28. életév közé eső idő folyton forrongó, szenvedélyes cselekedetekben kirobbanó lelki erjedése közepett is a pszichológus és a történetbúvár szeme sorban megpillanthatja már azokat az állandó vonásokat, amelyek a későbbi „legnagyobb magyar“ bonyolult lelki struktúráját alkotják s amelyek közéleti szereplésének, alkotó munkájának, erkölcsi és politikai nézeteinek és harcainak, egész világfelfogásának legmélyebb motivumai. Ha lehántjuk a fiatal Széchenyinek lelkéről a külső életviszonyok hatása alatt rátapadt másnemű rétegeket, lelkének *magját* egész életén végesvéig ugyanannak ismerjük meg. E királyi lélek személyisége lényegében fiatal korától egyforma, önnönmagával egész életén keresztül azonos mind fény-, mind árnyoldalaiban.

Mi adja meg egyéniségének ezt az ifjúkorától haláláig való lényegbeli egyformaságát, lelki élete alapstruktúrájának zárt formai azonosságát, ha mindjárt ezt az életformát a változatos élet egymástól igen elűő tartalmakkal töltötte is meg? Széchenyi nem az *idillikus* embertípusoz tartozik, aki mindig a középutat, a nyugalmat, az összhangot keresi, mindentől fél, ami lelke csendjét zavarja, hanem a *tragikus ember* típusához, aki mindenent problémát pillant meg, ami mellett a filiszter nyugodtan tovahalad; akinek eleme a meghasonlás, a szenvedély, az egyensúly hiánya, a belső és külső harc. Csakis az ilyen vulkanikus talajú lélek lehet a nagy problémákat élesen megpillantó, ezeken folyton gyötrődő s alkotó zseni. Újat meglátó és teremtő szelbeme nagy árat fizet: saját lelke nyugalalmát. Folyton magával s a világgal vívódó, finom, érzékeny és izgalmas szenzórium, mely boldogtalan s mindent mindig sötéten hajlandó látni. De ha talán nem gyötrődik annyit, élete a történelem üres lapjához tartoznék.

Az ilyen tragikus típusú emberben, mint Széchenyiben, fiatal korától kezdve erős a hajlam az étellel szemben való tudatos és elvszerű állásfoglalásra, az élet kicsiny és nagy dolgainak mindjárt egyetemes szempontokból, magasabb kategóriák szögéből való látására. Ez a *filozófáló hajlandóság*, mely Széchenyit haláláig kíséri, már fiatalkori Naplóiban minduntalan megszakítja konkrét, az egyes dolgokhoz fűződő élményeinek leírását. Ha szerelmi fájdmát rögzíti meg, ha a nápolyi katakombába száll le, ha keleti útján az antik világ nagyszerű romjait, vagy a hanyatló törökség nyomorát szemléli, ha Anglia technikai alkotásait pillantja meg, egyhamar ráfordul lelke az ilyen kérdésekre: mi is az élet végső értelme? mi az ember rendeltetése a földön? érdemes-e élni? mi az Isten, embertársaink, nemzetünk s önnönmagunk iránt való kötelességünk? mivel hágjuk át ezeket a kötelességeket? mi a tökéletesedés igazi útja mind az egyén, mind a nemzet, sőt az emberiség számára? Ilyen kérdőjelek még könnyelmű kalandjai vagy jelentéktelen élet-eseményei közepett is lépten-nyomon elé kígyóznak s hosszas töprengéssel, mélyenjáró elemzéssel iparkodik őket valamely felelettel kiegyenesíteni. Már ezekben a fiatalkori írásaiban is minduntalan filozófál: élményeinek sokszor egyetemesebb szempontból való megformulázására, mintegy fogalmi behütésére törekszik. Nem tud a kis dolgokban sem boldogan egyszerűsítő elme maradni, hanem mindent folyton magasabb álláspontból s a maga bonyolult voltában iparkodik látni. Persze nem önmagába falazottan s rendszeresen filozófál, mint valami szobatudós, hanem a valóságos élet folytonos megélése szolgáltatja gondolatainak serkentő motivumait és irányát. Később tanulmányai alapján összefüggőbb és rendszeresebb az elmejárása, bár végig erő-

sen rapszodikus, mintegy zseniálisan fel-felvillanó marad: most még inkább csak foltokban gondolkodik, de ezek a filozófiai tisztások iratainak sűrűjében mind gyakoribbá válnak. Nyughatatlansága azonban sohasem engedi meg a logikusan végiggondolt harmónikus világfelfogás kialakulását: ellenmondások mindig tapadnak hozzá.

A tragikus lelki típusú ember erős filozofáló hajlamából, életbölcseégi irányából természetszerűen következik az *önismeretre*, a saját maga *lelkének elemzésére* való folytonos törekvés is. Az élet végső értelmén töprengő elmének ugyanis már korán kialakulnak többé-kevésbé tudatos életideáljai, amelyekhez azután mint messzefénylő, a magasban lebegő normákhoz a saját maga életét, magaviseletét, kötelességeit és jövő programját méri. Ennek a hozzáérésnek útja az állandó lélekelemzés, a gyakori lelkiismeretvizsgálás, aminek a napló is egyik napról-napra ellenőrző, írásba foglalt formája. Széchenyi naplóírása eleinte nem ezt a szerepet játssza; azonban lassankint mindjobban erre az útra tér. Naplóbeli folytonos lelkiismeretvizsgálata állandó belső motivumává válik a haladásnak, a fölfelé törésnek, erkölcsi javulásnak; megóvja Széchenyit a szellemi megrekedéstől, mintegy a lelki érzelmeszedéstől, állandóan ébren tartja benne a magakiegyesítés, tökéletesedés vágyát, a lelki tisztulás elemi szükségérzését. Széchenyi érezte, hogy ha valakinek, neki különös szüksége van lelke ilyen folytonos ellenőrzésére és céltudatos irányítására, a lelkiismeret gyakorló iskolájára. Féktelenül lobogó temperamentuma, hatalmas erotikus hajlandósága, végletekre hajló képzelete, és állhatatlan impresszionizmusa, sokszor excentrikus, mások előtt is feltűnő magaviselete, hirtelen huszáros meggondolatlansága és gyors hangulatváltozása, mások fölé kerekedni törekvő erős nagyravágyása és becsvágya: mind olyan tulajdonságok, amelyeknek csakhamar többé-kevésbé tudatára jut s amelynek ellenőrzésében és leküzdésében a gyakori önvizsgálat, a napló-szerű öngyónás komolyan és hatékonyan támogatja. Enélkül a lelke mélyén nagy erkölcsi komolyságot feltételező önvizsgálat nélkül valószínűleg életfolyása más irányt vett volna. Hisz a katonai élet a bécsi kongresszus erkölcstelen légköre, a sok háborúskodás után lábrakapott általános cinizmus s Byron erős hatása, veleszületett izzó szenvedélye, a sokszor az abnormis határán mozgó idegalkata és különcködése mind arra készítették, hogy mindvégig élvezetekbe merülő, kalandvágyó viláfgfi maradjon. Gyakori lelkiismeretvizsgálata segítette abban, hogy végre is állandó küzdelem árán veleszületett szenvedélyeit és hibáit sokszor az ész szuverénitása alá sikerült gyűrnie.

Önelemzésének módjára ime egy példa, mely azért is fontos, mert itt már huszonnégy éves korában megcsillan benne nagy nemzeti reformátorhivatása. Amikor 1815 december 13-án sok termékeny tapasztalás után elhagyja Londont, ezt jegyzi be Naplójába: „Holnap korán elmegyek Londonból, hogy pár napot Párisba töltsék, aztán Bécsbe, innen Zinkendorfba siessek, ahol majd megmaradok. Ha most attól a naptól kezdve, hogy Bécset elhagytam, számot vetek cselekvéseimmal, nem tudom biztosan, vajjon elégedett vagy elégedetlen legyek-e magammal? Jobb vagy okosabb lettem-e, mint voltam? Ezt bizony nem tudom. Hogy többet tudok, az kétségtelen, — de vajjon okosabb lettem-e? Vajjon most közelebb vagyok-e a nyugalom boldogságához, mint voltam, vagy még mindig elérhetetlen ideál után rohanok? El akarom hagyni a nagy világot minden pompájával, különben becsvágyam esetleg el fog pusztítani, boldogságomat a középszerűségben akarom meg-

találni. Isten veled becsvágy, mely lelkemet annyira élesztetted! Miért kapkodjam mindig az előkelő állások és rang után, mikor minden elfordul tőlem. *Van azonban nekem hazám, szegény, szerencsétlen hazám* — ezen nem tudok segíteni, most még nem —, jöjjön hát az eke a kard után — és jer Apolló az én alacsony hazámba, Marstól már undorodom. De ugy-e, a kis Ámor is meg lesz híva hozzám?” (165. l.) Ilyen elmékedések cselekedeteiről, beszámolóik javulásáról, töprengések jövő programjáról későbbi Naplóiban gyakoribbak, de már ekkor is elég sűrűn felbukkannak.

A maga lelkének folytonos elemzése rendkívül finom tapintatot fejleszt ki Széchenyiben a *mások* lelki életének éles megfigyelésére is: csodálatos finom érzékre tesz szert abban, hogy észre vegye embertársainak szinte molekuláris lelki változásait, beleélje magát mások legkisebb hangulat- vagy gondolat-rezdületébe. Hogy micsoda finom lelki akusztikája van, arra Naplójából egy sereg példa volna idézhető. Itt csak arra a tolsztoji regénybe illő finom pszichognózisra utalok, mellyel a nápolyi udvari bálon Hortensiával folytatott társalgását írja le (99. l.). A naplóírásnak nemcsak önismeretre, de mások ismeretére szoktató előnyét maga is kiemeli Béla fiához 1857-ben írt parainézisében: „Ha a fontosabb alkalmakkor érzett benyomásokat is feljegyezzük, megvan az a hasznunk, hogy *mások iránt* igazságosak és elnézők lehessünk s hogy *önmagunkat* teljesen megismerhessük.“

Az állandó önvizsgálatnak az említettek kívül még sok *előnye* volt Széchenyire. Folyton ébrentartotta kötelességtudatát: hányszor eszmél már ekkor arra, hogy neki, akit a sors előkelő születéssel és nagy vagyonnal áldott meg, több kötelessége van a közzel szemben, mint másnak: „In je grösserer Sphere geboren, desto grössere Bequemlichkeiten, desto grössere Genüsse, um wie viel Gefahren und Verführungen, aber mehr — und um wie *unendlich mehr Pflichten!*“ Már ekkor benne forrong a későbbi Széchenyi mindent reformálni vágyó idealizmusának nyughatatlansága, mely egyik nagy feladattól majd a másikhoz száguld. A sokszoros önelemzés állandóan sarkalja a tanulásra, a maga szellemi és erkölcsi tökéletesedésére. Többször tudós akar lenni, hogy az igazság önzetlen kutatásának magasatos légkörében töltsön életét. Mikor Gill angol archeológussal jobban megismerkedik, így kiált föl Naplójában: *Wie schön ist so viel zu wissen, und wie viel verliert der Mann von der Gesellschaft gegen einen Gelehrten in dieser Art, in meinen Augen. Ich habe in meinem kurzen Leben meinen Zweck ganz verfehlt — und nun will ich mich bloss der Wissens-Leidenschaft ergeben.*“ Ha nem is lett céhbéli tudós, a tudásszomj állandóan égette lelkét: folyton tanult, olvasott és elmékedett. Így a szellemi integráció igen magas fokára jutott. Példát adott a nemzet fiainak arra, mint készül „a kicsinosított agyvelő“.

Az önmagával való túlságos sok foglalkozásnak azonban nagy hátránya is volt számára: magasan kitűzött erkölcsi ideáljaihoz mérve magát, énjét nagyon is lebecsüli, a saját jellemét túlszigorú pesszimizmussal ítéli meg, állandóan skrupulózus, betegesen töprengő lelki állapotban vergődik. Így az önelemzés e rendkívül érzékeny, hyperaesthesiaiben szenvedő lélekben a magát örökösen gyötrő *önvádaskodás* kútfejévé válik. A lelkiismeret kapuján minduntalan a bős Erinysek rohannak lelkébe s ezt sokszor szinte halálra korbácsolják. Mindig csak azt látja magában, ami rossz s nem, ami jó. Úgy van lelkével, mint Miltonnál az ördögök a Pandémonium világával szemben: számukra csak a sötétség az, ami látható. A sógornője, Karolina iránt bűnösnek érzett szerelme már 1815-ben szörnyű lelkiismeretfurdalás szülője, 1818-tól

kezdve, de főképp Karolina halála (1820) után a rettenetes önvád élte végéig minduntalan marcangolja. Többet gyötrődik ezen az egy régi emléken, mint élte tegnapi eseményeinek mindig frissen lefölezött emlékein. Mikor keletre utazik, nagy csalódásnak bélyegzi azt a hitét, hogy valaha boldog lehet. Byron pesszimizmusa Széchenyi kedélyének egyensúlyhiányát és depresszióját folyton táplálja. Azt hiszi, hogy bűnéért vezekelni egy emberélet sem volna elég; jövője örökre el van rontva, 1819 április 19-én Keletről már visszatérve, rettenetes lélekmaresosás közepett írja: „Mostani fogalmaim szerint drága szüleim példáján kívül magam semmi nevelést sem kaptam. Ifjúságomat tudatlanságban és nemtörődömségben éltem át. Rossz és egészen romlott nem voltam — ez ember aligha lehet —, de sok hibámban, miket elkövettem, egészen beleszoktam és cselekedeteimben kegyetlenebb voltam, mint a vérszomjas állatok, mert ezek a maguk fajtáját csak azért tépik szét, hogy legyen mit enniök vagy hogy védelmezzék magukat, én azonban a legnagyobb lelkiismerettel tettem tönkre egy engem szerető drága lénynek egész földi boldogságát. Anyyira megszoktam minden tisztább érzelmet és természetes kedélyt elnyomni, hogy mindazt, aminek az ember előtt a legszentebbnek s legkedvesebbnek kellene lennie, feláldoztam ifjonti hiúságomnak és büszkeségemnek.“ (593. l.) Karolina halála újabb erős lökés erre a labilis idegrendszerre, mely egy időre ismét elveszti egyensúlyát; az önvád majdnem az örülésig fokozódik lelkében: „Túlélem-e Karolina elvesztését? Lesz-e még megelégedett óráim? Ez életre vagy örökre elveszett számomra az öröm? Nincs nyugalom, amíg lélekzem, amíg szívem ver? El kell pusztulnom és semmivé kell lennem, semmit sem szabad gondolnom, éreznem, hogy megnyugodjam? Hol találok békét, hol van kibékülés, megbocsátás? Nem fognak kérdőre vonni, mintha egy lélek elveszett volna? Az idő, vagy csak a halál fogja sebeimet behegeszteni? Óh, végem van, az imádság megmereved lelkemben! Szegény, szerencsétlen nemzedék! Mindenható morzsolj szét, pusztíts el haragodban, zúdíts fejemre nyomorúságot, csak engedd, hogy egykor viszontláthassuk egymást! Könyörülj szerencsétlen leányodon, kétségbeesett fiadon!... Családom, balsorsotok megkezdődik. Ezentúl senki, ki nevemet viseli, nem lesz boldog, hanem a szerencsétlenség nyomorúságát, csapást csapás után mérve, fogja reátok kiterjeszteni. Jobb lett volna, ha a világ ölében maradtunk volna örökké!“ (CXX. l.) Ez a hang rettenetes maresosó erejében évtizedek múlva (pl. 1849-ben) még csak fokozódik. De ekkor már egy párhuzamos másik önvád sikító diszharmóniája is hozzávegyül: nemcsak Karolinát, de a hazát is ő gyilkolta meg. Ekkor már a nemzet sorsáért való felelősséget is magára vállalja: mind határozottabban érzi a történelemben a helyettesítő, a megváltó szenvedés tragikus élményét. Szinte a magyar történelem Oidipos-királyának érzi magát, aki folyton tovább kutat rettenetes titka után: azt hiszi, hogy apját, hazáját megölte.

Ezekben az ifjúkori naplókból a lélekbűvár s az elborult elméjű Széchenyi döblingi korszakát kutató pszichiáter is sok fontos adatot talál, melyek jellemzően világítanak bele Széchenyi nem egészen normális idegalkatába. Maga mondja magáról: „Ich bin etwas narriisch, da hat 's gar keinen Zweifel“ (83. l.), s ezt környezetének számos nyilatkozata megerősíti. Azt is mondja néha egy-egy bizarr cselekedete után, hogy az emberek megint „különösnek“ és „eredetinek“ fogják tartani. Magaviselete többször excentrikus és rendellenes. Minduntalan álmatlanságról panaszkodik; sokszor közérzésének zavarai alapján azt hiszi, hogy még csak kevés ideje van hátra

az élethől. Kedvelt szólása naplójában az idegeinek szétroncsoltságáról való panasz: „Meine zerrütteten Nerven können nicht ruhen. Ach wenn ich nie mehr ruhen würde — und mein Leben nunmehr das eines *irrenden Geistes* wäre!“ (668. l.); „ich werde in einer Gemüthskrankheit sterben“ (1819 júl. 30). Az öngyilkosság gondolata 1814 októberétől többször fölbukkan elméjében. „Ha magamat, mondja, egy kissé átengedni akarnám eddig elmúlt életem fölött való bánatnak, akkor mindjárt az agyonlövésen kellene kezdenem.“ Mert ha valaki boldog akar lenni, jól véesse elméjébe azt az alapelvet, hogy ifjúkorával, ennek könnyelműségével nem szabad foglalkoznia, különben olyan labirintusba téved, melyből többé ki nem tud szabadulni“ (1814: okt. 18.). Folytonos önvádja nem engedte meg Széchenyinek, hogy ezt a lethei alapelvet jómagára alkalmazza. Két hét mulva olyan eseményre céloz, melynek szomorú következményei miatt „csupán ezért egyszer még magát agyon fogja löni“. Ez a kóros kényszer gondolat egész életén át végigkíséri.

Hatalmas fantáziája gyakran szinte beteges méreteket ölt, lelke a szörnyű fantáziaképek halmozásában szinte tobzódik, mintha csak a tőlük okozott fájdalomban gyönyörködnék. 1815 januárjában leszáll az egyik nápolyi katakombába, de előbb rousseaui nyomokon arról elmélkedik, hogy „a kultúra a természet egyedüli ellensége, a legnagyobb tökéletesség a halál“. A földalatti folyosókra jutva, ezeket a legborzalmasabbnak írja le, ami csak gondolható. A vezető csak egy fáklyát hoz: Széchenyi izgatott fantáziával (mit der gereizten Einbildungskraft) rögtön arra gondol, hogy ez a fáklya kialhatik s ő tapogatózva egyik sírgödörbe eshetik a halottak közé. A tetemek kiszáradt bőrrel-hajjal egymásra hanyva fekszenek a kísérteties fáklyavilág hunyorgó fényében. „Több tetemet megtapogattam — mondja Széchenyi a Hamlet sírásó jelenetére emlékeztetve —, hogy lássam, vajjon nem találok-e olyan sebhelyet, amiből a halál okára következtethetnék; néhány fejet a kezembe is vettem, ezek úgy tűntek fel, mintha rám néznének s így egészen átengedtem magamat az örökkévalóságnak; kísérőnk, aki mint valami félholt, a tompafényű fáklyával ide-oda járt, elégedetlen volt mindazzal, amit én a halottakkal csináltam; szorongva folyton hu, hu, hu hangokat kiáltozott, valószínűleg félelemből, mert én többször egy-egy csontot mélyen a sírba hajítottam. Most elképzelttem, hogy hirtelen földrengés lehetne, s én itt a rothadás közepét az éhségtől és félelemtől elpusztulnék, fantáziaképet fantáziaképre halmoztam, hogy magamat alaposan megrémítssem, de már nem bírtam tovább kitartani, mert minden ilyen gondolatom egy pillanat alatt millió szörnyű eszmét szült.“ Úgy jött ki a borzalmas sötét pincéből, mint az agyonszorongatott nyúl kerül ki a hajtóvadászatból, vagy a halálraitélt, mikor megkegyelmeznek neki. Megfogadja, hogy sohasem megy életében hasonló helyre. Filozófáló elméje remek ellentétet szerkeszt a katakombák síri világa s az élők sürgése-forgása között: „Egy nemzedék a föld alatt nyugodtan és szent csendben — és két perc mulva Nápoly Toledo-utcáján voltam, és ezer ember rajzott, sürgött-forgott munkája után s meglepő benyomást tettek rám. Valamennyijüket mennyi gyöngesség és vágy kínozza rövid életükben, megszámlálhatatlan különféle kívánság, különféle törekvés a tudomány, tisztelet és gazdagság után — s mindennek végső célja a katakomba“. A nápolyi katakombajelenetet harmadfél esztendő mulva megismétli, amikor a córniagliai barlangba száll le. Lelkének fantasztikus-misztikus oldala itt újból kiéli magát. Mihelyt a hegy gyomrában van, rögtön arra gondol, vajjon mit csinálna, ha most a barlang boltozata beomlana, de

nem ütné agyon, a világtól azonban elzárná. Fáklya nélkül messze előre megy a sötétbe s itt egyedül egy negyedórán át rettenetes fantáziaképekkel gyötri magát: „és képzelettemmel oly messzire mentem, hogy soha ezt a próbát nem merném többé újra megkísérelni“.

Mindig élénk, szinte kórosan feszülő fantáziája mindenben a maga vétkére emlékezteti. Amikor 23 éves korában (1814 dec. 12) a wörthi tó mellett utazik, a *Werther-See* szó Goethe Wertherjének boldogtalan sorsát életi át vele, mely az övéhez hajszálíg hasonló. Az egyik ezüstpénzt *Paulnak*, a másikat *Carolinenek* hívják: vétkes szerelmének gondolata azonnal mardosni kezdi, mert bátyjára és sógornőjére gondol. „Gyakran úgy tűnik fel nekem — mondja sötét egocentrizmusában —, mintha az egész természet s minden, ami a földön él, csak azért volna, hogy egyes cselekedeteimre emlékeztessen, melyek eddig már annyi átkot hoztak fejemre, és hogy kínozzanak, a kétségbeesésbe kergessenek.“ Ily sorainak olvasása közben úgy áll előttünk a vergődő, magát folyton elkárhozottnak hitt Széchenyi, mint Dante Poklában a bús vadon eleven emberfája: bármilyen kis szellő rázza meg gallyát, menten sikít belőle a lélek.

Az antik világ a szerelmet Cupidóban személyesítette meg. Gyermeki arca van, mégis kegyetlen. Gyilkos fegyver: nyíl van a kezében, mellyel a lelket halálra sebzí; szárnyai vannak, mert állhatatlan. A görög költő így aposztrofálja: „Te, istenek és emberek zsarnoka, Erósz!“ Kevés embernek volt a szerelem olyan kegyetlen zsarnoka, mint Széchenyinek. Bizonyosság rá ifjúkori Naplója, melynek majdnem minden lapján a szerelem gyötrelme nyög. Karolina, Gabriella és Selina iránt érzett szenvedélyes szerelme legtöbb kínjának kútfeje. A szerelem hol lefelé húzza az érzékiségbe, hol meg az ideálok magasságába emeli; lelkében a földi és az égi szerelem, az „Aphrodité pandémós“ és az „Aphrodité urania“ folyton ölelkezik. Nagy szerepe van ebben veleszületett túlérzékeny idegalkatának s ebből folyó lelki egyensúlyozatlanságának. Nemcsak ifjúkorában, de később is nagy jelentősége van Széchenyi életében az erotikumnak. Naplóiban kegyetlen őszinteséggel feltárt hibáinak láttára azonban jusson eszünkbe a fiatal korát szintén könnyelműségben töltött Szent Ágoston szava: „a csillagok is lehullanak néha az égről“ (cadunt etiam stellae de coelo).

Széchenyi komoly erkölcsi felfogása, minden kalandja ellenére, a nemi élet etikus keretét egyedül a házasságban látja. „A legfőbb boldogság, mondja, amit az ember ezen a világon elérhet, ami vallással és nézeteimmel annyira megegyezik, mégis csak a boldog házasság! Ennek útján éri el az ember a legfőbb értéket, amennyiben hazájának és az egész emberiségnek él — egészséges gyermekekkel, gyengéd asszonnyal, aki csak becsületben és erényben él — boldog kép, melytől annyi ismerősöm visszariad.“ Ha lelkiismeretvizsgálata egy időre kiszakítja folyton sístergő szerelmi sóvárgásából, előtérbe tisztá férfiassága és erkölcsi önérzete: „Sejtem — írja 1818-ban Flórencben, ahová a férjes Gabriella után sietett —, hogy valami nagyobbra születtem, mintsem, hogy életemet egy közönséges asszony lábai előtt sóhajtozzam és epedjem el: nem, ahhoz nagyon is férfi vagyok és nagyon is büszke. Gazdag, ifjú vagyok, van akaratom mindazt végbe vinni, amit vállalni egy férfitra sohasem szégyen. Ha ezt megtehetném, lelkem mélyéből éjtszakákon keresztül imádkoznám, hogy üdvöt és áldást hozó lény lehessen hazám és az emberiség számára!“

Ez a vágy főképp első angliai útjában (1815) érlelődik meg lelkében.

Angliában izmosodik meg benne a gyakorlati érzék és tettvágy, itt kristályosodik ki lelkében az az életfilozófia, mely későbbi nagy reformalkotásainak benső motívuma. Annak a lázas tevékenységnek, mely férfikorát jellemzi, elméleti, vagy mint ő mondja, életfilozófiai kereteit már huszonnégy éves korában, az angol élet szemlélete közben megszerkeszti. Itt, már ifjúkorában, ébred föl benne a nagy közgazdasági érzék, a rétorikus politikai eszmény után futó magyar közélettel szemben a reális gazdasági felfogás elsőségéről vallott meggyőződése, itt alakul át a nemzet számára nemes értelemben vett *man of business*-szé. Ezt a lelki fordulatot: hogyan kezdi a szép szavaknak nálunk akkor uralkodó méddő rétorikájával szembeszegezni az alkotó *tettek* dinamikáját, Naplójában szinte érzékelhető módon szemléljük. „A *tett*, úgymond, minden dologban a világon mennyire dicsőn, mennyire hatalmasan áll az üres gyenge szóval szemben —

Die Teutschen schreiben viel,
Die Franzosen sprechen viel
Und die Engländer thun viel.“

Széchenyinek e szavaiból szeretett angol költőjének, Byronnak lázas tettvágya hangzik ki: *Actions, actions and not writing!* Az angol gyakorlati szellem számára, mely Széchenyi életprogramját oly üdvösen megtermékenyíti és pozitív alkotó irányba tereli, mindjárt történetfilozófiai háttérrel is rajzol: Mi értelme van az angolok történeti példájának a magyarságra nézve? „A történelem, mint egy jó atya, tanítja meg gyermekeit, hogyan viselkedjenek az élet bármely helyzetében. Lehet ugyan valaki művelt ember anélkül, hogy a multat ismerné: azonban szükséges, hogy azt, ami történt, tudjuk, hogy nagyjában előre megítélhessük, mi fog történni; hogy semmi se lepjen meg a világon, amire nem vagyunk előkészülve. Ez az életfilozófia alapja.“ A már messze előrehaladt angolok történetéből magunkra is le kell vonjunk a tanulságokat.

Ismerősei kinevetik, hogy idejét Angliában gépek, főképp a gázvilágítás tanulmányozásával tölti; hogy egy gázgépet átcsempész a határon, ami pedig halálbüntetéssel jár. „Különös is, teszi hozzá Széchenyi, ha egy huszárcapitány naponkint három órán keresztül nemcsak gépészmérnököktől, hanem maguktól a munkásoktól is, elméleti és gyakorlati előadásokat hallgat s kora reggel faolajtól, este pedig illatszertől csepeg. Angliában nézetem szerint csak három dolgot kell az embernek megtanulnia: az *alkotmányt*, a *gépeket* és a *lőtenyésztést*, a többi semmi.“ E szavak már 1815-ben csiraszerűen magukba zárják a későbbi Széchenyi politikai és gazdasági programját: az elkorhadt rendi alkotmány átfarmálását, a gőzhajó, vasút, Lánchíd, Duna—Tisza-csatornázás stb. technikai-kereskedelmi tervét, az állat-, főképp lőtenyésztés föllendítését. Az akkor még primitív gőzgépet Széchenyi nálunk haszontalannak mondja; a gyárákról kijelenti, hogy hála Istennek, még nincsenek nálunk, mert ezek csak a társadalmi nyomorúság jelei: sok ember arra kényszerül, hogy gyári munkával keresse meg kenyerét. A gyáripar, igaz, gazdagságot teremt; egy harcias nemzetől azonban, amilyen a magyar, felülmúlhatatlan bátorságot kell követelnünk, nem pedig szövőgyárat. A sörgyártó gépre sincs szükségünk, mert a sör az embert butává és álmissá teszi. De meg különben is, ha sört gyártunk, miképen tudnának a magyar mágnások savanyú borukon túladni?

Hogyan egyesülhetett Széchenyiben a folyton filozofáló, túláradó fantáziával töprengő ideológus és a gyakorlati alkotásra, az élet alacsony-nak látszó gazdasági kérdéseinek megoldására törő ember? Vajjon miképp fogott kezét lelkében a magas régiókban szárnyaló idealizmus és az anyagi jóléten rágódó realizmus? Széchenyi lelkének ehhez a problémájához most teljes szövegű Naplója számos megvilágító adatot bocsát rendelkezésünkre. Többször emlegeti, hogy tudós, elméleti ember szeretne lenni. A hívó szót azonban lelke a valóságban nem tudja követni. Önkéntelenül is védekezik olyan életforma ellen, mely a kínzó elmélkedést, gyötrő elmevívódást szinte hivatásává emelné. Széchenyi lelkének *tettek*re, gyakorlati tervekre s munkára volt szüksége, hogy magát lefoglalja, az eleven élet az örökös tépelődésből kiragadjja. A *tettvágy* Széchenyi mindig én-jével foglalkozó lelkének természetes és önkénytelen műfogása: *tettek* által akar menekülni a gyötrelmekről, munka, jócselekedetek által a krónikus lelkiismeretfurdalástól. Ez néha egész tudatossággal felvillan benne. „Minden bűnös számára, úgymond, megmarad a menekülésnek ez az útja. Ez azonban nem visszavonult remeteéletben és imádságban áll; a jó élet kezdete hitem szerint a jó *tettekben* rejlik... Ez ahhoz az ideálhoz, melyre minden ember törekszik, nélkülözhetetlen, mert csak az lehet embertársai, hazája s a világ teremője előtt kedves, aki fizikailag és erkölcsileg a lehető tökéletességet elérte.“ (608.) „Nem hiszem — mondja később —, hogy egy nagyon művelt, értelmes ember, akinek természetes képességeit és elméleti tudását még nagy tapasztalatok is ékesítik, valaha arra gondolhatna, hogy a világtól visszavonuljon és remeteéletet éljen.“ (698.) Széchenyi számára a tett, a gyakorlati alkotás az a természetes csatorna, mely túláradó energiáit levezeti, egyben állandó lelki feszültségét megoldja, lelkiismereti vívódásától megszabadítja s szinte kóros bűntudata számára a jóvátétel szerepét játssza. Így menekült túlzó idealizmusa az alkotó földi realizmusba; ezen a lelki úton válik majd Széchenyi a magyar faj történetének igazi nagy alkotó démiurgoszává, lesz majd a XIX. századi magyar történet állócsillagává, melyhez mérjük a többi nemzeti nagyság fényerejét. A cselekvést, a folytonos munkát a közösség iránt tartozó elemi kötelességnek érzi. Ezzel Széchenyi nemcsak a történeti-üzletési, de az emberiség természetes arisztokráciájához is tartozik: azoknak aránylag kis csapatához, akik önzetlenül vállalkoznak, segítenek, önfeláldozók, újítók, akik nélkül a társadalom sohasem lendülne előre.

Hogy később Széchenyi egész tette-rejét a nemzeti műveltség és jólét érdekének szentelte, ennek a lelki diszpozíciónak csiráira már ifjúkori önvallomásaiban lépten-nyomon rábukkanunk. A *nemzeti szellem* eredeti jellege a külföld olesó utánzásával szemben már ekkor többször hangoztatott érték előtte: „manapság csak a nemzeti jellegben van igazi erő.“ Ha elhagyja szülőföldjét, mondja, úgy érzi magát, mintha léte gyökereitől volna megfosztva; sajátmaga előtt idegennek tetszik. Magát hún vérből származónak tartja. „Erre már elég bizonyíték, hogy Svájc legszebb alpesiben, vagy Itália legüdéb völgyeiben és vidékein sohasem tudok oly melegen, soha oly lelkesülten és megittasodva érezni, mint hazám pusztáin és rónáin.“ Nem a hegyilakók erényét, a védekező bátorságot, vagy a bosszú érzéséből fakadó támadó kedvet érzi magában, hanem az elárasztó pusztító csatákra való szenvedélyt, mint Attila lovasa, aki, ha minden kultúrát figyelmen kívül hagyunk, valóban boldog ember lehetett (1814 novem-

ber 21). Ez a magyar huszárléleknek hetyke megnyilatkozása, mely évtizedekkel előtte jár Petőfi hegyetmegvető Alföld-kultuszának. Egyben igazolása Széchenyi rohamozó modorának, mely nemesak katonai, de politikai pályáján is egyik jellemző vonása.

Fájdalmasan érzi már ekkor hazája hátramaradottságát és hibáit. Az előbbin új nevelési rendszer útján akar segíteni (a nemzetnevelésről lapokon keresztül elmélkedik); az utóbbiakat egyelőre még gyenge gúnnyal illeti, melynek ereje csak a következő korszakban fog a nemzetet önismertetre rázó ostorra fonódni. Gúnyolódik a nemzeten, melynek szívét a jól alkalmazott retorika mindjárt ellágyítja. A nádor pl. bár egészen gyengén, de a magyar beszédművészet törvényei szerint szónokolt az 1805-i országgyűlésen. Azzal kezdte, hogy *etiam ego ex sanguine Arpadiana* etc. — és a magyarok vére lehült, haragjuk eloszlott s az egyik öreg könnyel a szemében ezt sóhajtott: „Nagy szó, gerjeszti a’ magyar szívet...“ De hisz a nemzetek is olyanok, mint az egyes emberek: átmennek a gyermek-, majd a kamaszéveken, csakhogy itt az évek századokat jelentenek, pl. a kamaszévek 300 esztendeig is eltarthatnak. „Szeretném tudni — teszi hozzá Széchenyi — hányadik kamaszévet járjuk már mi?“ Egyébként akárhol jár külföldön, mindig hazája jut eszébe és egybeveti a künn látottakat a mi állapotainkkal. Elégedetlen sokszor a dinasztiaiával, a kormányzattal, a katonaság állapotával, a nevelés itthoni szokásos módjával. Már erjed lelkében a későbbi reformatori szellem.

Politikai genie-jének, mely a társadalmi helyzetek és fejlődési irányok hatóerejét később pontosan és villámgyorsan fölismerte, próféciaszámba menő megnyilatkozása Amerika nagy jövőjének megpillantása. Egyiptom, Görögország, Róma letűnt országok: Amerika a jövő birodalma, mely most készül, *das werdende Land*. Elég neki az Egyesült-Államok két hadihajójának megszemlélése, hogy ebből megszerkessze Amerika száz év múlva megvalósult, mai hatalmi képét. Az Egyesült-Államok szerinte ugyanazokon a pillérekén nyugosznak, mint a római birodalom. Száműzöttek, kalandorok, szerencsétlen fejedelmek jöttek Ázsiából Európába: belőlük fejlődött Róma. Most hasonlókép alapították az európaiak az Egyesült-Államokat. Csakhogy Rómában először minden kicsiben ment, Amerikában azonban már eddig ismeretlen nagy méreteket öltött; hihetetlen arányokban tör kultúrájuk a tökéletesedés felé. Már az angolok is őket utánozzák, pedig államuk alig húsz esztendő.

Széchenyi sokat panaszkodik neveltetése és iskoláztatása hiányairól, ebből folyó tudatlanságáról. Mindez csak a magával való általános elégedetlenség túlzása. Önművelődési akarata bámulatraméltó: folyton olvas, tanul. Naplója is részben úgy indul, mint olvasmányairól való beszámolás. Különösen nagyra becsüli a klasszikusokat: Vergilius egyik legkedvesebb költője. Keleti útjában, 27 éves korában tanul görögül, e célra magával visz egy filológust, kivel főképp Platont és Pausaniast olvassa. Platon Phaidrosán, a szépség e himnuszán, annyira lelkesül, hogy hosszú fordításrészleteket közöl belőle Naplójában. Erősen az akkori neoklasszikus szellem hatása alatt áll mind irodalmi, mind művészeti felfogásában: Thorwaldsent és Canovát meglátogatja, műveiktől el van ragadtatva. Keleti útja előtt alapos antik történeti és archeologiai tanulmányokat végez, úgyhogy Athénben és Spártában a görög művészet maradványait fogékony lélekkel csodálja s Ender nevű útítársával, a rajzolóművésszel lerajzoltatja. Amikor hazatérve, e képeket tár-

saságának magyarázza, lelkesülten így szól (1819 aug. 11.): „Az a szerencsém van, hogy a görög és római történet eseményeinek felidézése alkalmával, mely ezen idők dicsőségére emlékeztet, mindig a legnagyobb fokú lelkesedésbe török ki. És annyit beszéltem Sokrates változhatatlan erényéről, Arisztides megvesztegethetetlen igazságosságáról, hogy e pillanatban az osztrák államok nyomorúságáról úgy megfedekeztem, hogy abban a szolgálatban, mellyel valamennyi ember hazájának adós, a megelégedettség és nyugalom bőséges jutalmát találtam“ (686.). Amikor Széchenyi később, férfikorában egészen a gazdasági gyakorlati politika terén működik, már nem lelkesedik ennyire az antik világért s ennek kultusza szolgálatában álló gimnáziumért. Reáliskolát, ipariskolát, műegyetemet követel, modern ismereteket, ezektől várja a klasszikus iskolákkal szemben az ország gazdasági s művelődésbeli boldogulását.

Széchenyi ifjúkori Naplójából minduntalan felbuzog mély *esztétikai-irodalmi fogékonysága és ízlése*. A költészet számára oázis lelki tépelődéseinek sivatagában. Valóságos elragadtatásba esik, amikor egy reggel Tassót olvassa. „Egészen emlékezetemben volt Anineta és a Gerusalemme Liberata, s oly édes álombá, oly kellemes képekbe ringattam magamat, hogy nem emlékszem, hogy derültebb reggelt, nagyobb csendet, nagyobb békét lelkemben valaha átéltem volna, mint a mai reggel volt! Még látom Tankréd csendes, belső, egészen soha ki nem mondott szerelmét a neki oly kedves Clorinda sziklaszívéről visszapattanni“ (216.). Amilyen jótékony hatással van rá Tasso, éppannyira fokozza ügyis erős melanchóliáját Byron gyakori olvasása. A Child Haroldot többször idézi; Byron hatása alatt maga is megragadja a komor húrú lantot s énjével szemben táplált pesszimizmusát megrázó költeményben önti ki. Már kezdő sora a kegyetlen önismeret emberére vall: Ich wagte einen Blick in mein Inneres . . . Számos költeményt ír, melyeknek tárgyai szerelmi élményei. Szerelmeinek történetét levélformájú regényben is meg akarja írni, de a tervezetnél nem halad tovább. Írói tevékenysége egyelőre Naplójában és leveleiben merül ki; Naplója néhol egész életfilozófiai és pedagógiai értekezéssé szélesedik.

A fiatal Széchenyi lelki portréjának ez a vázlata még sok apróbb vonással, finomabb árnyalattal egészíthető ki: mély vallásos érzelmével, katonai erényeivel, finoman beleelő természetérzékével, szellemének sokfelé szikrázó villámaival. Szenvedélyes, forró lelke, melyben minduntalan elpattan valami, mindent rögtön színeze és stilizálva ragad meg, képtelen a sápadt tárgyilagosságra. A külső világ jelentéktelen benyomásaira is mindig a lélek gazdag polyphoniájával rezonál. Naplóit forgatva, folyton érezzük, hogy magas hőfokú egyéniséggel állunk szemben, kinek szuggesztív lelki kisugárzása környezetét, olvasóját mint a viaszt megolvasztja. Rettenetes lelki vívódásait látva, bámulatba ejtő, hogy ilyen egyensúlyozatlan, születésétől deséquilibré-típusú idegrendszer zabolátlanságát miesoda lelkierővel tudja legyűrni, mikép tud annyiszor önnönmagan diadalt aratni. Ha vannak az emberi szellem nagyságát és hatalmát dokumentáló „Emberi Okmányok“, Széchenyi Naplóí valóban azok.

Kornis Gyula.

ATLANTIS HARANGOZ.*

Mint Atlantis, a rég elsüllyedt ország,
Halljátok? Erdély harangoz a mélyben.
Elmerült székely faluk hangja szól
Halkan, halkan a tengerfenéken.
Magyar hajósok, hallgatózzatok,
Ha jártok ott fenn fürgeteges éjben:
Erdély harangoz, harangoz a mélyben.

Reményik Sándor.

RÁDIÓOSZLOP A HAZSONGÁRD-TETŐN.

Te fémszálakból ég felé feszített
Modern obelisz, — szikár és szilárd,
Hogy a szélrózsa minden szögletéből
Az üzenetek millióit várd, —
Te érzékenyre hangolt tompa érc,
Világpóznája: sok mindent megértsz,
Sok mindent tudsz.

A népek sorsa, az Ember jövője
Feléd süvít a messzeségen át,
Füleled Párizs, London zsvaját,
Kinyujtod tapogató csápjaid,
És zúgni érzed az Idő szelét,
Kattogni hallod a történelem
Lendítő kerekét.

Sok mindent tudsz.

Én hozzád képezt semmit sem tudok...

De hallod-e a virágok neszét,
Amikor fölemelik fejüket?
Egy hazavágyó árva szívverés
Halk ütemére nem vagy-e süket?
Tudod-e, hogy itt most bűbájos ősz van,
S tövedben ég a sápadt kikerics,
S dalolnak az itt maradt madarak, —
Világ-bölcs, érted ezt a nyelvet is?
Tudod-e, „mily mélység egy üres fészek“?
Hogy mozdul meg a rögben is a lélek?

Látod, én olyan begubózva élek,
És másoktól, és magamtól futok,
És hozzád képezt semmit sem tudok.
De ezt tudom.

Reményik Sándor.

* Mutatvány a szerzőnek a Napkelet Könyvtárában megjelenő új verskötetéből.

SORONKÍVÜL.

Anyurga Hajagos a legszorgalmasabb segédtsízt volt az egész minisztériumban. Három ember helyett dolgozott. Társai, akik egy fizetésért csak két emberre valót dolgoztak, nem nagyon szerették, maguk között Don Quijotenek nevezték s gyakran évődtek vele:

— Miért töri ön magát annyira? Talán soron kívül akar előlépni?!

Hajagos ezt ugyan sohasem vallotta meg, de csakugyan arra vágyott, hogy soronkívül léptessék elő s így mielőbb bejusson a VII. fizetési osztályba, mely álmainak netovábbja volt. Az akkori előléptetési viszonyok között negyven segédtsízt közül, ha az Isten hosszú életet adott nekik, öregségére három bizonyosan bejutott a VII. fizetési osztályba; Hajagos azonban nem vénségére, hanem, mondjuk férfikora delén szeretett volna már bejutni ebbe a paradicsomba. Nem azért vágyott ő erre, mintha azt gondolta volna, hogy a főtanácsos úrnak már nem kell dolgoznia, hiszen tudta, hogy a minisztériumban, csodálatosképen, minél feljebb viszi valaki, annál több s annál nehezebb a dolga, hanem azért vágyott arra, hogy a VII. osztályba mielőbb belekerüljön, mert szeretett volna élni egy kicsit és szeretne volna, ha a világ megtudja azt, hogy ő: van! A VII. fizetési osztályban ugyanis, Hajagos nézete szerint, a fizetés akkoriban már olyan volt, hogy az ember abból már élhetett; aki a VII. fizetési osztályban volt, hetenkint háromszor ehetett húst, vasárnap süteményt is vehetett, négykrajcáros kassai szivart szívhatott, évenként egyszer-kétszer színházba is elmehetett, sőt Szilveszter-estéjén is szórakozhatott valahol, de persze csak akkor, ha nőtlen maradt. Aztán a főtanácsos urak hivatalos szabályának ajtaján komoly tábla hirdeti, hogy abban a kétablakos szobában névszerint ez és ez a főtanácsos úr dolgozik, így tehát a főtanácsos úr nem éli le életét olyan névtelenül és ismeretlenül, mint azok az alacsonyabb fizetési osztálybeliek, akik ketten-hárman dolgoznak egy egyablakos szobában s akikről közvetlen előljáróikat kivéve, senki sem tudja, hogy kicsodák és micsodák.

Hajagos a XI. fizetési osztályban hosszú esztendőknél át mindig reménykedett, hogy önfeláldozó munkájával érdemessé teheti magát a soronkívüli előléptetésre. Lassanként azonban rájött, hogy teljes odaadással végzett munkálkodását előljárói olyan valami természetes dolognak tartják, mely nem ad alapot a soronkívüli előléptetésre. Hajagosnak ez nagyon fáj, de nem csüggedt el, tovább is ernyedetlen szorgalommal dolgozott, de gondolatban reggeltől-estig annyit foglalkozott előléptetésének lehetőségével, hogy ez lassankint szinte rögeszméjévé lett. Úres óráiban rendszeren a személyzeti rangsort tanulmányozta. Társaival az előléptetési kérdésekről azonban jóformán sohasem beszélt, hiszen tudta, hogy a rangsorban előtte levőknek, éppen úgy, mint azoknak, akik utána következnek, egyaránt ellenkező az érdeke s az előtteállók nem akarnak a kedvéért se nyugdíjba menni, se meghalni, az utána következők pedig szívők legmé-

lyén mind azt kívánják, hogy bárcsak őt vinné el az ördög a rangsorból végképen! Az ördög azonban sem Hajagost nem vitte el, sem mást nem vitt el. Hajagos gyakran gondolt arra, hogy a köztisztviselők túlságosan hosszú életűek s ámbár folyton nyomorognak, még sem megy neki a Dunának közülök senki sem. Kartársainak a tényleges szolgálathoz s az élethez való ragaszkodása lassankint annyira elkéséřítette Hajagost, hogy mikor egyszer azt olvasta az ujságokban, hogy Bécsben egy katonatiszt mérgezett labdacsokat küldött a rangban elöttelevöknök, felvillant lelkében az a gondolat, hogy elöleptetését elöbb-utöbb ő is ilyesvalami módon fogja siettetni. Erre azonban mégsem került sor, mert félt az akasztófától s így tanácsosabbnak tartotta, ha másféle labdacsokkal segít magát.

Hajagos sokáig töprengett azon, hogy mi lehetne az a más mód, melylyel érdemeinek elismerését biztosíthatná, míg végre aztán segítségére jött a véletlen. Abban az időben ugyanis, mikor a száldobosi igazgatóságnál éppen megüresedett egy X. fizetési osztálybeli állás, új államférfü vette át a minisztérium vezetését. Hajagos, aki ekkorára már egészen megkötyagosodott az elöleptetésre való vágyakozástól s a mérgezett labdacsokon innen már mindenre elszánta magát, a legelső kihallgatási napon jelentkezett a kegyelmes úrnál s hétrét görnyedve elöadta kinevezés iránti kérését. Az új államférfü még gyönyörködött abban, hogy őt három lélekzetvétele, hatszor kegyelmes úrnak mondják, ennélfogva érdeklödéssel hallgatta meg Hajagos kérését s mert kellö gyakorlat hiányában még nem tudta, hogy hogyan kell az alázatos kérelmezökbé a kérelem rendszerint hosszú és egészen felesleges indokolását belefojtani. — Hajagos alázatos kérésének elmondása után, ismét szóhoz jutott:

— Tudván, hogy Excellenciád borsodi, szegény édesanyám biztatott, hogy bátorkodjam Excellenciád magas színe elé járulni . . .

Az új miniszter úrnak tetszett, hogy ez az alázatosan pislogó ember az ő magas színét emlegeti s jól sikerült kegyes leereszkedéssel megkérdezte:

— Talán ön is borsodi?

— Részben! — felelte Hajagos ügyesen. — Tudniillik az édesanyám odavalósi: Szabó Ilka. Excellenciád talán méltóztatik rá kegyesen emlekezni . . .

Az új miniszter úr egy kicsit zavarba jött, aztán nem tudván okosabbat tenni, hirtelen kezét nyújtott Hajagosnak s ilyesmiket mondott:

— Óh! Igen, igen! Kérem üdvözetemet átadni . . .

Hajagos erre mélyen meghajtotta magát s nagy ügyetlenül, elöbb a sarka felöl keresvén nyitját az ajtónak, valahogy kikerült a miniszter úr fogadó-terméböl.

Az új kegyelmes, mialatt a következő alázatos ember makogta el öltte mondókáját, folyton arra gondolt, hogy: melyik is lehet az a Szabó Ilka, aki ennek a nyurga, faköképü Hajagosnak a mamája; hiszen az ember diákkorától kezdve az első miniszteri fogadó-napig olyan sok Szabó Ilkával találkozik!

A miniszter úr nem tudta ugyan kisütni, hogy melyik egykori ideáljáról lehet szó, de mégis valami felemelő érzés öntötte el a szívét attól a gondolattól, hogy boldoggá teheti azt az egykori bájos Szabó Ilkát, aki most reménykedve néz fel hozzá. Az új miniszter úr, aki még ilyen érzel-

gős volt s nemcsak Szabó Ilka fiát, hanem az egész világot szeretne volna huszonnégy óra alatt boldoggá tenni, kinevezte hát Hajagost a X. fizetési osztályba.

Hajagos nyugodt lélekkel vette át kinevezési okmányát s egy pillanatra sem bántotta az, hogy agyafúrt módon félrevezette a miniszter urat, mert hiszen az ő mamája Szabó Ilka volt ugyan, de Baranyába való volt, Borsodban sohasem járt, s különben is húsz esztendeje már, hogy, Isten nyugosztalja, meghalt a szegény.

Hajagos, akinek így sikerült az első labdacsozt beadnia, a száldobosi igazgatóságnál megint három ember helyett dolgozott. Amíg a X. fizetési osztály létszámában százharminceten voltak előtte, ha nem is éppen túrelmesen, de legalább bizonyos komoly megadással morzsolgatta napjait s nagy figyelemmel kísérve szaklapjuknak halálhírei rovatát, mindig némi kellemetes érzéssel állapította meg, hogy a halálesetek száma, az ő szempontjából, évről-évre örömdetesen emelkedik. Arra sohasem gondolt, hogy őt is elragadhatná a halál, mert hiszen a halál csak az élőket szólítja el, ő pedig folyton arra készült ugyan, hogy majd élni fog, de eddig igazán nem élt még. Valóban nehéz lett volna életnek neveznünk azt az állapotot, amelyben ő akkor leledzett. Valami sötét kis kamrácskában lakott, meleg ételt hétszámra nem evett s még vizet sem ivott annyit, mint amennyit szeretett volna, mert attól tartott, hogy a sok víz tágitja a gyomrát s így az több eledelt fog követelni. A ruházkodására sem igen költött, azonban a kis város utcáin megjelenése mégis mindig jó benyomást keltett, mert ruháit nagyon meg tudta kímélni. Otthon, lakásadó asszonyának pletykája szerint, felső ruháit kímélvén, csak alsó ruhában volt mindig s mert a papucsot sem akarta időelőtt elkoportatni, mezitláb járt; a hivatalban pedig mindig valami nagyon ócska vitorlavászon-ruhába öltözött át s a hivatalos órák alatt télen-nyáron mindig ezt az immár szitaszerűvé vedlett ruhát viselte. Társai, akik igen szerényen ugyan, de éltek, sőt el-seje után nem sajnáltak maguktól egy pár tormás virslit és egy-két pohár sört sem, Hajagost eleinte félbolondnak tartották s nem értették meg, hogy miért akar valaki, aki legényember, kis fizetéséből vagyont gyűjteni; mikor azonban Hajagos kérdésükre megmondta nekik, hogy ő azért kuporgat most össze minden garast, hogy majdan igazán jól élhessen, e felvilágosítás után nem fél, hanem egész bolondnak tartották őt. Hivatali főnöke azonban, minthogy három leánya volt, nem tartotta bolondnak, csak különnek; de amíg leányai túlságosan fel nem serdültek, nem igen méltatta őt különös figyelmére. Mikor azonban már a legkisebb leánya is elérte a férfiakra nézve olyan szép nagykorúságot, néhányszor úgy intézte a dolgot, hogy Hajagossal együtt távozzanak a hivatalból és az utcán sétálgatva el-el beszélgethessen vele. Ezeknek a beszélgetéseknek rövidesen az lett a vége, hogy a főnök úr Hajagost meghívta vacsorára. Hajagos természetesen szívesen fogadta a meghívást s anélkül, hogy ennyire komoly szándéka lett volna, a főnök úrnak mind a három leányát már az első este meghódította s különösen a legidősebb kisasszony beszélt Hajagos komoly, előkelő és férfias megjelenéséről feltűnő lelkesedéssel. Természetes, hogy ez a gondos apának figyelmét nem kerülte el s ettől kezdve a főnök úr Hajagost már nem tartotta különnek sem. Ha szétnézünk embertársaink között — ezt gondolta a főnök úr —, azt látjuk, hogy mindenki csak arra készül, hogy majd egyszer élni fog s a legtöbb ember addig-

addig készül, amíg belehal a készülődésbe! Miért volna hát Hajagos kü-lönc? Azért, mert komolyabban veszi a készülődést?

A főnök úr nagyon tisztelte a komolyságot s ezért valamelyik napon a hivatalból hazafelé menet meg is kérdezte Hajagost:

— Mondja, kedves Hajagos barátom, mikor szándékozik megnősülni? Azt hiszem: ideje volna már!

Hajagos, ha már bent lett volna a VII. fizetési osztályban, mint szü-letett agglegény, erre a legbensőbb magánéletét jogosulatlanul firtató kér-désre azzal a minden további bizalmaskodást kizáró kérdéssel felelt volna, hogy: hát ön mikor fog elválni? Mivel azonban hat évi önsanyargatással teljes várakozás után immár nem tartotta lehetetlennek, hogy a X. fizetési osztályból a IX-be soronkívül előléphessen, nagyot sóhajtvá így felelt a főnök úrnak alig félreérthető kérdésére:

— Egyetlen vágyam a családalapítás, de megfogadtam, hogy amíg be nem jutok a IX. fizetési osztályba, nem nőülök meg, mert nem akarom, hogy nőm bármit is nélkülözni legyen kénytelen. Ön, mint apa, ezt bizo-nyosan megérti s méltányolja . . .

A főnök úr nem vette észre, hogy Hajagos miféle labdacsojt adott be neki s mint jámbor apa nagyon megörült, hogy legidősebb leányának ilyen komoly élettársat rendelt a Végzet. Legidősebb leánya érdekében nem is késett tehát minden befolyását érvényesíteni s addig magasztalta Haja-gost az igazgató úr, a helyettes igazgató úr és a személyzeti előadó úr előtt, míg végre az igazgatóság felterjesztést tett Hajagos soronkívüli elő-léptetésére. A főnök úr azt is kötelességének tartotta, hogy a város országgyűlési képviselőjét is megkérje a minden tekintetben kitűnő Haja-gos támogatására. A főnök úr, ámbár Hajagos soha sem politizált s a választók névjegyzékébe sem volt felvéve, különösen hangsúlyozta, hogy az igazgatósági tisztviselők képviselőválasztáskor valamennyien Hajagos után indulnak s így ő politikai szempontból is méltó a pártfogásra, ennél-fogva a képviselő úr önként érthetően nagy súlyt helyezett a minden tekin-tetben kitűnő s nagy politikai befolyással bíró Hajagos ügyének kedvező elintézésére s az általa megmozgatott pártelnökkel vállvetve, mint mon-dani szokták, kiszorította Hajagos soronkívüli előléptetését.

Hajagos tehát szerencsésen belekerült a IX. fizetési osztályba, de alig hogy ezzel közelebb jutott a VII. fizetési osztályhoz, el kezdett köhögni s ki-ki maradozott a hivatalból. A főnök úr nagyon aggódott nemcsak miatta, hanem legidősebb leányának jövője miatt is s egy napon megláto-gatta otthonában. A főnök úr nagyon megdöbben, mikor Hajagost meg-látta, mert ez alsó ruhájában olyan vézna volt, mint valami kísértet s minthogy a megtisztelő látogatás által meglepetten az évtizedes haszná-latban megsárgult bajuszkötőjét elfelejtette levenni, a feje egészen olyan volt, mint valami halálfej. A főnök úr mint valami tapintatos és gyöngéd ember, nem árulta el megdöbbenését, de mély részvétellel kérdezősködött legidősebb leánya kiszemelt vőlegényének megrendült egészségi álla-potáról.

— Óh! — sóhajtotta hörögve Hajagos — köszönöm kérdését: sajnos, nekem végem van! Folytonosan nagy lázaim vannak s gyakran előnt a vér; a bal tüdőm már oda van! Kétségbe vagyok esve, hogy mikor azt gondoltam, hogy immár boldog családi élethez kezdhetek, elragad a halál!

Kegyetlen végzet! Az igaz, hogy az apám és az anyám is tüdővészben pusztult el...

A főnök urat nagyon leverték Hajagos szavai s ámbár legidősebb leánya már-már elérte azt a kort, melyet a legszebb férfikornak szokás nevezni, mégis belátta, hogy házasságról itt már szó sem lehet, mindezekről eltekintve azért sem, mert Hajagosnak bizonyosan igen rövid időn belül bekövetkező elhalálózása esetén a szolgálati szabályzat 137. §-ának c) pontja szerint leányának özvegyi nyugdíjra nem lehetne igénye! Nehogy tehát legidősebb leányának, esetleg a két kevésbé idősnek a szíve bánatában megrepedjen, megindultan azt tanácsolta Hajagosnak, hogy a legsürgősebben helyeztesse át magát Szepeslipótra, ahol a fényes havasok között bizonyára visszanyeri egészségét. Hajagos, ámbár többször is kijelentette, hogy ő rövidesen meg fog halni s neki már minden mindegy, a főnök úr biztatására mégis beadta áthelyezés iránti kérvényét s mikor az áthelyezési rendelet rövidesen megjött, hamarjában el is utazott Száldobosról Szepeslipótra. A főnök úrtól könnyezve búcsúzott el; a főnök úr családjánál azonban nem tett búcsúlátogatást.

— Ön bizonyára megérti — így szólt Hajagos a köhögési rohamtól fuldokolva —, ha a hölgyektől nem búcsúzom el! Erre nem érzem magam elég erősnek! A felindulástól talán ott halnék meg a lábuk előtt...

A főnök úr mély megindulással szorongatta Hajagos remegő kezét s aztán valami forró érzellemmel a keblére ölelte azt a lábön-haldokló embert, akit a Végzet megfosztott attól a boldogságtól, hogy az ő unokáinak apja lehessen...

A levegőváltás annyira jót tett Hajagosnak, hogy amint a vonat kirobogott a száldobosi állomásról s elhaladt az első bakterház előtt, egyszeribe meggyógyult; a köhögése és a láza elmúlt, a bal tüdeje a jobbnál is jobb lett s Szepeslipótra már olyan egészségesen érkezett meg, mint a makk.

A havasok alján Hajagos megint békességgel dolgozott néhány esztendeig. A IX. fizetési osztályba való bejutásának azonban csak azért örült, hogy közelebb jutott a VII. fizetési osztályhoz. Életrendjén és szokásain mit sem változtatott; éppen olyan esztelenül takarékoskodott mint eddig s éppen olyan nehezen várta a soronkívüli előléptetés lehetőségét, mint amikor még a X. fizetési osztályba volt. Most azonban nagy előrelátással jó előre hozzáfogott a harmadik labdac elkészítéséhez s komolyan készült kieszelt tervének végrehajtására. Valahol szerzett egy német-horvát szótárt s bár németül sem tudott, e segédkönyv segítségével — horvátul tanult. Bizony ez a favágásnál is keservesebb munka volt; hiszen ha kétszeri soronkívüli előléptetéssel jut is fel ide az ember, a IX. fizetési osztályban már nehezen megy a tanulás. Mivel Szepeslipóton senki sem tudott horvátul, Hajagosnak nem volt módja a kiejtésben gyakorolni magát, ez azonban nemcsak hogy nem csüggesztette el, hanem annál nagyobb szorgalomra serkentette. Mikor aztán egy pár esztendei gyötrődéssel a szótárt szórul-szóra bevágta s azt hitte, hogy immár most ő tud horvátul, költséget s fáradságot nem sajnálva, felutazott Budapestre s jelentkezett a központi személyzeti előadónál.

— Uram — jelentette nem minden büszkeség nélkül — én a magam jószántából megtanultam horvátul! Azt tudom, hogy a zágrábi igazgatósnál harmadfél év óta üresedésben van egy VIII. fizetési osztálybeli

állás s ezt eddig azért nem töltötték be, mert nem akadt horvátul tudó ember, a kormány pedig a politikai békekesség kedvéért csak olyan magyart akar oda kinevezni, aki horvátul is tud. Minthogy én most már tudok horvátul, azt kérem, méltóztassanak engem a zágrábi igazgatósághoz soronkívül a VIII. fizetési osztályba kinevezni. Nem akarom magamat dícsérni, de már kétszer léptem elő soronkívül; maga ez mutatja, hogy az előléptést harmadszor is megérdemlem!

A tanácsos úr, aki mint a személyzeti ügyek előadója a legbegombolozottabb ember volt a minisztériumban, egyszerre megnyilt s örömeiben majdnem megölelte Hajagost.

Óh! kedves barátom, bizonyára Ő Excellenciája is örülni méltóztatik majd, ha önt kegyesen kinevezheti s a horvát politikusoknak a klubban elmondhatja, hogy, lám, ő olyan embert nevezett ki Zágrádba, akikkel az ügyfelek a maguk nyelvén beszélhetnek. A zágrábi igazgatóság miatt valóban mindig sokat főtt a fejünk: az ottani politikusok mindig kárpálnak bennünket, de mit tegyünk, ha a mi embereink nem tudnak horvátul?! Most is csak egyetlen egy emberünk van ott olyan, aki beszél horvátul: a hivatal főnöke, akit éppen erre való tekintettel neveztünk ki hivatali főnökké.

A tanácsos úr jó próféta volt: a miniszter úr Ő Excellenciája csakugyan kinevezte Hajagost soronkívüli előléptetéssel a zágrábi igazgatósághoz, a VIII. fizetési osztályba.

Hajagos arra gondolva, hogy már csak egyszer kell előlépnie s aztán elkezdhet élni, nála szokatlan jókedvvel utazott le Zágrádba, ott azonban mindjárt megérkezése után roppant nagy csalódás érte: akárkit szólított meg horvátul, mindenki csodálkozva nézett rá s amit meg nem értett kérdéseire feleltek neki, abból meg ő nem értett meg egy szót sem. Hajagost egészen lesujtotta az a felfedezés, hogy a horvát szótárt voltaképen egészen hiába tanulta meg, mert az ő saját külön horvát beszédét senki sem érti meg. Másnap némi lelkiismeretfurdalással jelentkezett a hivatalfőnöknel, aki mint a központi előadó is mondta, jól tudott horvátul. A hivatalfőnök úr, tudja, hogy Hajagost soronkívül azért léptették elő és azért nevezték ki Zágrádba, mert jól beszél horvátul, alig leplezhető izgalommal várta az új embert s mikor Hajagos a hivatalszobájába belépett, idegességében azzal a mondattal üdvözölte, amit a vasúti kocsikban tanult meg:

— Opasno je van se nagnuti!

Hajagos ennyiből is megértette, hogy a főnök úr horvát nyelvtudománya nem sokkal nagyobb mint az övé s a helyzet magaslatára emelkedve azzal a mondattal üdvözölte főnökét, amelynek kimondása a legkevésbé esett neheze s amely majdnem hibátlanul zendült fel ajkán:

— Ne rabi zahoda!

Aztán magyarra fordították a szót és soha többé nem beszéltek egymással horvátul.

Hajagos a VIII. fizetési osztályban sem engedélyezett magának semmiféle előleget a VII. osztályba való belépéskor megkezdeni szándékolt életörömeiből s Zágrábban is úgy élt, mint Horpagon. A hiányos táplálkozás következtében úgy összeszáradt, hogy a zágrábiak, akik minden magyar tisztviselőt fináncnak tartottak, őt az „egybéli finánc“ elnevezéssel tisztelték meg, abban a meggyőződésben, hogy egy ilyen vékony ember-

ben a rendes emésztési szervek helyett legfeljebb egy satnya bél található elhelyezést. Hajagos zsugoriságáról új főnöke is tudomást szerzett s mint kötelességtudó, pontos ember, minősítési táblázatának abba a rovatába, amely arra vár választ, hogy van-e a minősített tisztviselőnek valami káros szenvedélye, azt írta bele, hogy: káros szenvedélye a takarékoság. Mikor a minisztériumban ezt a minősítési táblázatot a személyzeti ügyek előadója átnézte, nagyot nevetett s egyáltalán nem tudta elképzelni, hogy a zágrábi főnök hogyan írhatott ilyet?! Persze akkor a tanácsos úr még csak nem is álmodott arról, hogy az állam a sok á után b-t is mond s így B-lista is lesz a világon s az állam takarékosági szenvedélye sokaknak valóban nagyon káros lesz.

Hajagos takarékosági szenvedélye csak neki magának okozott kárt. Egészsége, úgy látszott, megingott; betegeskedni kezdett, el-elmaradozott a hivatalából, éppen úgy, mint egykor, tüdővésztes korában. Hivatali főnöke, minthogy nem voltak felserdült leányai, nem látogatta ugyan meg, hanem mikor arról volt szó, hogy Hajagos a pesti orvosprofessorokat óhajtaná felkeresni, minden nehézség nélkül megadta neki a szabadságidőt. Hajagos Budapestre érkezve, nem ment egyik orvosprofessorhoz sem, hanem mint legjobb belgyógyászhoz, a minisztérium személyzeti előadó-jához állított be:

— Tanácsos úr kérem — így kezdte a szót Hajagos —, nézzen rám! Úgy-e látja, hogy a végét járom; a megfeszített munka tönkre tett! Kérem nevezzenek ki a VII. fizetési osztályba s én nyugdíjba megyek. Igazán rászolgáltam, hogy valamivel magasabb nyugdíjjal vonulhassak el. Ennyit, azt hiszem, megérdemlek. Hiszen: háromszor léptettek már elő soronkívül! Ez mindennél jobban bizonyítja, hogy a kivételes elbánásra rászolgáltam!

A tanácsos úr jó ember volt s előterjesztést tett, hogy léptessék elő soronkívül ezt a csontvázat a VII. fizetési osztályba. Hiszen, ha szokás előléptetni azt, aki már úgy is nyugdíjba megy, hát hadd menjen a pokolba ez a nyomorult is egy pár száz koronával nagyobb nyugdíjjal!

Hajagos a negyedik labdac segítségével így bejutott a VII. fizetési osztályba! Igazán most örült életében először s mikor a kinevezési okmány már a zsebében volt, anélkül, hogy horvát nyelven búcsúbeszédet intézett volna a zágrábiakhoz, otthagya Zágrábot, a nagy örömtől egészen megfiatalodva jelentkezett a minisztériumban. A tanácsos úr nyájasan fogadta:

— Örömmel látom, tisztelt barátom, hogy a kinevezés egészen felfrissítette! Remélem, az igazán megérdemelt nyugdíjban hamarosan pockot ereszt!

Hajagos kihúzta magát s önérzetesen szólt:

— Valóban az volt a szándékom, hogy nyugdíjba megyek, mivel azonban magam is úgy érzem, hogy egészségem helyreállt, mint tisztességes ember semmiesetre sem csalom meg az államot azzal, hogy munkaképes ember létemre ingyen húzzam a nyugdíjat! Azt tartom, hogy mivel négyszer léptem elő soronkívül, tartozom a magyar államnak azzal, hogy amíg dolgozni bírok, dolgozzam!

A tanácsos úr legjobban szeretne volna nyakonvágni Hajagost, mivel azonban még előtte sem akarta elárulni, hogy a nyugdíjba menés ígéretével őt alaposan becsapta, hát a legridegebb hivatalos hangon utasította, hogy szolgálattételre melyik csoportfőnöknél jelentkezék.

Hajagost, mivel már benn volt a VII. fizetési osztályban, a legkevésbé sem bántotta a személyzeti előadó úr ridegsége s nyomban jelentkezett a csoportfőnöknél s ez ki is jelölte a hivatalos szobáját.

— És a tábla? — kérdezte Hajagos, aki évtizedek óta várt már arra, hogy kéttablakos különszobájának ajtaján ott legyen a tábla, amelyről az ő neve harsog ki a világba.

— A tábla tárgyában soronkívül előterjesztést teszünk! — szolt a csoportfőnök úr s behívta magához az egyik gyakornokot.

Hajagos nyugodtan távozott s lelki szemeivel szinte látta ajtaján a táblát. E látomás által elbódítva olykor arra is gondolt, hogy immár talán megkezdhetné az életet s bevezetésül valamelyik vendéglőben megvacsorázhatnék, jobban meggondolva azonban a dolgot, arra határozta magát, hogy mégis vár addig, amíg a táblát kiszegezik az ajtajára. Hiszen ez lesz voltaképen az ő igazi születésnapja, mert igazában akkor tudja meg a világ, hogy ő: van!

A gyakornok, akit a csoportfőnök úr a tábla tárgyában magához hivatott egy héten belül elkészítette az elnöki osztályhoz intézendő előterjesztés tervezetét s az ügyirat első oldalára öklömnyi betűkkel, vörös írónnal ráírta, hogy: Soronkívül! A tervezetet a következő héten átnézte az a segédtsízt, akinek a keze alá a gyakornok tartozott s mert az előterjesztésben hibát nem talált, ráfirkantotta a nevét s az ügyiratot elküldte a kezelőirodába. A kezelőiroda vezetője a segédtsízt úr munkakönyvében aláírásával elismerte az átvételt, aztán az ügyiratot odaadta az irnoknak; az irnok az ügyirat számát bevezette a nyilvántartó-könyvbe s magát az ügyiratot átadta egy díjnoknak, aki aztán az ügyszámot bevezette az osztályvezető úr munkakönyvébe s egyéb ügyiratokkal együtt az irodaszolgával beküldte az osztályvezető úrnak. Az osztályvezető úr néhány nap mulva ráfirkantotta nevét a „soronkívüli“ jelzéssel feldíszített előterjesztésre s az ügyiratot visszaküldte a kezelőnek. A kezelőirodából, ahol az átvétel kellő elismerése után, megint bevezették s kivezették az ügyszámot, az ügyiratot felküldték a csoportfőnök úrhoz, aki néhány nap mulva aláfirkantotta nevét s visszaküldte az ügyiratot megint a kezelőirodába, ahonnan az a kellő átvétel s a kivezetések és bevezetések után, tekintettel a soronkívüli jelzésre, rövid tizenhét nap mulva már most az elnöki segédhivatalba került. Az elnöki segédhivatalból az ügyiratot a megfelelő kivezetés, bevezetés után az osztályvezető tanácsos úrhoz vitték be, aki néhány nap mulva félszeggel belepillantván az ügyiratba, ráírta arra annak a segédfogalmazó úrnak a nevét, akit ennek az ügynek előadójaul szemelt ki. Erre az ügyirat a segédhivatal útján a kellő átvétel, kivezetés és bevezetés után, a segédfogalmazó úr asztalára került, aki, mivel a műszaki osztály meghallgatása nélkül is tudni vélte, hogy a tábla elkészítése pénzbe kerül, ráírta az ügyiratra, hogy: fedezet szempontjából lássa a tisztelt számvevőség! Az ügyirat ezek után a kellő átvétel, bevezetés és kivezetés megtörténtével a segédhivatal útján megint visszakerült az osztályvezető úrhoz, aki aláírásával hozzájárult a segédfogalmazónak ahhoz a megdöbbenőnek nem mondható javaslatához, hogy az ügyiratot hát csakugyan lássa a t. számvevőség! Az elnöki segédhivatal mindezek után, a kellő átvétel, kivezetés és bevezetés után, felküldte az ügyiratot a számvevőségi kezelőnek, aki aztán útnak indította az ügyiratot, hogy az a számvevőség nagy birodalmában is megjárhassa a maga útját.

Hajagos állandó figyelemmel kísérte az ő hivatalos szobája ajtajára kifüggesztendő tábla tárgyában kelt előterjesztés soronkívüli ide-oda kocsikázását, s mert egy életen át ebben élt, egyáltalán nem zugolódott az ügykezelési rend ellen. Azokra meg éppen nem neheztelt, akiknek kezén az ügyirat megfordult, hiszen tudta, hogy az ügykezelési szabályokon a tisztviselők nem változtathatnak semmit, sőt egyenes felszólítás nélkül annak módosítására még javaslatot sem tehetnek, éppen úgy, mint ahogy a katonaságnál még a hadtestparancsnoknak sem szabad felhívás nélkül véleményt mondani arról, hogy a baka derékszíján egy lyukkal több, vagy kevesebb legyen-e.

A bakák derékszíjára nyilvánvalóan azért gondolt Hajagos, mert napról-napra éhesebb volt. Mióta belekerült a VII. fizetési osztályba, folyton azon járt az esze, hogy: ezután mi minden jót fog enni! Mivel azonban szentül felfogadta, hogy csak a hivatalos tábla kifüggesztése, vagyis a maga valóságos születése napján kezdi meg az életet, egyelőre a tervezgetések mellett maradt. Azzal azonban már tisztában volt, hogy legelőször fokhagymás rostélyost fog enni. Akkoriban még nem tudták, hogy a fokhagyma a legbiztosabb orvosság az érlemzesedés ellen s Hajagos nem is ezért döntött a fokhagymás rostélyos mellett, hanem azért, mert gyermekkorából emlékezett arra, hogy a fokhagymás rostélyos a leghosszabb időre nyújt gyönyörűséget, mivel fel-feltörő illata még másnap is gyakorta felfrissíti a tegnapi vacsora emlékezetét.

A Hajagos táblája tárgyában útrakelt soronkívüli elintézésre igénytartó ügyirat, minekutána a számvevősnél kilenc ember kezén megfordult, szerencsésen visszakerült az elnöki osztályba, ahonnét öt ember kezén áthaladva, a segédhivatali aligazgatóhoz irányítottatott, azzal a felhívással, hogy mivel a számvevőség szerint a fedezet rendelkezésre áll, az aligazgató úr Hajagos tábláját már most csináltassa meg a minisztérium szerződéses szállítójánál: Dienerstaub és Fiánál.

Mire a tábla tárgyában kelt előterjesztés utazásában soronkívüli menetrendje szerint ide érkezett, Hajagos már azt is elhatározta, hogy a Kis Pipába megy majd fokhagymás rostélyost enni. E jeles kis vendéglő kitűnő tulajdonosáról ugyanis azt hallotta, hogy a sovány vendégeknek különösen nagy adagokat szolgáltat fel, mert azt akarja, hogy a legvékonyabb vendég is megdagadva hagyja el az ő vendéglőjét.

Mialatt Hajagos a Kis Pipáról ábrándozott, a segédhivatali aligazgató úr hivatalos írással felszólította a szállító céget, hogy a táblát soronkívül sürgősen készítse el és szállítsa. A cég a hivatalos levélre nem válaszolt. Az aligazgató úr néhány hét múlva hivatalos írással megsürgette Dienerstaubékat s megfenyegette őket, hogy ha nyolc nap alatt be nem szállítják a táblát, előterjesztést fog tenni, hogy szerződésszegés címén a minisztérium bontsa fel velük kötött szerződését. Dienerstaubék erre a felhívásra már válaszoltak s azt írták, hogy ne fenyegetse őket az aligazgató úr, mert az a szerződés, amelyet a minisztérium velük négy esztendővel ezelőtt három évi időtartamra kötött, már egy esztendővel ezelőtt lejárt s így ők egyáltalán nem kötelesek a minisztériummal az eddigi árért a táblát szállítani. Az aligazgató úr erről jelentést tett az elnöki osztálynak, az aztán a jogügyek igazgatóságának meghallgatása után megállapította, hogy Dienerstaubéknak a szerződése csakugyan lejárt. Ebben a helyzetben nem lehetett mást tenni, csak azt, hogy a névtáblák elkészí-

tésére a közszállítási szabályzat értelmében zárt ajánlati versenytárgyalást hirdettek a hivatalos lapban.

Hajagos mindezt tiszteletreméltó nyugalommal tűrte s egészen bizonyosnak tartotta, hogy a tábla elkészültét élve megéri, mert hiszen a VII. fizetési osztályban egyáltalában nem szokás meghalni; aki már idáig felvitte, kihúzza a köteles szolgálati idő végéig s ha már nem maradhat tovább, hát nyugdíjba megy s csak mint nyugdíjas hal meg.

A türelem Hajagos esetében is rózsát termett, amennyiben alig másfél évvel a soronkívüli ügyirat elindulása után egy szép napon azt közölte vele az aligazgató úr, hogy névtáblája elkészült s másnap már ki is fogják szegezni az ajtóra.

Hajagost ez a, ha nem is váratlanul, de aránylag gyorsan jött örömhír annyira felizgatta, hogy egész éjszaka álmatlanul hanykolódott fekhelyén s mikor felkelt, zúgott a feje és szédült; mindazonáltal sietve felöltözött s beholt a minisztériumba s ott, hogy testi szemeivel mielőbb megláthassa azt a táblát, mely az ő életbelépését hirdeti, úgy szaladt fel a harmadik emeletre, mint valami zerge. A hosszú folyosón lihegve sietett végig a szobája felé s mikor az ajtójához ért, meghatottan megállott s áhitattal vetette fel szemét a táblára; a következő pillanatban azonban valami rettenetes riadással hátratántorodott s kidülledt szemekkel meredt a táblára, amelyre nyilván a soronkívüli előterjesztést megfogalmazó gyakornok úr tévedése következtében nem az volt felírva, hogy: „Hajagos Illés“, hanem az, hogy: Hólyagos Illés!

Hajagos évtizedek óta várt születése napján a Hólyagos nevet látva, úgy érezte magát, mintha halva született volna, elállott a lélekzete, aztán mind a két kezével a fejéhez kapott, megtántorodott, összeesett s ámbár a VII. fizetési osztályba felkerült tényleges szolgálatban állók között, véleménye szerint, ez egyáltalában nem volt szokás s ámbár a rangsorban még hét ember volt előtte, egy magyar vagy horvát jajszó nélkül nagy hirtelenséggel egyszeriben meghalt s így soronkívül előlépett — a legeslegmagasabb rangosztályba.

Bartóky József.

HARANGÖNTŐK ÖRÖME.

Harangöntővel autózom.
Épp dél van. A kicsiny falukban
imára szólnak a harangok.
„Ez is, az is az én harangom“
ujjong a vén mester vidáman.

Mint hogyha szólna: „szívem vére
vett formát fent a tornyok mélyén:
vihart, halált, szerelmet kongat,
ünnepnapot, tűzvészt, meg Istent,
mikkel telítve volt a vérem...“

Ez az igaz öröm: az élet!
Amely harang nem zeng toronyban:
halott harang, vásári lim-lom!
Hazugság a művészi öncél
s a műhelygőg: magunknak írni!

Ki a tornyokba álmainkkal!
Szívek, vallások, nemzetek közt
zenésítsék meg a sötétet,
a förtelmes feketeséget
s teremtsenek testvériséget...

Így szólok, míg az autó vágat.
Most hirtelen korom-sötét lesz,
vad gondolat-vihar komorlik...
Tán nem is autó ez a jármű:
tán denevér egy látomásban...

Suhogva szállunk a sötétben
s hogy hátranézek: régi híres
harangöntők ülnek mögöttem:
Mózes, Homéros, Buddha, Dávid,
mint másvilági óriások...

Az út mentén a vak sötétben
sorban titáni tornyok állnak:
vas tornyában a századoknak
s évezredek gyémánttornyában
titokzatos harangok kongnak...

Titokzatos harangok kongnak
s ujjonganak az óriások:
„Ez itt az én harangom hangja,
a lelkem teste, szívem vére...”
...Zenélnek a titáni toronyok...

Suhogva szállunk a sötétben...
Új századok jegenyésorként
toronylanak az útszegélyen...
A toronyok öblén más zenéket
viharzik más harangok szíve...

S hogy hátranézek: látom Plátót,
Vergiliust, Sophoklest, Szent Pált,
Dantét, Agostont, Szent Ferencet,
Petőfit és sok százakat még
s a toronyokban harangok kongnak...

Fehér elefántcsonttoronyban
a Szűz kéklő harangvirágja...
De én száguldok, meg nem állok,
míg meglelem a legnagyobbat,
mit ott öntöttek Názáretben...

Mindenki kontár hozzá képest.
Minden lélek tornyában ott csüng
Krisztus csodás jóság-harangja...
De néha bevattázza Sátán
a toronyok szép jóság-harangját...

A föld ilyenkor meg-megörül:
a háborúk s a forradalmak
vörös máglvákat gyujtogatnak,
míg egy vihar megint kihányja
a vattát s újra csendet kongat...

Az örökkévalóság tornya
fel-feltrémlik a végtelenben...
Én vágatok, míg megtalálom
a legnagyobb, legszebb harangot,
mit ott öntöttek Názáretben...

Mécs László.

AZ ELTÉVEDT AJÁNDÉK.

Akonyhából halk, ütemes, locsogó nesz hallatszott be, mert anyus már hajnal óta mosott. De benn a szobában puha csönd volt, a gyerekek még aludtak, négy gyerek összebujva két ágyban, s az ötödik, a kicsi, apus ágyában szuszogott, aki szegény már korán elment a hivatalba.

Pisti ébredt először, tétován ült fel, dörzsölgetve álmos szemeit, aztán hirtelen kiugrott az ágyból, s az ablakhoz futott: nagyszerű! a Jézuskához írt levél már nem volt ott!

Ujjongó kiáltása felverte álmukból a gyerekeket: nincs már ott! Az anyukák elvitték a levelet!

Mozgolódás támadt, mindegyik látni akarta, s egymásután másztak ki az ágyból, fehéringes, apró sereg.

Bizony, ideje volt már, hogy elvigyék az anyukák, hiszen ma este már karácsony van, s rettenetes lett volna, ha ma sem viszik el! Már hetekkel előbb megírták, szép aranszegélyes, almazöld papírra, s mind az öt gyerek felsorolta, mit szeretne. S Vali, aki már tizenkétéves volt, szép piros tintával meg is címezte: Édes Jézuskánknak az Égben. De a Jézuska nem sietett anyukáival elvitetni a levelet, nap-nap után ott feküdt érintetlenül az ablaktáblák közt. Anyuska azt mondta, ez azért van, mert rosszak vagytok! De hát nehéz dolog is egyszerre öt gyereknek jónak lenni! Mégis jók voltak nagyon, s hogy a levél még mindig ott hevert, anyus azt mondta nagy szomorúan:

— Biztosan szegény a Jézuska! Nem tud semmit se hozni nektek!

Óh, micsoda rettenetes, bizonytalan napok voltak!

Megint visszabújtak az ágyba, mert hideg volt a szobában. A hatéves Olgus halvány kis arca kipirult, szenvedő szép szemei felragyogtak:

— Istenem, de örülök!

Beteg volt és fájdalmasan érzékeny, kis kezeit összekulcsolta a mellén, mintha hálától csorduló szívét akarná védelmezni.

Vali odahozta a harisnyáit s öltöztetni kezdte.

— Óh, Istenem, a doktor bácsi azt mondta, hogy Olgus nemsokára meg fog halni!

De ezt csak Vali tudta, mert ő már nagy volt és sok mindent megtudott már, amit nem jó tudni az embernek.

Olgus átkarolta Vali nyakát, szegény kis karja forró volt, de nagy kék szemeiben öröm izgalma fénylett:

— Úgy szeretnék egy nagy hajasbabát! — susogta — amelyik alszik és cipője is van! És ha olyan necces kis ágyban feküdne, amilyen a házibácsi kislányának van!

— Csak légy jó! — mondta Vali, anyus hangját utánozva, de közben úgy fáj a szíve, mert ő már tudta, hogy szegény ember gyerekének nem

hoz a Jézuska nagy alvó babát igazi hajjal, amit szép copfba lehet fenni, mint az élő kislányokét...

Laci, a kisebbik fiú felemelte fitos orrát, s huncut arccal körülszaglászott:

— Érzitek? Karácsonyfa szag van! Már itt a karácsonyfa!

A nappali szobából az ebédlőbe, vagy szépszobába nyíló ajtó le volt zárva, a fiúk megnyomogatták a kilincset: igen be volt zárva! Az angyalok már díszítik a fát! S a fiúk lehasaltak a földre, orrukat jól odanyomva az ajtó hasadékaéhoz, s boldogan szipogtak:

— Hüj, de nagy karácsony szag van! — Még a négyéves Kató is odanyomakodott szaglászni a nagyszerű illatot. Olgus nem ment közéjük, nagyon fáj a feje, s szenvedő szemekkel ült a kispadban.

Kató talált a padlóhasadékban egy kicsi fenyőtűt, szép zöld volt és nagyon jószagú, Pisti mindjárt kijelentette, hogy biztosan erre vonultak át az angyalok a fával.

Most anyuska bejött a konyhából és egy nagy tálcán hozta a kávé. Öt bögre állt egymás mellett, egyforma nagyok, de mindegyiken más minta, minden gyereknek meg volt a maga bögréje, hogy ne lehessen összeveszni rajta. Vali észrevette, hogy pár nap óta a bögrék nincsenek egész színültig tele, — még így is csoda! — gondolta —, hogy félliter tejből ennyi bögre megtelik! Hiszen ő hordta a tejet s két hét óta liter helyett csak féllitert hozott.

— Hát anyuska nem reggelizik? — kérdezte.

— Én már megittam a konyhában — mondta anyus, de Vali tudta, hogy ez nem igaz. Tudta, hogy anyus már két hét óta se reggelire, se uzsonnára nem iszik kávé, s Vali napok óta hősiezen küzdött magával, hogy ő sem iszik, igya meg anyus, hisz oly sovány szegény! De amint arcába csapódott a jó meleg kávé illata, rettenetes vágy fogta el, hogy csak egy kicsit igyon belőle, csak egy kicsit... S az édes kávé gyönyörteljes kortyokban csúszott le a torkán, s mohó kis kezeivel nem tudta addig elereszteni a bögrét, míg ki nem ürült... Ilyenkor szégyenkezett, s alig mert anyja halvány arcára nézni.

Vali egész délelőtt kilincseket pucolt, söpört, port törült, hogy szép legyen a lakás, ha megjön az édes Jézus... Anyus nagyon várta délben apát, s mikor hallotta lépteit a gangon, kiment elébe — de nagyon leverten jöttek be, Vali ijedten nézett rájuk: a főnök bácsi nem adott pénzt!

De senki sem szólt, anyus némán merte ki tányérokba a paprikáskrumplit. Apa azt mondta, nem éhes, s felét visszatette tányérjából a táliba, Olgus se akart enni, mert nagyon fáj a feje, — mégis anyus számára alig maradt valami, de ő azt mondta, hogy evett már a konyhában... Vali nagyon szerette a paprikáskrumplit, mégis nagy erőfeszítéssel kijelentette, hogy ő sem éhes, s tányérját anyus felé nyújtotta.

— Te csacsi, hiszen én már mondtam, hogy a konyhában is ettem! — és szelíd mosollyal tolta vissza a tányért.

— Te nem vagy éhes? — kiáltott fel Pista csodálkozva, és gyorsan kanalazni kezdte Vali tányérjáról a krumplit. Laci is belemerítette párszor a kanalát, úgyhogy a tányér pár perc alatt kiürült, mielőtt Vali kellő eréllyel védekezhetett volna.

— Nagyon útálatos, ha valaki ilyen falánk! tudjátok?! — és szemébe elkeseredett könnyek gyűltek.

Anyus békítően szólt:

— A fiúk mindig éhesek! Minden fiú sokat eszik! — Aztán apához fordult, halk hanggal:

— Mondtad neki, hogy egy krajcárunk sincs itthon? És hogy ma van karácsony... és se szén... se kenyér... semmi...

— Persze, mindent mondtam... valósággal könyörögtem... de csak azt felelte, hogy elvből nem teheti... nem ronthatja el hivatalnokait előlegadásokkal... és hogy minden embernek van gondja...

Anyus összecsapta a kezét, hangján kétségbeesés érzett:

— Istenem, ekkora szívtelenség... ilyen borzasztóan gazdag ember! Hát nem veri meg az Isten!

Vali most nem figyelt oda, minden idegszála fájt attól az emléktől, mely most megrohanta. Tegnap este... igen, anyus egyszer csak azt mondja: Valikám, gyere le velem a pincébe. Anyus hozta a cekkert és gyertyát, s már lenn voltak a csúnya, vizes, sötét pincében, mikor Valinak eszébe jutott, hogy hiszen az ő pincéjükben már régen nincs szén, ő szokott naponta öt kilót fölhozni a kisboltból. De nem mert szólni, anyus az ugráló gyertyafénynél felnyitotta a lakatot, s bementek a léckerítéses szűk kis helyiségbe: bizony üres volt s még a szénpor is nagy gonddal felszedve. De a léckerítésen át lehetett látni a szomszéd pincébe, magasra hányt szép csillogó, fekete szén és nagy torony fa állt ott; ez a Holly nénék pincéje volt, és a Holly bácsi ugyanannál a főnöknél volt irodában, ahol apa, de ők mégis nagyon gazdagok voltak és a viciné mosogatott náluk.

Anyus letette a cekkert a földre, s kivett belőle egy vékony aprófát: aztán leguggolt és sóhajtván dugta be a fát a léckerítésbe és piszkálni kezdte a Holly néniék szénét, hogy átpotyogjan a résen.

Vali egy percig rémülten nézte: mi fog történni? Aztán odaguggolt ő is és rángatni kezdte az anyja karját, kétségbeesetten felzokogva:

— Anyuskám! ezt nem... ezt...

De anyus sötéten és elszántan rázta a fejét, s eltolta Valit magától — és újra benyult az aprófával, hogy már egy diónyi darab szén át is esett... Aztán rángatni kezdte a lécet, hátha elmozdul és meg bővíti a nyílást, hogy nagyobb szén átférjen. Vali görcsösen sírt és könyörögve karolta át az anyját:

— Edes, drága anyuskám!... ezt nem szabad... ez nagy bűn, drága anyuskám...

Ekkor anyus száraz, szomorú szemei is átnedvesedtek és szelíd szája görcsösen húzódott össze a sírás ütemére.

— A Holly bácsiék gazdagok, és ha valaki olyan szegény, mint mi, akkor nem bűn elvenni egy pár darabka szénen ilyen tele pincéből... meg sem érzik... és ti megfáztok a hideg szobában... és holnap karácsony lesz, Istenem!...

Talán először hallotta sírni az anyját, vagy süket volt eddig?

Aztán anyus megtörülte a szemét, fölvette az üres cekkert és feljötték a pincéből.

— Egész délelőtt veszekedtem Valival — szólt Pista —, hogy fűtsön be. De ő csak adja a nagykisasszonyt és nem csinál semmit! Olyan hideg van itt, mint az utcán.

Vali megkérdezte apust:

— Úgy-e a főnök bácsinak sok pénze van?

Apus szomorúan intett:

— Bizony sok, kislányom!

— És mégse ad nekünk! — gondolta Vali — nem is értette, hogy lehet valaki puha emberi szívvel ily rettenetesen kegyetlen. Hiszen Olgus meg fog halni, és utoljára még úgy szeretne egy hajasbabát! Óh, a főnök bácsi biztosan a pokolba jut.

Ebéd után apus elment hazulról, hátha lehetne mégis egy kis pénzt szerezni valahonnan! Kató sírni kezdett, hogy elzsibbadt a lába, ami nála álmoságot jelentett, hát lefektették. Olgus is elaludt a kispadban, szegény fájós fejét ráhajtva kis karjára. A fiúknak meg azt mondta anyus, hogy menjenek el kirakatot nézni, és Pista meg Laci el is csörtettek.

Anyus ekkor halkan odament az ebédlőajtóhoz és csendben felnyitotta a zárt, aztán intett Valinak, hogy jöjjön utána. Vali szívdobogva ment, bár régen tudta már, hogy az angyalkák nem jönnek a földre, s anyus drága pénzért veszi a gyönyörű karácsonyfát, de anyus sohasem beszélt erről, s a bizalmas leleplezés és beavatás öröme most megdobogtatta szívét.

Benn a szobában izgatottan nézett körül: az asztalon ott állt a szép zöld fa, nem volt nagy, de formás fácska volt, s alatta heverték ragyogó garmadában a díszek, Vali megismerte, hogy még tavalyiak, de azért szépek voltak és csodásan csillogtak.

— Óh, hát mégis lesz karácsonyfa! — ujjongott — már úgy féltem!

Anyus halvány örömmel nézte a fát, s Valinak most eszébe jutott, hogy két hét óta csak félliter tejet vesznek...

— A nagymama küldött egy kiló szaloncukrot — mondta anyus — és leemelte egy doboz tetejét: piros, sárga és zöld selyempapírruhában sorakoztak a cukrok, szép katonás glédában. A nagymama szigorú, büszke öreg hölgy volt, csak németül tudott és messze lakott. Vali csak egyszer látta, olyan volt mint a régi kép, nagyon drága bársonyruha volt rajta. A nagymama gazdag volt, de ő sem adott pénzt, mert nem szerette apát, a kislány régi hallgatódzások révén tudta, hogy azért haragszik, mert nem akarta szegény emberhez adni a lányát.

— Segítség nekem feldíszíteni a fát? Hiszen már nagy lány vagy... és látod, lesz ám ajándék is...

Hat selyempapírba pakkolt csomag feküdt az asztalon, mindegyiken anyus szép kerek betűi: Apus, Vali, Pista, Laci, Olga, Kató.

Anyus bontogatta a csomagokat:

— Ez egy sál apusnak, hogy szegénynek ne fázzék a nyaka. A te csomagodat nem bontjuk ki, majd meglátod este. Ez a Pistáé, ő gőzzel járó vonatot kért, de hát szegénynek csak ilyet tudtam venni! — Kicsi aranyozott mozdony került ki a papírból, csak akkora, mint egy kis egér, és szájba lehetett venni a végét s akkor füttyült, mert síp volt rajta.

— Ez Olgusé — folytatta anyus —, kis babaágy egyszerű festett fából, s benne arasznyi rongybaba. Szegényke persze szebbet vár! — és anyusnak remegni kezdett a szája.

— Laci hintalovat kért, meg puskát és kardot, hát ezt kapja — pirosra festett pálca volt, ami lófejben végződött —, vidám kisfiúk ilyen lovon is tudnak lovagolni.

— Kató babaedényt kap. — Kartonra varrt, színes bádogedények voltak, persze nem volt köztük kis kávédaráló és fődeles teáskanna, ahogy

Kató kívánta, de volt ott egy édes kis palacsintasütő, Valinak nagyon tetszett.

— Nagyon szép minden! — mondta boldog izgalommal és átkarolta anyus nyakát. Milyen rengeteg pénzbe kerülhetett! S kutató szeme anyja kezére tévedt: nem volt rajta a jeggyűrű.

— És anyuskának nincsen csomagja? — kérdezte szorongva.

Anyus nevetett:

— Nekem? hiszen én vagyok az angyal!

Vali agyán gyorsan futottak át a tervek: igen, ha nagy lesz, és sok pénzt keres majd a hivatalban, akkor rögtön vesz anyusnak egy gyönyörű fekete selyemruhát és jó meleg cipőt és téli kabátot, igen, szép prémes télikabátot, és...

— Te, Vali — mondta hirtelen anyus —, te egész szépen tudsz rajzolni. Azt gondoltam, ha erre a babaágyra rárajzolnál valamit, akkor talán jobban tetszene szegény Olgusnak... színes ceruzával lehetne...

— Nagyszerű! — ujjongott Vali és kiszaladt a tolltartóért, amiben színes ceruzáit tartotta. Aztán mintát kerestek karácsonyi képeslapok között, s Vali nagy buzgalommal fogott a fontos munkához: kis tollkésével bekarcolta a kontúrokat a kis faágyba, aztán kiszínezte: egy szárnyas angyalt, amint az alvó kisgyerekekre vigyáz, meg egy kisfiút, amint egy ragyogó karácsonyfa előtt térdel. Nagyon nehéz munka volt, Vali nagyokat szuszogott közben és maszatosra szopta száját a színes ceruzákkal — de végül is el volt ragadtatva művétől.

Anyus ezalatt a fát díszítette, folyton ragyogóbb lett, csillogó anygalképek, aranyozott diók, ezüst láncok, fényes, vörös üveggolyók, ezüstös harangoeskák, apró trombita, kis kosár, üvegpáva himbált rajta, s színes kis gyertyák tarkították, káprázatosan ragyogott minden, s meg se látszott, hogy poros skatulyában aludtak mult karácsony óta.

— A fa csak megvolna! — mondta anyus. — De mindjárt hat óra, hétkor bezárják az üzleteket... és ha apus nem hoz pénzt... akkor nincs egy falat enniváló... se egy darab szén... — tette hozzá alig hallhatóan, és most lehetetlen volt nem gondolni a tegnap estére, mikor a pincében voltak...

A fa készen állt, az ajándékokat szép sorban alája rakták, aztán anyus és Vali halkan kijöttek a szobából, újból bezárva az ajtót.

Kató sírt az ágyban, mert félt a sötétben, anyus meggyújtotta a lámpát s ölébe vette a kicsit.

Olgus lázpiros arccal ült a kispadban, nagy kék szemei boldog bámulattal tapadtak Valira:

— Te ott voltál? És láttad a kis Jézust? És hoz nekem... olyan... hajasbabát?

— Igen, és egy szép ágyat! — mondta Vali büszkén.

Olgus összekulcsolta forró kezecskéit, szemében leírhatatlan epe-dés ült:

— Óh, Istenem!... bárcsak láthatnám már...

Anyus izgatottan nézte az órát:

— Mindjárt hét óra!

A fiúk is megjöttek, havasan, pirosan, a gyönyörű kirakatok izgató meséivel, — az utcáról vidám szánkók csilingelése hallatszott fel. A szobában csönd volt, csak Kató sírángozott, hogy éhes, — a fiúk és

Olgus áhitatos csendben ültek, Vali még egy utolsó kilincset dörzsöltgetett — és anyus az ablaknál ült, s hangtalanul omlottak könnyei.

Ekkor hirtelen, élesen felvisított a csengő, valamennyien fölfigyeltek.

— Apus lesz! — mondta Pista.

— Dehogy, hisz neki kulcsa van.

— Akkor a Jézuska! — kiáltott Laci.

— Nem, dehogy — mondta anyus — hiszen a Jézuska az ebédlőből fog csöngetni! Nézd meg Valikám, ki az?

Vali kiszaladt és kinyitotta az ajtót, de nem volt ott senki, hanem a küszöbön egy telepakkolt nagy kosár feküdt, szép új füleskosár, fenyőgallyakkal díszítve.

Izgatottan, remegő térdekkal szaladt vissza:

— Anyuskám! egy kosár van az ajtóban... annyi mindenféle...

— Tévedés lesz... ez nem szólhat nekünk... — szólt anyus erőltetett nyugalommal —, vagy valaki rossz viccet csinált...

Vali majd meghalt az izgatottságtól:

— De anyuskám! hát gyere és nézd meg!... annyi minden...

A gyerekek mind kirohantak, s mire anyus kijött, már bevonszolták a kosarat az előszobába. Szigorú arccal ment közéjük, szólni akart, hogy nem szabad hozzányúlni..., hogy ez nem a mienk..., de a gyerekek sikoltó örömmel pakkolták ki a mindenféle sohse látott jót, — anyus sóhajtott és nézte a kosarat:

— Istenem! hátha van mégis égi Gondviselés!

A gyerekek nem találtak semmi csodálatosat abban, hogy ilyen nagyszerű ajándékot küldött a Jézuska, vagy valami jó ember, még Vali sem: gyermek szívének éppen a csoda a legtermészetesebb. Micsoda kincs volt fölhalmozva! egy egész sonka, nagy kerek sajt, szalámirúd, rengeteg sütemény, datolya, narancs, füge, dió, egy palack bor és egy üveg rum.

Mindent kiraktak szépen az asztalra, Vali sürgősen meg is terített: mellét majd szétvetette a boldogság, a nyomor szorongása felszáradt lelkéről, mint melegített üveglapról a vízpára. Óh, drága jó Jézuskám! minden lesz, karácsonyfa, ajándék, nagyszerű vacsora, mire szegény apus megjön!

— Szén ugyan nincs — gondolta anyus —, de van rum és a tea majd fölmelegít mindenkit. Valikám, rakj tüzet a konyhában, van még egy kis aprófa... és tégy föl vizet teának... És gyerekek, imádkozzatok, hogy az Isten nem hagyott el minket...

Olgus Vali után ment:

— Úgy-e Vali... a nagy hajasbabát a Jézuska fogja hozni?... és úgy-e... most már nemsokára jönni fog?

Vali egészen ki volt forgatva az örömtől, nyugtatva szólt:

— Persze hogy jön! mindjárt itt lesz, csak ne légy türelmetlen.

Már nyolc óra elmúlt, mikor a kulcs megfordult az előszoba-ajtóban, s apus nehéz lépteivel bejött a szobába. Arca sápadt volt, szomorú és öszszetört, mintha tíz évet öregedett volna... mintha a világot bejárta volna...

Kabátját egy székre dobta, s fáradtan leült:

— Minden hiába!

— De mi az? mi történt veletek?

Anyus boldogan ölelte át:

— Nincs már semmi baj! nézd, mit kaptunk!

Mindenki egyszerre beszélt, mindenki mutatott valamit, apus csak nézte a sok drága ennivalót, s habozva szólt:

— De hát... — és anyus hamar intett a szemével, Vali látta ezt, s fényes lelkére árnyék húzódott.

A nagy mesélésben anyus egyszerre csak eltűnt és most hirtelen megszólalt a Jézuska kis ezüstcsengője; az ajtó kitérült: s ott állt a ragyogó karácsonyfa, sok-sok égő gyertyácska mennyei díszében.

A gyerekek rohantak s üdvözült szemekkel bámulták a kis Jézus fáját — de mielőtt az ajándékhoz nyúlhattak volna, előbb énekelni kellett, s öt kis gyerektorból hamisan s összevissza csendült föl, hogy: mennyből az angyal...

Aztán megannyi kis vadállat, úgy vetették magukat a csomagokra. Kató, aki nem ért föl az asztalig, sikítózott, hogy adják oda az ő játékját, s mikor megkapta, leült a földre, és egymásután szájába tette a baba-edényt, úgyhogy a szép kis palacsintasütő mindjárt elázott, mert csak pappendekliből volt a nyele.

Pista megvető arcot vágott, mikor meglátta, hogy gőzzeljáró vonat helyett csak ilyen vacak sípot kapott, de azért mindjárt szájába vette és sípolt vele rendületlenül.

Laci nem mutatott csalódást, hogy sörényes hintaló helyett csak lovagló-botot kapott, csak a kardot és puskát reklamáta, de apa azt mondta, hogy:

— Ügylátszik, a Jézuska nem szereti a háborús játékot.

A vidám, kedves kis fickó ebben meg is nyugodott, s éktelen gyíhózással kapta lába közé a „cocót“.

Vali szintén nem kis izgalommal bontotta ki csomagját; de a család keserű könnyei futottak torkára: egy motring pamutot s egy horgoló-tűt talált az epedett kézimunka-szekrény helyett. Egy kirakatban látott ilyet, mindenféle édes kis baba-tácakendő s babakötény volt benne, előrajzolja gyönyörű mintákkal, és hozzávaló sokféle apró motring pamut és picis tűk.

Anyus figyelte az elszomorodott arcocskát s odajött hozzá:

— Gondoltam, horgolhatsz magadnak belőle egy szép sapkát... — Hangja szomorú volt és szinte bocsánatkérő, Vali meghatott könnyekkel borult nyakába.

Pisti kivette szájából a sípot:

— Most menjünk vacsorázni, mert borzasztó éhes vagyok! remélem kész már a tea!

Vali pillantása Olgusra esett: a kislány ott állt a fa mellett, csüggedt karokkal, ijesztően fájdalmas szemekkel, — a szegény összevakart kiságy és nyomorult rongybaba érintetlenül állt az asztalon.

Vali szoruló szívvel ölelte át:

— Olguskám! hát nem örülsz? Nézd, milyen szép kis ágy... milyen gyönyörű angyal van ráfestve...

— De igen — süttogta szelíden.

— Hát nem is játszol vele? Holnap majd szép ruhát varrok a babának... selyemből... uszályosat...

— Igen — válaszolt engedelmes, halk hanggal, s kezébe vette a babát, de nem nézett rá.

— Óh, Istenem! a doktorbácsi azt mondta, hogy nemsokára meg fog halni... s milyen kimondhatatlanul vágyott a gyönyörű hajasbabára! — Vali szíve elszorult s szemében új könnyek égtek.

Már kinn ültek valamennyien az asztalnál, szüresölve a gőzölgő, illatos teát, Vali kölcsönkért hamar egy kis cukrot a Holly néniéktől, mindeki evett, csillogó szemmel, boldog és ifjú étvággyal. S most újra csöngettek, hosszan, türelmetlenül.

Anyus megrémült:

— Istenem, ki lehet?

— Még egy Jézuska jön! — kiabáltak a gyerekek.

Apa is letette a villát, s várakozóan nézett az ajtóra, Vali kiment, hogy beeressze a késői vendéget.

Egy elegáns úr volt, meg egy szolgálégény.

— Itthon van apád? — kérdezte az úr és nem volt barátságos.

Vali hebegett valamit, de az idegen úr már jött be a szobába, utána a legény. Az úr odament apához s így szólt:

— Én küldtem ide az első emeletre egy kosár élelmiszert. Ez a legény azt állítja, hogy ő tévedésből a földszinten, az önök ajtajába tette le a kosarat. Tud ön erről valamit?

Nagy zavar lett erre és nagy csend. Szegény apa alig jutott szóhoz, anyus nagyon elsápadt, de mit is mondhattak volna?

— Igen, uram — kezdte apa —, hoztak ide egy kosarat, de mi azt hittük...

Az idegen úr most végignézett a dús asztalon, a majszólo és rémült gyerekseregen, egy percig állt, gondolkozott, aztán egy tréfás kézmozdulatot tett:

— Óh, hisz úgy látom, nagyon jó helyre került...

— Nem volt egy falat étel sem itthon!... — rebegte anyus.

— Tessék helyet foglalni! — szólt apa.

Az úr tényleg leült, s intett a szolgának:

— Jól van, elmehet!

Aztán megkérdezte:

— No, és jó a sonka? — s félig gúnyosan, félig vidáman nevetett.

S mindent nagyon nézett, a gyerekeket, a lakást, senki sem mert szólni, Kató ijedten szepegni kezdett.

Az idegen úr olyasmit gondolt magában, hogy íme ő milyen nagy jót tett ezekkel a szegény, éhes kölykekkel... s ezt most nagyon élvezte... ennyi gyerek! Mint egy megható történet, hogy a gazdag úr megvendégeli mindenféle jóval a szegényeket... és épp karácsony este...

A kis nőt meg — gondolta tovább — majd elviszi valami elegáns étterembe... úgysis jobban szeret zenés vendéglőben vacsorázni...

... S majd holnap elmeséli a klubban... jót fognak nevetni...

— No, hát további jóévtvágyat kívánok! — szólt és fölállt, kicsit megbillentette a kalapját, s indult kifelé.

Olgus tágult szemekkel nézte, egy lépést is tett utána, egy kicsit ki-nyújtotta két karját:

— Egy hajasbabát... ha lehetne... — de az úr már kiment az ajtón, apa udvariasan kikísérte, s a kislány halk és elgyötört sírása elveszett a hirtelen újratámadt gyerekszivajban.

ZENGŐ FA.

Síromra kö meg érc helyett
 — Így rendelém már jóelőre —
 Fenyőfa-ágot tűz a kegyelet.
 Tövébe száll és átaljárja
 Elporló testem száz paránya.

A nap felé tör sírom öre.
 Sudár, szép szálfa lesz belőle.
 Tudom, szemet szúr: sügni-bügni kezd
 A földrehajló fűzfa meg kereszt.
 A csend helyén is van határ
 Merész fejfámra balta vár!

Mire leszáll a bágyadt őszi nap,
 A sírom éke nyers anyag.
 Mogorva ácsok
 Köréje gyűlve tartanak
 Komoly tanácsot:
 Mi légyen hát a holt fatesttel?
 — A fába lelkem félve leskel. —

A szó-tusát így zárja be a mester:
 „Növése délceg,
 Kár volna lécnék.
 Magasba vágyott és magában élt,
 Legyen azért telegráfoszlop!
 Ott álljon posztot,
 Hol a sínek kígyózó párja
 A hegygerincet nyögve járja.“

A karcsú, illatos fatesten
 Acélfonál feszül maholnap.
 A holt fenyőben lelkem összerezzen:
 Zengő hullámok áramolnak,
 Tüzes erő sziszeg, szikrázik rajta,
 Elárad, lüktet, dobban benne —
 A holt fenyőnek mintha szíve lenne!

Mint tépett húrnak rezgő végén
 A csonka dal vonaglik, felsikolt:
 Az oszlop sem maradhat békén,
 Remegteti a villámló akord — —

— A bérctetőn, a hegy szívébe szűrve
 Így élem benne embersorsom újra.

DIADAL.

Nyakkendőjét kötötte a tükör előtt. Félrehúzta kissé a függönyt, hogy jobban lásson. Kinn nagy pelyhekben esett a hó, az út egészen fehér volt, két kerékvágás ment rajta végig élesen, mint egy zavar-talan, nyugodt, egészséges életen a fájdalom nyilalása. Ott maradt az ablak mellett s kinézett. Gondolat nélkül, nem frissen és nem fáradtan, nem várva semmire, elmerülve a hóesés szállongó pelyheinek szürke fáty-lában, percekig állott egy helyben. A szemközti kis kapun magas, sovány öregasszony jött ki s vesszőseprűvel kezdte takarítani a hótól belepett járdát. Hirtelen szél repített egy pászma havat az ablakra, megzörrentek az ajtók, a kéményben búgott és sípolt a zimankó, kivágódott a kályha-ajtó, a tűz fénye táncolva siklott végig a szobán, a nagy tükörbe szívódott be s az üveg mögött incselkedő játékba kezdett önmagával. Elszakadt tör-zsétől, úgy látszott, mintha a tükörben, vagy mögötte is volna egy kályha s abból is ömlenék a fény, mely át akarja törni az üveget, hogy összefogó-zék a másik lánggal. Rövid fénycsíkok görbültek ide-oda, ki-kipattantak, megint a fenyőtörzs alá lapultak, majd az kezdett forogni, mintha saját farkát kergetné, aztán kifáradva nyúlt el, maga alá huzogatta lábait, far-kát s a tükör egy sarkában meglapult, mint egy sárgásfehér macska. A ké-ményben is elhallgatott a tél muzsikája.

A férfi megfordult s kiment a hálószobából. Az ebédlőben már regge-liztek a gyermekek. A téli reggel szürkeségében két szőke gyermekfej fény-nyel és illattal töltötte meg a szobát. Jött az anyjuk, hozta a kávé az urának, leült ő is és ettek.

— Tudod mit álmodtam az éjjel? — kérdezte a feleségétől.

— Biztosan valami szépet — mondotta az asszony és mosolygott. Mosolyogtak a gyermekek is. A nagyobbik fiú felugrott a székről, az apja ölébe fúrta magát, megmarkolta kabátgallérjának két szélét s úgy lel-kendezett:

— Apukám, apukám, a Mikulással álmodott! Mit álmodott, édes apukám? Mit hoz a Mikulás?

Beletúrta újjait a gyermek hosszú, aranyos hajába, aztán simogatta a fejét s elgondolkozva mondta:

— Hoz valami szépet, valami nagyon szépet hoz, ha — jók lesztek.

— Mit édes, mit?

A gyermek az apja öléből az anyjába ugrott, annak az arcát kezdte simogatni, odament a kisebbik fiú is, elkezdte szorongatni az anyja csuk-lóját s úgy ismételték:

— Mit hoz, édes, mit hoz?

A férfi felállott, vette a télikabátját, a kalapját, megcsókolta a gyer-mekeket, a feleségét s menni készült.

— Még nem is mondtad el, hogy mit álmodtál! — állította meg az asszony az ajtóban.

— Azt, hogy kigyúlt a városháza, az egész város az utcán volt, én is szaladtam arra s mikor odaértem, égett az egész tető.

Az asszony összeborzongott, de mosolygott.

— Égés, váratlan hír — mondta.

— Vajjon jó, vagy rossz? — kérdezte a férfi.

— Ugyan, fiam! Álom, esős idő!

Megcsókolták egymást s a férfi távozott. Mikor kilépett a kapun, cigarettára gyújtott s a füstöt a szállongó hópihéek közé fujta.

— Hát persze! Álom, esős idő! — ismételte magában.

Eszébe jutott a nagyanja, ki délelőtt tett-vett, ebéd után leült egy öreg széke az utcai ablak mellé s mesélni kezdte az álmait. Körülményesen adta elő őket, a helyeket, ahol álmában járt, leírta, hogy az ember maga előtt látta a kertet, vagy a mezőt, az utcát, vagy a házat, a templomot, mely gyakran volt álmainak színtere. Az embereket is úgy lerajzolta, akárcsak ott mozogtak volna a szobában. Voltak kedvenc alakjai, ezek gyakran szerepeltek álmaiban; egyiktől jó eseményeket várt, másiktól rosszat, de ragaszkodott mindenikhez, mint a megszokott ismerősökhöz.

— Az éjjel kicsi Julival álmodtam. Vigyázatok a gyermekekre — mondta.

Ez a kicsi Juli évtizedekkel azelőtt pesztra volt egy gyermeke mellett, egyszer eltátotta a száját s a gyermeket leejtette.

Az ijedtségen kívül semmi baj nem történt, kicsi Juli pár hónap mulva elment a szolgálatból, de egyúttal végleg bevonult a család életébe.

— Az éjjel kicsi Julival álmodtam, vigyázatok a gyermekekre — adta ki a jelszót a nagymama az urának s a cselédeknek, később a fiának s a menyének. Eleinte mulattak a dolgon, de egyszer valamelyik gyermek egy ilyen „kicsi Julis napon“ fürödni ment s majd odanyivadt a folyóba. Attól kezdve, ha nagymama kicsi Julival álmodott, a gyermekek arra a napra zár alá kerültek.

Természetes, hogy a nagymama többi álmai is méltó tiszteletben részesültek. Ha azt mondta:

— Azzal a nagybelű cserfalvi plébánossal álmodtam! — azt jelentette, hogy vendégek fognak érkezni.

Ha zsidó pappal álmodott, pénz jött a házhoz, ha disznóval, mindenki rettegett, hogy ki lesz beteg. Egyszer azt mondta a fiának:

— Na te biztosan szerelmes vagy, mert minden éjjel almát lát-lak enni!

Tényleg kisült, hogy házasság lett a sok almaevés vége.

Hát ilyen biztosak voltak a nagymama álmai. De a más álmai?! Azokkal nem lehetett előhozakodni. Meg se akarta őket hallgatni.

— Álom, esős idő — s azzal vége.

— Álom s esős idő — gondolta ő is, mikor irodája ajtaján belépett.

— Szegény nagyanóm, vajjon ha élne, megálmodta volna ezt a világot?

Elgondolkozva ült le íróasztalához. Az asztal egyik felén egy halom akta állott, leemelte a legfelsőt s olvasni kezdte.

„Tekintetes Városi Tanácshoz! Kérése Citron Izidor abósi lakosnak Letelepelési engedély iránt. Mell. a) erkölcsi bizonyítvány, b) adó- és értékbizonyítvány.“

Vette a másikat:

„Tekintetes Városi Tanácshoz! Alázatos kérése Klein Ábrahámnak Vegyeskereskedői Iparengedély kiadása iránt.“

A harmadikat:

„Tekintetes Városi Tanács! Alázatosan kérem, kegyeskedjék nyugdíjamat havi 75 leiről 100 leire felemelni.“ (Egy egész oldal indokolás.)

„Mély tisztelettel özvegy Kis Béláné, városi irnok özvegye.“

Kohn fakereskedő építési engedélyt kért, Tamássy Ernőné, a volt vármegyei főjegyző felesége női-ruhavarrásra szóló iparigazolványt. Azután az árvaszéki ügyeket nézte át. Az öreg Lécz Andris bá el akarta vétetni a vejétől egyik unokáját, mert az a leánya halála után újra megházasodott s a gyermekkel rosszul bánt a mostoha. Biztosra vette, hogy az öreg ma megint feljön hozzá s hiábavaló lesz minden magyarázat, hogy nem megy az olyan egyszerűen, csak úgy elvenni egy apától a gyermekét. Lécz bácsi ott fog állani az íróasztal előtt, az egyik kezében a kopott kalap, másik öklével megtörli könnytől fénylő szemét s úgy mondja:

— Tanácsos úr instállok alásan a tennap is egész éccaka fuvarba küldte a fiút. Istene ne legyen annak a hóhérnak! Egy tizenkét esztendő gyermekét, télen, éccaka, két lóval elindítani!

Ma délelőttre várta Véghet, a nyugalmazott állatorvost. Elmosolyogta magát, amint elképzelte, hogy jön be az ajtón a vén lódoktor, hogy szuszogja feléje: „Szervusz ecsém, Karikás!“ Ez volt az öregnek megrögzött tempója. Urfélének, ha nála fiatalabb volt, csak így köszönt: „Szervusz ecsém, Karikás!“ s fujt utána nagy lila orrán hármat, négyet, mintha valami különös megeröltetésébe került volna kimondania azt, hogy „Karikás“. Az öregnek volt egy szép háza a piacon, sok juhot és ökröt kúrált érette a dögterre. Ennek a háznak a hátulsó oldala egy istenvert, piszkos, sáros sikátorra nézett. Fejébe vette, hogy abba a sikátorba járda kell. Ha nem aszfalt, cement, ha nem cement, legalább téglá, de járda legyen. Húsz esztendeje városatya a vén lódoktor. Olyan közgyűlés nem volt, ahol ne követelte volna a járdáját. „Mindenféle számárságra van pénz, csak arra nincs, amire kéne!“ Ezt megmondta gyűlések után külön a mindenkori polgármesternek is. Azok diplomatikusan buzogatták a vállukat.

— Hja, kedves bátyám, ha minden képviselőtestületi tag olyan volna, mint bátyám! De nincs érzékük a városfejlesztés iránt.

— Nincs, persze, hogy nincs! A fene egye meg a szokásukat! — morgogta rá az öreg s a legközelebbi gyűlésen megint indítványt tett a járdaépítésre.

A legutolsó közgyűlésen, mikor az ajtó előtt szuronyos katonák álltak s a prefektus bejelentette az újvilág kezdetét és beszédje után a csend szárnyai dermedten borultak rá a teremre, az öreg Végh jó hangosan morgogta oda a nagytrafikosnak, aki első virilista volt a városkában:

— Na, megette a fene a járdámat!

Három esztendeig csendben emésztette magát a dolog miatt, de nem nyugodott ez alatt sem. Tanulmányozta a szelek járását s három esztendei okumlálás után rájött, hogy vannak dolgok a világon, amik közgyűlés nélkül is éppen úgy, sőt még jobban mennek. Úgy vélekedett, hogy egy járdaépítés, ahol egy kis pénz forog, nem olyan ügy, amit ne lehetne nyélbeütni. Azóta aztán rajta volt a primáron, a mindenkin, akinek csak egy kis köze volt a dologhoz:

Ma reggel a túlsó oldalról kiáltotta a tanácsosnak:

— Szervusz ecsém, Karikás! Felnézek egy kicsit később hozzád! Tudod a járdadologban!

Most hát várta az öreg urat is s el volt rá készülve, hogy hosszú diskurzus lesz a látogatásból, mert bár az öreg nagyon jól tudta, hogy a járdahistoria a primár, meg a prefektus kezén dől el, de vele meg kedvére kibeszélhette magát erről a húszesztendősi úgyról — s az is valami a magyarnak.

Míg blankettákat keresgélt, elgondolkozott, nem is gondolkozott, csak úgy maguktól jöttek-mentek agyában a városka emberei, ügyei. Olyan egynek érezte magát velük. A körülfekvő dombokkal, az erdőkkel, a kis folyóval, a hosszú főutcával, sikátorokkal, a házakkal s az emberekkel. Érezte, hogy egy darab lélek van benne ebből a városból, a dolgaiból s az emberei dolgaiból, bele van szívódva, mint a napfény a beszteceri szilva kékségébe, vagy a parti dombok agyagos földje a folyócska vízébe.

Megy-megy, folydogál az élete ezekkel a színekkel, ízekkel, illatokkal, míg beömlik a halál tavába. Lécz bácsi, az öreg lódoctor, Klein Izsák vegyeskereskedő s mind a többiek, kik vele e falak közt együtt élnek. Kis hullámokat fodrozó loccsanásai élete csendes folyójának.

Hallotta a primár erős, mély hangját, valakivel beszélgetett, amint végigment a folyosón. Nemsokára Samu, az öreg szolga nyitott be s katonásan mondta:

— Tanácsos úr instállom, a polgármester úr kéreti!

Felállott s egy akta után nyúlt. A tegnapi tanácsülésen megint előkerült az az átkozott telekügy. Arról volt szó, hogy egy orvos, aki most telepedett le a városba, a város földjeiből kért egy házhelyre valót azon a címen, hogy a dédapja görögkeleti papja volt az ottani eklézsiának. Régen hallotta itt is ott is, hogy többen akarnak a városi telkekből ilyen és hasonló jogon egy-egy darabot, de olyan lehetetlenségnek tartotta az egészet, hogy csak mosolygott rajta. Egészen elképedt, mikor egy szép napon maga előtt látta az orvos írásbeli kérését. Tanácsülés elé vitte az ügyet s kijelentette, hogy olyan lehetetlenségnek tartja a kérést, amiről komolyan még tárgyalni sem érdemes. Annál komolyabban vették a dolgot a többiek, a polgármester, a másik tanácsos, a főjegyző. A mérnök s az orvos cigaretáztak, mindenre bólogattak, de se jobbra, se balra nem nyilatkoztak.

Elővette a törvényt, páragrafusokat olvasott fel, hivatkozott a józan észre, figyelmeztette őket, hogy egyszer majd a polgárok számon kérik, hogy miképen gazdálkodtak a közvagyonnal. A primár bosszus volt.

— Ugyan tegye már el azt a nagy könyvet — mondta —, a prefektusnak határozott kívánsága, hogy teljesítsük a kérést.

Ez dühbe hozta.

— Első a törvény, második a város érdeke, harmadik a tanács ítélete, negyedik a prefektus úr kívánsága! — Remegett az izgalomtól, amíg ezt kimondta. A törvénykönyvet az asztalra csapta, szegény sok vihart látott Grill-kötet csak úgy porzott. Nem határoztak semmit. Tanácsülés végén a polgármester azt mondta, hogy:

— Majd holnap beszélünk róla, tanácsos úr!

Vette hát az aktát s bement hozzá. A polgármester felállt ültéből, széles mozdulattal kezelt vele s lenyomta egy nagy bőrkarosszékre.

Mosolygott, leült, odahúzta székét, barátságosan a térdére támasztotta egyik kezét s úgy mondta:

— Kedves tanácsos úr, kellemetlen hírt kell közölnöm önnel!

— No, itt az álom — gondolta a tanácsos —, biztosan a városi telekkel van valami.

— Csak nem a telekügyben? — kérdezte.

— Óh nem, személyes ügy — felelt primár és folytatta is azonnal:

— A prefektus úr önt a mai nappal elmozdította állásából.

Asztaláról egy félívnyi papírlapot vett le, néhány sor gépírás volt rajta s a tanácsos kezébe nyomta.

Az elolvasta, aztán megint elolvasta. Elolvasta négyszer-ötször egymásután. A betűk, mint valami kemény kavicsok, úgy ugráltak a papírtól a szeméig s vissza. A polgármester gyorsan beszélt. Hallotta, hogy az államnelyvet emlegette, amit ő még nem tanult meg tökéletesen. Felelni akart, védekezni, érvelni, de az elkeseredés és valami dac összeforrasztották a torkát.

Évekkel azelőtt kicsinyke földrengés rázta meg a város alatt a földet. Ő éppen íróasztalánál ült akkor. Az asztal egy kissé megbillent, megzörrentek az ablakok. Annyi volt az egész, mintha nagy szélroham futott volna át a házon, a nyitva felejtett ablakokon keresztül, nem is tudta hogy földrengés van, mégis néhány pillanatig valami soha nem érzett, dermedt rémületben meredt a székéhez s belemarkolt görcsösen az asztal szélébe.

Valami ilyent érzett most is. Nem mintha kiesett volna alóla a föld, de érezte, amit soha nem érzett, hogy föld van alatta s az rettentő gyorsan forog, de nem úgy, mint eddig, hanem a megszokottal éppen ellenkező irányban.

Kilépett az ajtón. A folyosón emberek álltak. Látta Lécz Andrist, a lépcsőkön akkor futtatott fel az állatorvos s rákiáltott:

— Szervusz, ecsém, Karikás!

Nem tudott most tovább a hivatalban maradni. Vette a kabátját, kalapját s elindult. Az öreg Végh belépett s rámormogott:

— Hová futsz az ember elől, hékás? Mi lesz a járdával?!

— Hát kedves bátyám, én már nehezen csinálok magának járdát. Engem elcsaptak!

— Ne bolondozz, te — kiabált az öreg —, de látta a tanácsos komor arcát s csendesen mondta: — na látod, ilyen szerencsém van nekem.

A tanácsos hazament. A felesége meglepődve futott eléje, amikor ilyen szokatlan időben benyitott az ajtón.

Úgy érezte, hogy agyagból vannak kezei, lábai. Leroskadtt egy székbe az asztal mellett. Az asszony ijedten lépett hozzá, átölelte a vállát, szemébe nézett s így kérdezte:

— Mi az, édes fiam, mi az? Csak nincs valami baj?!

— Elcsaptak — mondta a férfi suttogó hangon. Az asszony ijedten nézett rá.

— Elcsaptak — ismételte —, elcsaptak! Tizenöt évi szolgálat után. Máról holnapra! Egy krajcár nélkül az utcára tettek. Mehetek! Mehetek koldulni! Mehetek a gyermekeimmel együtt!

Lehajította fejét az asztalra s mozdulatlanul ott maradt.

Az asszony rátette kezét a fejére, leült mellé s egy darabig hallgattak.

A férfi még szédült, még szokatlanul forgott vele a világ, de ahogy

így maga mellett tudta az asszonyt, mintha visszatért volna az élet tagjaiba, felemelte fejét s körülnézett.

— Ne búsulj, fiam — beszélt a felesége —, nem kell kétségbeesni! A házunkat nem vehetik el, összeszorulunk, két szobát kiadunk, cselédet nem tartunk. Aztán csak akad valami állás. Beszélünk Nyárádyval. Még itt vagyok én is! Ha Tamásyné tud másoknak varrni, én is tudok. Meglátod, mennyit fogok keresni.

A férfi már mosolygott.

— Na arra éppen nem kerül sor — mondotta. Felállott s megfogta az asszony kezét. Körülnézett a lakásban, a másik szobából áthallzott a játszó gyermekek édes hangja.

Elgondolkozott: itt kell megvetnie a lábát, itt az övéi között. Úgy érezte, hogy állani már tud s forogjon bármerre a világ, majd járni is fog tudni.

*

Pár napig eltartott, míg átadta hivatalát. Utódja még nem volt, a többiek pedig nem igen siettek, hogy az ő dolgait is a nyakukra vegyék. A telekügy a másik tanácsoshoz került. Az ugyan nem törte nagyon magát vele. Ráírta: „Véleményezés végett lássa a mérnök úr“ — s ezzel egyelőre lerázta a nyakáról.

— Ezért a semmiségért csak nem fogom kitörejni a nyakam, én úgysem tudom megállítani a világ folyását — mondotta.

S igaza volt a maga szempontjából, de a másik nem akarta érteni ezt az igazságot. Nagypapa, apja a megyét szolgálta, ő a várost. Ismertek itt minden követ, minden bokrot, minden embert s őket is ismerte mindenki. A nagypapa szokta volt mondani: „Többet ér a becsület még a töltött káposztánál is!“

Voltak rokonai, akik saját vagyonukat elherdálták, de a közvagyonghoz akkor sem nyúltak, mikor a töltött káposztára valójuk elfogyott. Megtörtént, hogy a magukéra nem tudtak vigyázni, de amit a tekintetes megye, vagy a nemes város rájuk bízott, azt mindenkitől megőrizték, — még saját maguktól is.

A nagy politikai változást, ami akkoriban az ő lelkét is megrázta és felkavarta, csak most értette meg igazában. Mert minden ember úgy van ezekkel a dolgokkal, hogy a történelmi események eleven erejét csak akkor ismeri meg, mikor az ő saját külön bőre is perzselődni kezd.

A nemzeti bánattól nagyokat sóhajtoznak az emberek, a sok sóhajtozástól jobban mozog a vérük, nagyobb lesz az étvágyuk, nagyokat esznek, nagyokat isznak, nagy keserű mulatásokat csapnak — csupa szomorúságból.

Csak mikor a nemzet baja odaér valamelyikhez, mint a lappangó tűz a szomszéd tűzfalához, csak akkor látszik meg, hogy ez a bánat nem sirvígadás, hanem keserű gond, küzdelem a kézből kikapott kenyérért, egy kicsi helyért a világban, ahol az ember megállhasson s ahol gyermekei is gyökeret verhessenek.

Nála is megkezdődött ez a küzdelem. A legközelebbi elsején fizetés helyett csak a gondot könyvelhette el: „Miből élünk ezután?“

Elhatározták, hogy két szobát ki fognak adni. Nekik még marad kettő, helyrehozzák azt a kicsi szobácskát is, amit eddig lomtárnak használtak,

az lesz a harmadik. Ami befér a szalonból, beteszik, a többi bútor menjen a padlásra.

Ezt szépen kitervezték, már lakót is kaptak, egy külföldi mérnököt, aki nagy összeget ígért a lakásért.

Egy szép reggel aztán beleütött a villám az egész dologba. Elrekviráltak a két szobát egy Regátból érkezett hivatalnoknak, aki se szó, se beszéd, még aznap beköltözött a nyakukra.

Hiábavaló volt minden. Szaladt fűhöz-fához, primárhoz, rendőrséghez, prefektushoz. Ezt mondták, azt mondták, de a regáti bennmaradt a házban.

Fellebbezett a miniszterhez. Egy nap megkapta a végzést, címezve Fehér Sándor úrnak. Elutasították. Úgy kiesett mindenből, olyan senkinek érezte magát. Ezelőtt Fehér Sándor városi tanácsos, most Fehér Sándor. Pont. Ki az a Fehér Sándor? Senki! Semmi!

A régi hivatalnokok nagy része repatriált, a többiek elszéledtek ide-oda, néhányan itt maradtak, bankokban, gyárban, üzletekben kaptak egy-egy kis állást, valami száraz kenyeret. A vagyonosok gazdálkodtak a megtépzott birtokon, ha nem volt dolguk, sétáltak, a kaszinóban nagyokat kártyáztak. A hatóságok rossz szemmel nézték őket, a politika miatt gyanakodtak rájuk, a kaszinót hol bezárták, hol kinyitották, pedig az olyan jó álmos, preferáncos, spricceres hely volt, ahol a magyarok senkit a világon nem bántottak — csak egymást.

Egy este nagy társaságot talált ott Fehér. A kövér báró Balambéry vendég volt, az ő kedvéért gyűltek össze az urak. Kártyáztak, ittak. A társalgás Nyárádynak, a volt főispánnak személye körül folydogált. Szídták, mint a bokrot. Az öreg Csajthay védelmezte.

— Hagyjatok békét neki! Kitűnő ember az! Ezt csinált, azt csinált. Bankot alapított, gyárakat létesített, sok magyar embernek ad kenyeret. Aztán ész van annak a fejében, nem káposztalé — könyveket is ír!

No hát csak ez kellett. Tizen is rátámadtak.

— A könyvei? Hát azok is könyvek?

— Olyant akárki tud írni — recsegte Balambéry báró.

— Persze, persze — hagyták rá a többiek. Csajthay az asztalt kezdte kopogtatni:

— Na hát mondok én nektek egy históriát!

Mind odafigyeltek, mert az öregnek nagyszerű adomái voltak.

— Hát egyszer Jókai Móric üldögél a képviselőház folyosóján s hallgatja, hogy mit diskurálnak körülötte. Az egyik képviselő nagy lelkesedéssel meséli, hogy milyen kitűnő ember az a Zichy gróf, valami értékes, antik szobrot ajándékozott megint a fővárosnak. A képviselők helyeslően bólongattak, de volt ott egy újságíró, valami izgága népség, az rájuk támadt: „Annyi az egész, mintha én egy britannika szivart adtam volna a fővárosnak! Igaz-e, Móric bátyám?” Jókai mosolygott: „Hát persze, persze, de adtál-e te már, fiam, egy britannikát a fővárosnak?” — Csajthay a báróhoz fordult:

— Hallod-e, te báró, írtál-e te egy olyan vékonyka könyvet is, mint a hajamszála?!

Nagyszerűen mulattak a dolgon, mert tudták, hogy nem hogy könyvet írt volna a báró, de alispán korában hetekig még aláírni sem ment be a hivatalába, — azért Nyárádyt csak szídták tovább.

Másnap Fehér véletlenül találkozott az utcán Nyárádyval. Beszélgetni kezdtek, az exfőispán kérdezte, hogy mik a tervei, szó-szót hozott, a vége az lett, hogy egy kilépő hivatalnok helyébe, valami kicsi fizetéssel fel fogadta az egyik vállalathoz.

Boldogan sietett haza s nagy örömmel újságolta a feleségének.

Újévkor kellett belépnie. Az ünnepet már nem töltötték az eddigi bizonytalanság hűvös levegőjében, jó reménységgel álltak a szent estén a karácsonyfa körül s a gyermekek ragyogó öröme, mindenkinek meg bocsátó, meleg szeretettel árasztotta el szívüket.

Újesztendő után belépett új hivatalába s hamar belejött a szokatlan munkába. Könyvelt, egy-egy üzleti levelet írt meg, olyan dolgokat végzett, amit az iskolából most kikerült fiúk és leányok csináltak. Megismerte a vállalat ügyvitelét, tisztába jött az egész üzlettel s Nyárády, aki hamar fel szokta ismerni az emberek képességeit, fontosabb dolgokat bízott rá s a fizetését is felemelte.

Az asszony is meg akarta mutatni, hogy tud pénzt keresni. Kézimunkákat vállalt el, hímzéseket, finom varrásokot, szőnyeget szőtt s nemsokára olyan volt a házuk, mint egy bolt. Egyik asszony a másik után jött. Egyiknek hímzés kellett ingekre, másíknak egy divánpárna, harmadíknak egy takaró. Jómódú iparosasszonyok, kereskedőnek voltak a megrendelők s nem igen alkudoztak.

Csepregyhényé, az özvegy járásbíróné, aki majdnem minden délután Fehérnél tanyázott, mikor valami megrendelés után távozott egy-egy ilyen asszony, összecsapta a kezeit s égre fordított szemmel sápirtozott:

— Na látjátok, ezeké most a világ!

— Hagyja el, Anna néni — mondta Fehérné —, legalább nekik legyen jó, ha nekünk rossz. Mi volna, ha mindenkinek rosszul menne a dolga?!

— Nem jól van az, fiam — replikázott Anna néni, kinek a műveltsége főleg abból állott, hogy igen sikkesen tudott pletykálni —, nem minden a pénz, fő a műveltség! Azért, hogy te varrsz nekik, mégis csak te vagy különb!

— Persze, persze — mosolygott Fehérné —, tudja Anna néni, úgy volna jó, hogy most minél több gazdag ember legyen köztünk. Gazdagnak műveltséget is könnyebb szerezni!

Az asszonyok dolgoztak, uzonnáztak az Anna néni kedvéért, diskuráltak s nem is sejtették, hogy milyen nagy, súlyos problémákat simogatnak könnyed beszélgetéseikkel.

Akkoriban jöttek divatba a fekete selyemre színes selymekkel kivarrott bidermeier női alakok. Ezeket díszes arany, mahagóni, vagy ében rá mában biggyesztették a falra. Valaki kitalálta, hogy a női alakok arcát kifesse, attól kezdve mindenki ilyen félig festett, félig varrott nőket akart. Hát bizony ezek szörnyűséges giccek voltak, de — divat, divat. Fehérné nem győzte szállítani őket.

Az ura kitűnően kezelte az esetet. Mikor az apja Pestre küldte a jogra, fogta magát s a képzőművészeti akadémiára iratkozott be. A vonalak, a színek, a testek vonzótták, nem a pandekták hideg, elvont jogszabályai. Mikor apja megtudta a dolgot, iszonyú patáliát csapott. Egy szép reggel Pesten termett, az ágyból ráncigálta ki a fiát s lehordott neki minden mázoló a sárga földig. A fiú lány, puha gyermek volt, kesergett, szomorkodott, de szép szolidán elvégezte a jogot, lett belőle városi tanácsos

és vasárnapi festő. A festék, a vászon, az ecset örök szerelme maradt, de ez a szerelem olyan lagymatag, csendes érzés volt, szinte szégyelte magát érte.

Képeit elajándékozta a rokonoknak, jó barátoknak, amik a szívéhez nőttek, azokat lakásában tartotta.

Most szorgalmasan festette selyemre a szőke és barna női fejeket. Felesége tréfásan mondogatta:

— Látod az ecsettel is lehet pénzt keresni!

Amint kitavaszkodtak s a napsugarak fantasztikus színjátékba kezdtek a völgyi párakkal, a dombok megteltek színekkel s vonalaik lihegve vonaglottak a megújulásban, megígézve vette festőszerszámait s kiment a szabadba.

Kikészítette szerszámait, de egész délutánok elteltek, hogy semmit se dolgozott. Órákig ült a fűzfás folyóparton. Nézte a síma víztükröt, mely oly simán suhant el mellette, mint ahogy hosszú asztalon, szép lassan egy sárgás terítőt húznak végig. De jött egy szél, a nap bujkált a felhők közt, megmozdultak a parti fűzek s a síma víz élni kezdett, mint az indulattól korbácsolt arc. Ott mord árnyék ült rajta, ijesztő, sejtelmes rémeket takarva, de kissé tovább fény kocsizott a hullámok hátán, bevilágított a sárga víztömegbe, ment ment lefelé, leszállhatott a lélek vele a folyó mélyére, hol a mesebeli bárányok sétálnak a virágos réteken, még azon is alul, a föld közepébe, hol gyémánt palotában lakik az elvarázsolt királykisasszony. Forró délutánokon úgy vonaglott a víz, mint az élet összülőmőhe. Belekábult a feje, míg a színek, a mozgások khaosza, művészi formába akarva összefutni, nyüzsgött, zsidongott benne.

Sokszor a késő este is a hegytetőn találta, a kis erdő alatt. Ott ült egy kivágott fa csonkján, maga elé meredve. Alatta a városka keskenyen, hosszan elnyúló teste, háta megett a folyóval, azon túl dombok, tavasz színekbe öltözve. A Nyárády-kastély sárgás falai valami furesa rózsaszínből tündököltek, fölötte lila és szürke felhők húztak nyugat felé. A kastély mögött egy parányi erdő, mint földre ejtett fekete kendő, a szélén virágzó kökénybokrok fehér csipkeszegélyével, mintha egy szélrohamba várt volna, mely átsodorja a szomszéd hegytetőre. Mellette a hegyoldal tarkára tetovált háta. Egy darab friss szántás kékes-fekete csíkja mellett egy szikkadt, régen leboronált tábla halványvörössel kevert okkerje élesen vált el az őszi búza meleg zöld színétől. Távoli tanya szürkére mosódó színeiből messzire világított egy szomorúfűz sárgás koronája, egy dülőút mellett jegenyék meredtek az égnek, mint liláskékre festett húsvétünnepi gyertyák. A dombon túl a faluk fehérbádoggal tornyai dárdázták az eget, szürkén, feketén, sötétkéken meredtek fel mögöttük a távoli hegysorok s nagyritkán, a levegőnek valami különösen sziporkázó, tisztán csillogó ragyogásán keresztül, felmeredt az Erdély szélén örökös havasok felséges teste, a csúcsokon hógyémánt-koronákat villogtatva.

Régen is nézte és látta ezeket a színeket, ezeket a formákat s a hegytetői sétákból, völgyi csatangolásokból valami csendesen derűs lelki összhanggal ért haza. Erre a lelki harmóniára olyan jól esett a polgári lakás nyugodt kényelme, a vacsora jó ízei, néha a kávéház csendes kártyázásai, míg koccintgatások olykor s közbe-közbe a komoly városi ügyekről egy-egy kis barátságos elbeszélgetés.

Most állandóan növekvő nyugtalansággal tért vissza kirándulásairól. A táj és a felette lebegő színek szellemi párviadalba kezdtek vele. Tisztán érezte, hogy valami különös történik vele. A domb már nem csak domb volt, a folyó nem csak folyó, a felhő nem csak felhő, a fehér nem csak egy szín. Valami kijött ezek alól, mögülök, vagy belőlük s párbajra kelt vele. Harc kezdődött közte és a világ között, néma, nagy harc, melyben ő agyával s minden idegével résztvett. Folyt ez a harc nappal és éjjel, munkaközben, sétaközben, ébren és álmában. Ez a harc mindinkább lekötötte, szótlan lett, kerülte a társaságot, munkáját gépiesen végezte. Mikor esetet vett a kezébe s valamit festeni kezdett, úgy érezte, hogy akkor közel-harcra kerül a sor. Test test mellett állnak, ő és a környező világ. Agyának minden paránya reszketett, idegei megfeszültek a néma küzdelemben.

Hónapok teltek így el. Egy késői őszi délután festőállványa előtt állt a hegytetőn. Már eltűnt a nap egy hegy mögött, az ég tisztán, fehérekén borult a tájra, mely a mindent elborító szürke szín alól, a nap eltűnése után néhány percig, mintha valami végtelenül finom, egyetemes fehérséget párállott volna az ég felé. A dombok, a hegyek, a levéltelen fák közül élesen kilátszó folyó, mintha levetkőztek volna, közelebb jöttek hozzá, az induló szél, mintha az ő hangjukat hozta volna feléje.

Hirtelen felséges rianás nyilallt fülébe, mintha a föld és minden, ami rajta van, száját hasított volna magán, hogy feléje kiáltsa:

— Érts meg minket!

S abban a pillanatban tisztán érezte, hogy lelke van s hogy lelke most e percben találkozott a világ lelkével.

Felindulva s mégis valami nagy-nagy megnyugvással ért haza.

Ettől a naptól fogva saját lelke ítélőszéke előtt művésznek vallotta magát.

Külsőleg mit sem változott az élete, mely a világ számára akkor vett fordulatot, mikor kitették hivatalából. Pedig mi volt ez a változás ehhez képest.

Megszokott külsőségek, mint a díszletek a színpadon, eltűntek élete drámájából s a sors másokat tologatott helyükbe. Addig a városháza, most a bank. Addig a város ügyei, most főkönyvek, addig szabad idejében kis semmi beszélgetések, a kisvárosi társadalmi élet apró-cseprő eseményei, most munka s a felesége munkája, mely betöltötte majdnem egész napjukat.

Az általános nemzeti szerencsétlenség elnyomott, vagy szunnyadó képességeket ébresztett fel az emberekben.

A magyar középosztály az oly nagyon áhítozott hivatalokban poshadt el, míg az ország többi nemzetei a rohanó, lüktető, erőt és figyelmet követelő életben vagyont és életrealitást gyűjtöttek maguknak. A nagy változás kilökte a hivatalnok-osztályt az élet zűrös tolongásába. Szerencse, hogy csak kevesen engedték magukat elgázoltatni ebben a nagyvásárban. A legtöbben idejében kitapostak maguknak egy kis helyet, ahol igyekeztek olyan portékát tenni a világ elé, amiből meg lehet élni.

Fehérék most háromszor annyit dolgoztak, mint azelőtt, de háromszor annyi volt a jövedelmük is. Az asszony már segédekkel dolgozott, két-három leányt foglalkoztatott állandóan. Szabad idejét a gyermekeknek szentelte, szakácsnét fogadott, mert a főzéssel most már nem tudott foglalkozni.

Az új élet az asszony figyelmét is felfokozta minden iránt. Azelőtt talán észre se vette volna az ura vívódásait, most meleg érdeklődéssel nézte képeit, egy húr feszült ki közöttük, melyen keresztül a művészet muzsikált egyik lélekből a másikba.

Többé nem engedte, hogy férje a megrendelők kívánságára giccseket fessen.

Egyszer benézett hozzájuk Nyárády. Félig kész kép előtt, munkában találta Fehért. Meglepődve állott a kép előtt. Egy szempillantás alatt tisztában volt vele, hogy ez az ember sokkal több, mint egy festető dilettáns. Harminc-negyven kép került elő, Nyárády valami meleg meghatódottsággal nézett rájuk s az emberre, aki alkotta őket. Szereplő politikus egyetlen egy sem volt, aki annyi szeretettel, valóságos rajongással fordult volna minden felé, ami erdélyi, különösen, ami erdélyi magyar. Erdélyi őseinek lelke hibáival és minden erényeivel együtt különös kifejezést kapott ebben az emberben. Ez a lélek ösztönszerűen megérezte, hogy Fehér festményeiben Erdély lelkéből beszél valami. A hegy más képeken is hegy, a folyó ott is folyó, de ezeken a képeken ott lebegett felettük valami kibeszélhetetlen, valami lényeg, valami másutt nem létező. Egyik kép előtt hosszasan állottak. Nyárády elgondolkozva mondta:

— Látja, ez Erdély lelke!

S Nyárády nem az az ember volt, akinél egy ilyen dolog egy elismerő nyilatkozattal abbamaradjon. Telebeszélte az újságírók fejét, beszélt festőkkel, minden valamire való embernek elmondta, hogy egy új magyar művészt fedezett fel.

Néhány hónap mulva Fehér kolozsvári kiállításáról írtak az újságok. Egy képes lap arcképét közölte, dícsérték egyhangulag s nagy jövőt jósoltak neki.

A kiállítás meglehetősen sok pénzt is hozott, szóval teljes sikere volt.

Boldog napok következtek. Fehér mámoros volt. A Művészettel ülte nyilvános nászát. Lelke eddigi vívódásai feloldódtak a beteljesülés diadalmas megenyhülésében, a művész diadalában, aki tudja, hogy győzött a világ felett, mert lelkébe olvasztotta annak egy darabját s másokkal is meg tudja értetni a világ lelkét.

Nyárády megértő örömmel állt melléje, nem engedte, hogy robotoljon, örvendett, hogy kibontakozásában segítette ezt az embert azzal is, hogy válságos napjaiban kenyeret adott kezébe.

Az asszony boldog büszkeséggel pillantott férjére. Különbnek látta őt mindenkinél. Művésznek.

A kisváros furcsa érdeklődéssel nézett rá. Különösnek találták, hogy az az ember, aki életük sodrában velük egy áramlattal úszott eddig, most széles, nagy vizekre evezett, hol más hullámok vernek, más szelek fújnak, mint amiket ők megszoktak.

Érdeklődésükbe később valami irigy, kicsinyes gúny is vegyült. Hogy mer ez az ember más lenni, mint ők?! A varjak ellenszenve volt ez a közéjük került csillogó tollú galambbal szemben.

Ha találkoztak vele, messziről kiáltották:

— Szervusz művész! — s ebben a hangosságban volt valami, ami azt akarta éreztetni, hogy ők ezt az egész históriát nem tartják rendes dolognak.

Az asszony nem engedte, hogy Fehér továbbra is a bankba járjon. Azzal érvelt, hogy a kiállításon úgy is többet szerzett képeivel, mint az egész évi fizetése, minek rontsa hát magát a hivatallal. Éljen egészen a művészetnek. Belement ebbe, mert maga is azt tartotta, hogy az asszonynak igaza van.

A padlás egy jó nagy részét átalakíttatta műteremnek. Mikor a kőművesek és ácsok ott dolgoztak s ő nézte munkájukat, az arra sétáló lódkortor felkiáltott hozzá:

— Vigyázz, ecsém! Mirevaló az a kalicka a háztetején? Hagyj békét neki, mert még azt is elrekvirálják!

A műterem elkészült s ő hatalmas lendülettel látott munkához. Néha úgy érezte, hogy a kisváros álmos, kissodrú élete, mint egy szomjas szivacs, kezdi felinni belőle azt a lángoló fluidumot, amit művészi ihletnek neveznek. Ilyenkor még jobban szétszakította azokat a szálakat, amik a város életéhez fűzték. A családján kívül a műterem s a természet maradt meg számára. Óriási gazdagság élete eddigi értékeihez képest.

Egy esztendő múlva új kiállításra készült. Valami olyan alkotással akart a világ elé állani, ami több legyen mint egy kép, ami beszéljen, ami harsogva hirdesse azt a gondolatot, ami évek óta élt benne, folyton keresve a formát, melyben méltóképen jusson kifejezésre. Egy képet akart, ami ne csak kép legyen, hanem beszélő lelke az árnyékba borult erdélyi völgyeknek s a megváltó, életet adó fény felé tornyosodó erdélyi hegyeknek.

Egy tavaszi reggel ő is kikísérte a vasúthoz egy repatriáló barátját. Az állomás szürke falai előtt, fekete kormos vasúti kocsik között állott a távozó család vagonja. A zsúfolt bútorok között dideregve reggeliztek a gyermekek, az asszony könnyes szemmel nézte őket s ruhájukat igazgatta; szétszedett ágyak, mint egy viharba került hajó sziklás partra vetődött roncsai, úgy támaszkodtak a vagon oldalához. A szalón székei olyan siralmasan kopottaknak látszottak, mint egy reménytelen, mindenkitől elhagyott csúf vénleány. A férfi ott állt a vagon előtt, körülötte a búcsúzó barátok tömege. Száraz, égő szemmel nézett a vagon sötét belsejébe s beszélt-beszélt, mintha egy halottat búcsúztatna, akivel mindjárt megindul a sötét vagonkoporsó. Messziről egy mozdony füstje terjengett arra és óriási gyászfátyolként lebegett felettük.

Fehér félrefordította a fejét. Pillantása az állomáson túli hegytetőn állt meg. A nap most ért a tetőre. Mint a kristály, úgy ragyogtak fényben a virágzó kökénybokrok s a gerincen két fehér tehénnel szántó ember. A fordulónál megállt s a két tehén előtt olyan volt a napsütésben, belemagasodva az égbe, fejével a zenitet érve, mintha az örökké megújuló élet ígérete volna.

A festő rohant a műtermébe. Ez az! Érezte, hogy ez az, amit meg kell festenie. Úgy fogott neki a képnek, mint aki döntő ütközetbe kezd. Heteig dolgozott. A kép sem hagyta magát.

Végre megvolt. Az, amit akart. Egy kép, ami több, mint kép! Alul a sötét gyászmenet a vagonkoporsóval, valami megdöbbenő, könnyfacsaró érzéssel ütötte szíven az embert. De ott volt a hegy s rajta a szántó. Diadalmasan szántva az örök megújulás talaját, a fényből, a ragyogásból úgy nézve le a sötétben lapuló búcsúzásra, mint egy régesrég, elfelejtett, talán sohasem volt, talán csak álmodott gyászmenetre.

Remegő várakozással vitte el ezt a képet is a kiállításra. A megnyitó előtt már írtak róla a lapok, mint ismerőst üdvözölték, aztán megtént? Nem tudott számot adni magának a dolgokról. Ő alkotott volna nyeresége kulturális életünknek — és így tovább, ahogy ilyenkor szokás.

Fehér összeroskadva jött haza a kiállításról. Nem ezt akarta. Mi történt? Nem tudott számot adni magának a dolgokról. Ő alkotott volna jelentéktelent, vagy mások nem tudták meglátni a mű nagyságát?

Volt egy-két hang, mely pedzette a kép mivoltát, de az az egyetemes elragadtatás, ami a nagy művészi siker feltétele, teljesen hiányzott.

A kisváros most már rettenetesen ránehezedett. Seholy egy ember, akivel kibeszélhetné magát, aki lelke szörnyű vergődéseiben óvna őt az összetöréstől.

Az emberek gratuláltak. Ez még rettenetesebb volt. Pedig tudta, hogy jóhiszeműen teszik. Ők nem láttak egyebet, minthogy a lapok megint írtak Fehérrel, dicsérték, a szemükben most már kezdett komolyan híres emberré lenni.

Őt pedig porrá emésztette ez a híresség. Szörnyű tudat egy művészeknek, hogy örökre be van zárva a vicinális híresség keskenyvágányú pályájába. Rettenetes érezni azt, hogy akik kalapot emelnek előtte, nem az alkotót tisztelik benne, mert alkotását nem értik, hanem a hírlapok által emlegetett név érdekességének tisztelegnek.

Tompa tétlenségben hetek teltek el. Órákig nézte képét és kétségbeesett percekben úgy hitte, hogy semmi értelme sincs az egésznek.

Nemcsak a képnek, de egész életének nincs értelme. Művészek lenni azért, hogy képei néhány jómódú ház falát díszítsék, hogy elmondják a ház vendégei: „Szép kép, jó kép!“ Nem! Nem ezt akarta! Mikor lelki vajudásai után igazmagára talált, úgy hitte, hogy lelkéből egy darabot átadhat majd az embereknek, meg fogja tudni rázni őket, életük értelmét fogja nekik megmutatni s íme mindebből mi lett?! Fehér Sándor jónevű magyar festőművész Erdélyben, a jó névnek azzal az értelmezésével, amit a Nagyváradtól Gyergyószentmiklósig terjedő hírnév jelent.

Nem magában csalódott. A művészetben való hite ingott meg.

Az asszony a szeretet és a meggyőződés melegével gyógyította, de a hivatás szépségéről, a művészi csalódás tovább serkentő erejéről való beszédek nem sokat értek.

Megérezte ő is, hogy az ura lelke oly mélyen van megsebezve, hogy ezt a sebet nem varrja össze más, csak a visszakapott hit.

A lapok a közelgő pesti tárlatról írtak. Olvasta ezeket a híreket s hirtelen valami nagy elhatározás lett úrrá benne.

— Elviszem a képet Pestre! — mondotta feleségének. Az asszony örömtől ragyogva helyeselte és Fehér, ki azelőtt lassan vitette magát az élet árjával, a kisváros kis embereinek apró-cseprő élethullámaihoz igazította a maga tempóját, most egyenesen a cél felé törve, óriási energiával járt utána a hivatalos engedély megszerzésének, hogy képét kivihesse.

A pesti őszi tárlatra elfogadták képét. Nem is állított ki mást, csak ezt az egyet.

Bódultan állott a zsűri előtt, az újságírók, híres művészek kíváncsi érdeklődésének tűzében. Nem is tudta, hogy történt, mi történt!

Itt világhírű művészek álltak képe előtt. A megdöbbenés, a csodálat

kiáltása repült el ajkaikról. Ezek egy pillanatot alatt meglátták, hogy a kép valóban több, mint egy kép.

A tárlat megnyitóján egy ország szellemi életének színe-java járt zarándokutat a kép elé. A zsúfolt teremben minden szem azt nézte s a kép itt megszólalt. A mult temetése fölött az életés jövőndőt szántó ember, a diadalmas napsütésben himnuszt zengett a szívek muzsikáján.

A művészt üdvözltek. Egy szót sem tudott szólni. Nem nézte az ujjongó tömeget.

Fátyolos szemei a képen csüngtek s az megnőtt előtte. A hegy a szántó emberrel mérhetetlen magasságba emelkedett s ő együtt szállt vele, fel-fel, alatta páras ragyogásban tündököltek völgyek, dombok, folyók és a messzi-messzi sziklás gerincek.

Az üdvözlés elhangzott. A művész állt némán, mindenki őt nézte, az ő szavát várták s ekkor ő a magasból, onnan a szántó mellől, a ragyogásból lekiáltott hozzájuk:

— Győztél Erdély! Diadal! Diadal!

Sipos Domokos.

VÖRÖSMARTY.

(Zalán futása ünnepére.)*

Költői egyéniségében mindenekelőtt valami bús pompa, valami borulatos ragyogvány komplex jelensége, s az ihlet nagyarányú felajzottsága, állandó ódai energiája ragadja meg figyelmünket. Másféle diszpozíció ez, mint Petőfinek mindenkor világos, elemien egynemű hangoltsága. Vörösmarty hangulatán mindenkor ott kísért, s csaknem fájásként olvad bele valamely nem-aktuális kedélyi elem. Ódai felmagasztosultságán elégiák epednek, ragyogó látomásain a valóság sötétebb emléke sajog. A halál beleérzése az élet örömébe; tiltó tudat a gyönyörben; elkomolyodott férfiaság az enyelgésben; ember-álmok a tündéri pompában; képzelet a valón, zene az értelmén, dúltság az erkölcsi méltóságon: Vörösmartyas, összetett izletek. Innen ihletének, borulékony kedélyszín alatt nemes hevületének, csaknem elemezhetetlen varázsa. Mintha figyelmét mindenkor valami összes szemlélet tartaná lekötve, mely legparányibb tárgyát is egy egész világ összefüggésében fogja fel, s épp azért nem is nézi veszteglő kizárólagossággal, hanem végtelenbe elvesző túlborongással, mintegy állandó kozmikus tudattal, mely túlózönlik pillantása tárgyán, s mely az embernek, mint élőnek, legnagyobb szerűbb lírai elhelyezkedése ebben az életben. Tiszteletre felhívó magasságban érezzük őt folyvást magunk felett, az emberméltóság főpalcán látjuk trónolni, amint hevült és mégis borongó homlokkal fogadja a „roppant világ“ nagy élet-misztikumát és sem azelőtt, sem azóta nem hallott ünnepi szóval felelget neki.

Mi más e hevület, mint a Petőfié! Az tesz, vesz, mozog, cselekszik, s szemünk láttára mint valami nagyon kedves és érdekes szerepet játszza le a maga rövid, szép életét. S mi más e lírai tekintet, mint az Arany Jánosé, ki vizsgálva jegyezgeti tárgya s maga testi-lelki változásait. Vörösmarty líraisága nem cselekvés, nem is rajzoló figyelem, hanem a léleknek alkalmi ráhatások nélkül, tárgyatalanul is fennálló saját páthosza, mely nem cselekvésben éli ki magát, hanem folytonos kiáramlásban s nem vizsgálja, hanem méltóságosan körülözönli tárgyát, látomásait. Egy elgondolkodó, nemes emberi lélek nagy, örök elfogódottsága ez mindazzal szemben, mi rajta kívül van: az élők nagy egyetemével, ember és világ, élet és halál, föld és ég, valóság és képzelet, teremtés és Istenség véghetetlen, oly felemelő s oly elkomolyító összességével szemben, melyből fény és sötétség, anyag és szellem, nemes és nemtelen, erő és sors, parány és végtelen, gyönyör és fájdalom, enyészet és örökkévalóság váltakozva és együttessen ostromolják az emberi lelket. S e lélek érzi őket, együtt valamennyit, s egyszerre válaszol nekik. Ő az alany, mind a többi: a tárgy. Abszolút alany, abszolút tárgy: egyetemes líraiság, összes látomás.

De ez abszolút alanyiség korántsem személyes jellegű. Fennkölt em-

* Egy tanulmány előhangja.

berség az: mindent átfogó nagy lírai részvét, egyetemes élet-tisztelet, megáradt áhitat. Közösségi érzelmek méltó képviselője: erkölcsi életérzés az ő alanyiséga. S a kozmikus kilengések, a filozófiai kitágulások e felséges páthosza csaknem igénytelen, mert ő, nemes, saját tulajdona a léleknek, nem pedig látványul berendezkedő s önmagát lovaló retorika. Ez a belső szükségképeniség, e póz nélküli, saját hatalma az ihletettségeknek, e rhetorikátlan felmagasztosultság választja el a mi nagy költőnket a nyugati romantika nem egy rokonjelenségétől. S bár kimondhatatlan szépségekkel gazdag az ő költészete, mégsem jut eszünkbe soha irodalmi mesterséget, tudatos művészkedést csodálni bennük, hanem igenis az ember lelki szépségét, a költő erkölcsi magasrendűségét látjuk általuk lírai hatalommal elősugárzani.

Vörösmarty mindent előzőnlő nagyarányú inspirációja, e racionálisan meg nem szabályozott, de gondolatesírákkal teljes, hevült lelki állapot nem ismeri a tervszerű érlelést, a kompozíciót, legalább nem azt, melyet tökéletesnek, egyensúlyozottnak szokás mondani. Nem ismeri az eleve kitervelést, mint a klasszikus Arany, s nines megáldva a klasszikus Petőfi naiv épség-érzékével sem. Az ő forma-igénye nem belső elrendezkedés, hanem szakadatlan önkifejezés. Eljárása inkább hasonlítható a lávaömléshez, mely lehűlvén, hőmpölygése mozdulatait rögzíti meg, mintsem kristályosodáshoz, melyben eleve egynemű részecskék tevődnek össze saját idomaikat nagyban és egyben megvalósító egésszé. A belső idom egység-elve többnyire hiányzik műveiből. Ellenben némi szabálytalan hánykolódás; sohasem sablonos, előre ki nem számítható, de mindenkor elemi önkénytelenséggel érvényesülő törések és folyáshajlatok; csak az öntudatlanban összefüggő, felocsúdásszerű gondolatkötés; sőt olykor sötét háttérből mindössze egy fixa idea villódzásaira szorítókozó fényvázolat: annál hatékonyabban éreztetik, az egyéniség legmélyéből mily önkénytelen erővel buzog elő ez a költészet, s Vörösmarty alkotásában ihlet és kifejezés mily átmenet nélküli, mily forró ölekezésben vannak egymással. Líraisága nem a szerkezetben, hanem a kifejezésben keres és talál idomot: alkotása egy folytonos, egyéni stíli teremtés. Ezért nem lehet az ő műveiben, mintegy utólag is, az emlékezés képegységén át oly módon gyönyörködni, mint Petőfi vagy Arany remekeiben, melyek, mint műegészek, az esztétikai megnyugvás emlékéit hagyják maguk után. Vörösmarty egyik-másik művére — Zalánra is — visszagondolva, valami hiányérzet nyugtalanít, gyönyörű részletek hézagos emlékképe vonz, és esábit a költemény újabb meg újabb átolvasására. Mintegy a költővel együtt igyekszünk átélni az önkifejezés folytonos ösztönét. Igen, mert esztétikai jellege nem az egyszerre és véglegesen felfogható belső idomban van megörökítve, hanem a sohasem befejezett, a folyton folyó kifejezésben, melyet egész gyanánt nem, csak hullámaiba beleállva, részleteiben átélve lehet felfogni s élvezni.

Horváth János.

OLYAN A LELKEM ...

Olyan a lelkem, mint a Hortobágy:
 Nincs benne hegy, nincs benne völgy,
 Nincsen zúgó patak.
 Nincs benne tölgy
 És döngő bércfalak.
 Kopár mezőjén ég a napsütés,
 Nincs rajta domb,
 Nincs rajta lomb,
 Egyhangún szól a nyájkolomp ...

Olyan a lelkem, mint a Hortobágy:
 Nincs benne dal, nincs benne vágy,
 Nincs benne érzés, nincsen gondolat
 A mély egyhangúság alatt,
 Nincs benne tűz, nincs benne jaj,
 Égő kiáltás és fájó sóhaj,
 Nincs rajta semmi, semmi már:
 Szivem kopár ...

Szivem kopár,
 De olykor mégis forró napsütésben,
 Midőn aléltság lankad át a véren,
 Olyankor a sok vágybimbó
 Szép délibábbbá pattan,
 S tündöklük kint a napban.

Mesterházy Tibor.

Erdélyi irodalom. A Napkelet olvasói az 1925. év folyamán is tájékozva voltak az erdélyi irodalom eseményei és termékei felől. A lírikusok közül Reményik Sándor, Krüszelyi Erzsébet és Bárd Oszkár könyveivel külön-külön, egy antológia ismertetése kapcsán pedig valamennyi jellegzetes költőnk lírájával együttesen is foglalkoztak a szakértő kritikák. Az elbeszélők sorából Balogh Endre, Berde Mária, Gyallay Domokos, Tamási Áron s e sorok írójának munkái lettek ismeretessé e folyóirat közönsége előtt, s ezeken kívül egyes tudományos könyvek is. Most, az év végén talán nem lesz felesleges az eddig nyert kép kiegészítése céljából megemlékezni néhány, eddig nem ismertetett íróról, könyvről s a kép bekeretezéséül futólag megemlíteni néhány jellemző vonást az erdélyi irodalom életének alakulásából is.

Elsőször azt tartom érdemesnek kiemelni, hogy az erdélyi irodalom ebben az esztendőben kezdett a könyvkiadás szempontjából komolyabban szervezkedni. Három olyan vállalat is alakult, melyeknek felvirágzása az irodalom tömörödését, publicitásának nagy föllendülését és a termelés gazdagodását jelentené. Az egyik, a marosvásárhelyi Könyvbarátok Társasága, amely már egy tízkötetes sorozatot meg is jelentetett ötezres példányszámban, arra törekszik, hogy olcsóvá tegye az irodalom élvezhetését és az írók számára széleskörű olvasótáborot teremtsen. A másik, az Erdélyi Szépművészeti Céh, mely jelenleg első könyvsorozatának ötödik kötetét adja, már széleskörű, de magasabb célzatú munkát végez: a szép könyv megjelentetésén fáradozik, kiváló illusztrátorának és díszítőjének, Kós Károlynak vezetése alatt. A harmadik a Pásztortűz Könyvtár, mely eddig két kötetet hozott ki s most van beleindulóban a nagyobb munkába, a két vállalat célzatának egyesítésével igyekszik azt a középtípus megtalálni, mely szélesebb rétegeknek mérsékelt áldozatokkal lehetővé teszi a könyvek megszerzését. Ez a vállalat a magyaror-

szági szerzők műveinek kiadását is programmba vette s az erdélyi és a magyarországi irodalom kontaktusának fenntartását is munkálja.

Az irodalom belső életében is nevezetes fordulót jelent ez az esztendő. Erdélyben először és mindeztideig a lírai költészet vezetett, sőt egyes művelőiben hamarosan átszárnyalta az új határokat is és méltó elismerést aratott minden magyar nyelvterületen. Minél inkább vált azonban közszükséggá a viszonyok folytán az erdélyi magyar közönség állandó irodalmi táplálása új alkotásokkal, mivel kívülről könyvek nem jöhettek, annál világosabbá lett az is, hogy ilyen rendszeres és mindennapi táplálás céljaira a líra nem elég s hogy az önálló kezdésre és fejlődésre szorított erdélyi irodalomnak kialakulása és megizmosodása elsősorban az elbeszélő irodalom meggyarapodásától függ. Az ezelőtti években az elbeszélő irodalom számban is, értékben is messze maradt a lírai terméstől s alig egy-egy íróban és kisebb alkotásban villantak föl nagyobb lehetőségeinek reményei. Fokként növekedve azonban, ma már elmondhatjuk, hogy az 1925. esztendő az elbeszélés és a regény előtérbe lépésének ideje lett az erdélyi irodalomban s hogy voltaképpen ezzel indult meg egy külön irodalmi élet kibontakozása Erdélyben, amely míg szellemében öntudatosan részéül vallja magát az egységes magyar irodalomnak, kénytelen, de képes is megkeresni azokat az utakat, melyeket az erdélyi magyarság életszükségletei parancsolnak neki. Végre jelentkeztek a drámai költészet félnék próbálkozásai is. De a dráma föllendüléséhez annyi szellemi és anyagi feltétel és annyira öntudatos, érett irodalmi közszellem kell, hogy erről még nagyon korai ma Erdélyben beszéljünk.

Az irodalmi termés ez esztendei kévéjéből külön is meg akarok említeni néhány olyan művet, mely e folyóirat hasábjain részletesen ismertette, vagy megemlíti nem volt. Elsősorban regényeket és elbeszéléseket.

Az erdélyi regényirodalom kialakulásában igen jelentős szerep jut Pállfyné Gulácsy Irénnek, akinek két regénye is jelent meg egymás után: a Főrgeteg (Pásztortűz Könyvtár) és a Hamúeső (Erdélyi Szépművészi Céh). Az előbbiben az arisztokrácia és a föld népe között összetörő középosztály tragédiáját szemlélteti egy leányalak tragikus szimbólumába sűrítve, az utóbbiban már az új helyzetbe jutott iaszi magyarság szenvedéseit, bukásait és életreeszmélését. Bár írói jelességei már az elsőben is jelentkeznek, ott mégsem tud teljes művészi szabadsággal úrrá lenni tárgya felett. Kitűnő részletek mellett koncepció- és kompozícióbéli hibák, lélektani nehézségek, némely alakjának skémátikus élettelenése és értekezésszerű részletek mutatják a küzdelmet, melyet erős tehetsége vív a feladattal. A második regénye, a Hamúeső azonban már határozott érték. Elsősorban azért, hogy a regény műfajának megfelelő koncepciót és szerkezetet ad meséjének, melyet a szereplő alakok belső, lelki ábrázolásával, a tragikus lelki elváltozásnak kitűnő érzékitésével tesz megragadóvá. Alakjainak tragikumát sajátos szimbolizmussal szélesíti ki egy egész nép tragikumává. Ennek a tragikumnak sötétségét igen finom és szerencsés kézzel oldja föl a nép új nemzedékének életerős, reményteljes elénkállításában. A regény fő- és melléalakjai kitűnőek, a cselekmény mozgalmas, a miliórajz színes. Komoly kifogást lehet azonban emelni nyelvezete bonyolult, meseterkelt, erőltetett és a tárgyhöz nem találó túlvirágzása és másfelől mégis túlságosan értekező jellege ellen. Nem lehet osztozni abban az eljárásában sem, hogy parasztjait néha MórícZ Zsigmondot túlicitáló nyereséggel és durvasággal jellemzi. Ez azért is helytelen, mert a könyvet a nép mély szeretete hatja át és a nép megszerettetése a rejő szándéka.

Nagyobbzabású regénnyel gazdagította irodalmunkat Tabéry Géza is, aki a két Bolyai életét dolgozta fel Szarvasbika cím alatt. E címet a regény legszebb epizódjából merítette, amelyben az ifjú Bolyai végignézi egy fiatal szarvasbika halálos viaskodását a saját tükröképeivel s ebben a maga és apja tragikumára ismer. A két Bolyai mellett a regény harmadik főalakja Teleki Anna, ki-

ben az író egy történelmi személy maszkjában, de attól egészen eltérő lelkületű asszonyt tesz a Bolyaiak végzetévé. A regény tulajdonképpen különböző értékű és erejű drámái képek sorozata, mely nélkülözi a regény szerkezetének genetikusságát és célba-futó jellegét és nem bír kikerekedni. Éppen ezért fáradtan és nem lezár-tan végződik. Főereje egyes jeleneteinek viharos életteljességében, költői nyelvének lírai szépségében és a lélek-ábrázolás elmélyedő készségében rejlik.¹

Típusan erdélyi könyv Kós Károly Varjúnemzetség című „krónikája”, mely a Szépművészi Céh sorozatában jelent meg magának a szerzőnek pompás illusztrációival díszítve. Kós elsősorban képzőművész s könyvtét maga sem nevezi regénynek, de a krónika szerény neve alatt minden ízében érdekes és művészi elbeszélő munka lappang. A Varjúcsalád négy nemzedékének életében a kalotaszegi magyar lélek nagy szeretettel és mély megértéssel rajzolt eleven, megragadó képe tárul elénk. S a könyvben valahogy esodálatos életre kel a Kalotaszeg természeti képe is, mindenestől benne van s sötét erdőinek és fehérfejű havasainak lehellete a szívünkbe csap. Magát a kitűnően ismert történelmi miliót, Bethlen és a Rákócziak korát a szerző a kisemberek mindennapi életében és megítélési látószögében eleveníti fel s ebben aztán a történelem jólismert alakjai és eseményei egészen új, szociális és népi színt kapnak, ami fölöttebb lebilincselővé teszi könyvét. S végre van az egész könyvnek egy, az emberek túlnövő és a történelem felett lebegő sajátos életfilozófiai alaphangulata, amely megilleti az olvasót: minden elmúlik, fejedelmek és kisemberek, történelem és apró életgondok, szerelmek és boldogságok, csak a nagy sötét erdők és a hófejű havasok maradnak változatlanok s rejtegetik örökre a kincset, az élet titkát, melyért elsorvadnak a fejedelmek, nyakát szegi a mindentudó falusi mágus és meghalnak a Varjúk és ellenségeik. A könyv epizódjai igen finom detail-művészettel vannak megalkotva.

Meg kell még említenem Molter Károly elbeszéléseit, melyeket Majd-

¹ Ismertetését l. alább ebben a füzetünkben. Szerk

nem hősök cím alatt az Erdélyi Könyvbarátok sorozatában adott ki. A szerző sajátos szatirikus-humorista író, a túlkultúrált, nyugat-európai, minden lokálitást görbe tükörben szemlélő, az egyetemesen emberit félszedségeiben látó és jellemző művész. Hősei majdnem hősök, nagyratörésük azonban félszedségükön elesúszik és kómikumba fullad. Molter különálló tehetség az erdélyi irodalomban és még műfaját kereső lélek. Maga úgy tartja és úgy lehet, igaza lesz, hogy a drámai műfajban fogja megtalálni önmagát.

Az elbeszélő irodalom e gazdag termése mellett az idén a líra kevesebb újat hozott. E folyóiratban nem ismertett termésemből Kádár Imre Bujdosó Ének című kötete emelkedik ki, akinek versei technikában kiválóak és tartalmukban azért érdekesek, mert lírai anyagot bizonyos hideg, intellektuális, filozófiai mezben fejeznek ki, és pedig nem egyszer megdöbbenő mélységgel és erővel. Költészete az egyetemesen emberi kérdésekre fordul.

A drámai kísérletek közül, melyek számra is legszegényebbek, megemlítem Bárd Oszkár Taposómalmat, melyben a nagytehetségű és mélylelkű szerző egy pszichoanalitikai problémát akar kibontani, véleményem szerint azonban a szemlélőhöz közel hoznia és azzal lelki kontaktust teremtenie, nem teljesen sikerül. Nikodémusz Károly Júdás Iskáriótól írt verses drámát, melyben Júdás nemzeti hősként szerepel. A hagyomány és köztudat alighanem legyőzhetetlen akadályokat fognak állítani sok kiváló tulajdonsággal élkeskedő műve elé, főképpen a színpadon.

Makkai Sándor.

A Jókai-év terméséből. (Jókai-breviárium. S. Nagy László: Jókai szerelmei; Sikabonyi Antal: Jókai és Komárom; Körös Endre: Jókai nemzeti jelentősége; Marton János: A sárospataki ref. főiskola Jókai-ünnepélyének beszédei.)

Egy stockholmi emlékünnepele esinon műsoráról Jókai szelid area néz felém. Ez a műsor is bizonyosága, hogy északon sem ismeretlen e nagy magyar költő. Az ünnepély magyar zeneszámokból, Jókai-emlékbeszédekből és szavalatból állott, de a nyomtatott műsor közli röviden Jókai életrajzát és a róla írt verses

prológot is. Fel kell jegyezmem, mint kedves figyelmet, a Komárom neve mellé tett megjegyzést, hogy ez a régi, igazi magyar város a trianoni béke értelmében Cseh-Szlovákiahoz tartozik.

Idehaza sem mult el eredmény nélkül a Jókai-esztendő. Igazi örömmel üdvözlöttük Zsigmond Ferenc kitűnő könyvének és az író regényeiből útnak bocsátott sorozatnak megjelenését. Mind a kettőre igazán szükség volt. A Révai-cég azonban ezeken kívül egy címében új, de tartalmában régi könyvvel is hódolt Jókai emlékének. A megjelent *Jókai-breviárium* pompás kötete ugyanis csak bővített kiadása egy aforizma gyűjteménynek, melyet *Negyven év visszhangja* címmel magyarul, *Die Zonen des Geistes* címmel pedig németül adott ki 1884-ben Jókai. Ebben a bővített alakjában is Jókai maga állította össze még jubileuma alkalmából, de kiadni nem engedte.

A bevezetésében életéről, tapasztalatairól, regényírói működéséről tett vallomásait a Jókai-irodalom már régóta felhasználta és értékesítette. Fél százánál több gyűjtőcím alá foglalt elmélkedései, gondolatai azonban sok érdekességet rejtenek magukban már azon szokatlan jelenségnél fogva is, hogy az író maga válogatta ki azokat, melyeket saját jellemzésére fontosnak és méltónak tartott. Sok-sok regényből kiszakítva került így egymás mellé a gondolatok serege. Kiszakított virágok, de a virág akkor is szép, ha nem a kertben gyönyörködünk benne. Változatosak, talán néha nagyon ellenkezők is, de hisz maga mondja, hogy ötven év alatt sokféle eszme fordult meg a fejében. Gazdagon válogatta össze azokat a nézeteit, melyek az európai históriára, a maga életére, a költő lelki világára és a költészetre vonatkoznak. Nem feledkezett meg a magyar közélet s a magyar ember néhány jellemző vonásáról sem. Az egész kötet dús kinézetű Jókai optimista világszemléletének, gazdag szellemének és pompás humorának. Elvezetellel forthatjuk bármikor s elgondolkodva állhatunk meg egyik-másik keserű igazságánál. Csak úgy találomra jegyzek ide kettőt. „Az ég a megdicsőült lelkeké, de a hamvoknak is meg van a joguk ahhoz a földhöz, amelyben nyugszanak.“ „Mindenfelé

keressük a magyar nemzetet, Ázsiában, a multban, csak ott nem, ahol van, körülöttünk és a mai napon.“

S. Nagy Lászlónak zamatos erdélyi nyelven megírt kis művét Kolozvárrott adták ki. Kis jelenetei — elbeszéléseknek nehezen nevezhetők — jórészen Mikszáth életrajzán épülnek fel. Talán a cím is többet mond és ígér, mint amennyit adhat a tartalom. Nem láthatunk bennük mást, mint gondnal beigazított, erősen pointírozott pillanatfelvételeket az író életéből. Novellai magvat vagy nem talált, mert nem találhatott, vagy ha akadt is itt-ott valami, nem tudta kellően megfogni és kézben tartani.

Sikabonyi Antal cikke különlenyomat az Est Hármaskönyvéből. Érdekes, színes rajza a komáromi írói, színészi köröknek, a komáromi társadalmi életnek és a Jókai-ház belső életének, melyek Jókai lelkére gyermekkorában alakítólag hatottak. Bemutat néhány ismert regényhőst, akiket szülővárosából hozott magával az író.

Az emlékbeszédek közül meg kell említenünk Kőrös Endrének Pápan elhangzott beszédét, mely kimerítő rajza Jókai idealizmusának, erkölcsi komolyságának és méltatása nagy nemzetnevelő hatásának. A sáros-pataki emlékfüzetben is tartalmas megemlékezéseket találunk. Mind Marton János rövid beszéde, mind Novák Sándor hosszabb előadása figyelemreméltó munka. Ez utóbbi anynyival inkább, mert majdnem minden Jókai-problémát érint röviden.

r. t.

Regényfordítások. Pierre Benoit semmiesetre se panaszkodhatik a magyar kiadókra. Minden könyvkiadatokban ott láthatni regényeit, melyeknek tolmácsolására jobb regényekhez méltó hozzáértéssel és buzgalommal a legtöbb esetben igen jónevű magyar írók vállalkoztak. Ha pedig valaki elolvassa a Geniuskiadásokhoz írt bevezető méltatásokat, azzal a reménnyel hajlandó regényeihez nyúlni, hogy valami nagy és rendkívüli irodalmi élményben lesz része. Ha csalódik ebben a reményében, a fordító és az előszóíró igazán nem tehet róla. Elvégre is ők nem csinálnak mást, mint propagálnak olyan írókat, akit a közönség egyik ré-

tege és ezzel együtt a kiadói élelmeség nagy regényíróknak kiáltott ki és mikor előszókat írnak regényeihez, csak átöntik ezt a felületes tetszést a kritikai tájszólás szavaiba.

Benoit-nak *A király gyűrűje* c. regénye sem hoz mást, mint amit előbbi regényeiből ismerünk. Úgyes és érdekes mesebonyolítás, némi olcsóbb romantikával aláfestett történeti háttér, titokzatos nőalak, fegyveresebbés az ellenséges vonalon át, éjszakai várakozások, vakmerő elszánások, kelepcek stb. — ezekből a rekvizitumokból tevődik össze a regény. (Tartalmi váza különben veszedelmesen hasonlít Conrad J.-nek „Arany nyíl“ c. magyarul is megjelent regényéhez.) Mindez igen rutinosan alkalmazva és csak azzal a céllal, hogy az olvasó le ne tegye a könyvet. Így aztán a csalódás csak a végére marad, amikor az olvasó érzi, hogy az egész regényből nem marad meg más a lelkében, mint néhány eseményfoszlány. Ezek is elfeledésre vannak ítélve, hiszen csak addig élnek, míg Benoit stil-ügyessége tart bennünket a cselekvény folyamában.

*

Egy pillanatra azt lehetne hinni, hogy Franz Spunda mágikus regénye, *A halottbűvölő* (ford. Telekes Béla), sem akar egyebet adni, mint érdekes, sőt idegfeszítő olvasmányt. A regény főalakja, egy Ferrari nevű tudós, aki egyptológiai kutatásai folyamán birtokába jut az ó-egyiptomiak halottámasztó könyvének. Mágikus hatalmát azonban mások megrottására használja fel. Életre kelt egy többzezer éves múmiát, de az ehhez szükséges életenergiát egy élő nőtől veszi. Ez a nő jegyese egy fiatal embernek, aki kétségbeesetten látja szerelmese lassú elhalását. A leány meg is hal, a múmia pedig belép az életbe. Vőlegénye azonban nem tud belenyugodni jegyese elvesztésébe. Szerelmes hite oly erős, hogy hosszas harc után legyőzi Ferrari mágikus hatalmát, menyasszonya ismét életre ébred, a múmia pedig visszatér sírjába. Érzékfeletti erők küzdenek itt egymással, a menny és a pokol hatalmát állanak szemben a modern okkultizmus dogmatikájával által cselekvésre hívva. El kell ismerni, hogy Spundának ennél az idegfeszítő történetnél több a mondanivalója. A Hegeli „es ist der Geist, der sich den

Körper baut“ spiritualizmusát igyekszik felébreszteni az anyagba fásuló emberben, a mai embernek az érzékfeletti dolgok felé forduló figyelmére apellál s ezzel próbálja felszabadítani a rabul tengődő és minden anyagi és szellemi erőn győzedelmeskedni tudó szeretetét. Miszticizmusa és mágiikus fantáziája csak eszköz, csak út az istenség felé való haladásban.

Spunda regényének ezt az erkölcsi és eszmei tartalmát azonban a regény szerkezetében állandóan veszély fenyegeti. Nemcsak azért, mert az olvasótól már eleve diszponáltságot vár arra, hogy az elbeszélés transzcendens erők által létrehozott tényeit csak a regény keretén belül is elhiggye, hanem egyszerűen technikai okokból is. A regény második fele annyira elnyúlik, annyira szerteömlő és lassan haladó, hogy a különben erősen és szinte idegizgató hangsúlyozott gondolati elem minduntalan eltéved előlünk a sok aprólékos diszkusszió, szimbólikus magyaráztatás tömegében. —i. —ó.

Marcelle Tinayre elbeszélései. (Un drame de famille.) A modern francia irodalomban jelentős szerepet játszanak az írónők. Noailles grófnő költeményeivel, Marcelle Tinayre, Colette, Gérard d'Houville, Lucie Delarue-Mardrus regényeikkel kiváló helyet, nevet vívtak ki maguknak.

Marcelle Tinayre, aki Tormay Cécile francia fordítója, a magyarok és a magyar irodalom barátja, újabban egy novelláskötettel gazdagította munkáinak immár hosszú sorát. A kötet az első, hosszabb elbeszélésen kívül — amelyről címét is nyerte — rövidebb lélekzetű történeteket foglal magában. Egy-egy percre felidézett régi emlék, csendes hangulatkép, finom megfigyelés vagy élmény adja a tárgyat a néha csodálatos tömöritéssel és ízléssel dolgozó írónőnek. Szívesen választ nő a novellák hőségeit, pillanatnyi borzongásait megrögzíteni, Kifürkészi a kielégítetlen vágyakat, eltemetett gondolatokat és megmutatja rövid, fájó feláradásukat. Mások a gyermekkorba száll vissza, első emlékeit kutatja, vagy az anya büszkeségével jegyzi fel saját gyermekeinek mondanásait és tetteit. Érdeklődik az emberi lelkek és életek; kíváncsi. Kissé tetészeleg is magának a pszichológus-sze-

repben és élvezzi az előnyöket, miket női és írói volta nyújt. Éles szemmel néz az emberek arcába és kitalálja gondolataikat; a pályaudvaron kis regényt bonyolít le a jelenlevő közömbös emberekkel, a vasúti kocsi-ban élettörténeteket teremt társai számára. De kíváncsisága mindig tapintatos marad. Gondolatait nem kényszeríti rá a világra, állásfoglalását az olvasóra. Nem mond ki végleges ítéleteket, nem színez ki ellentéteket, nem torzítja az életet jók és gonoszak küzdelmévé; megbocsátó, megértő hangulattal nézi embereit.

Az első novella hősnője, a gazdag La Peyrade asszony, eltaszította fiát, aki házasságával magára haragította és midőn a fiú nyomorában idegen pénzhez nyúl, nem segít rajta, halálba kergeti. Nem tudunk haragudni az elveihez ragaszkodó és gyermekét feiafáldozó öregasszonyra; szerencsétlen fiával együtt sajnáljuk. És igazat adunk a másik fiúnak is, aki ért a hízelgéshez, alkalmazkodáshoz s meghódítja az anyját meg a szerencsét. Nincs kit gyűlölnünk, az alakok sorsa elkerülhetetlen, tulajdonságaik megmászhatatlanok. Bár küzdenek egymással, nem az összeütközést érez zük tragikusnak, hanem a végzetes szembenállást, amit kezdettől fogva megszabnak a különböző jellemek. Az elrendeltség, a szükségszerű elmúlás szomorú hangulata bujkál itt és a következő lapokon.

A tartalmi tulajdonságokat szerencsésen szolgálja a novella stílusa. Egyszerűen, keresetlenül peregnak a mondatok, mintha nyugodthangú beszélgetést hallanánk. A lelki elemzéseket hangulatos környezetrajzok egészítik ki, a külső, belső benyomások mindig megfelelő szavakba öltöznek. Legfőbb ereje e stílusnak a kellő arányok eltalálása; mint maga a történet, úgy egyetlen mondat, gondolat sem nyúlik tovább a kellesténél. A tömörítés itt is jól sikerül és olykor különös ritmust kölcsönöz a prózának.

Halász Gábor.

Verő György könyve a Népszínházról. (A Népszínház Budapest színi életében.) A Népszínháznak, alapítása most lefolyt ötvenedik évfordulóján, nem állíthatott volna méltóbb emléket tulajdonosa, a főváros, mint hogy történetét megíratta. S e feladatra alig szemelhe-

tett volna ki alkalmasabb embert Verő Györgynél, aki mint rendező és szerző tevékeny részese volt e színház munkájának, s aki éppen ez intézményhez való közelsége miatt sok olyan adatnak van birtokában, amiről más ember nem tudhat. Amellett kitűnő stilita is, akinek tolla alatt ez adatok nem maradnak száraz krónikás felsorolások, hanem színt és életet nyernek.

A könyv egyetlen lényeges hibája, hogy írójától a tudományos munka módszere és szigorúbb fegyelmeztsége kissé idegen. Néhol nagyon is könnyű és felszínes hatásokra törekszik, az apró színházi pletykáknak kelleténél nagyobb helyet juttat, s teljességgel érthetetlen, hogy tárgyának történetét olyan homályos multidőkbe tolja ki. Hogy a Népszínház megalapításáig eljussunk, előbb át kell vergődnünk az aquincumi amphitheatrumon, Etelváranak dalos lakomáin, az ősmagyar énekmondókon és a Budán megfordult török színészekon. A kapcsolat e jelenségek és a Népszínház között egyenlő a semmivel, és csak az író képzeletében él. Sőt a magyar színészet kezdő jelenségeinek, a misztérium-előadásoknak, az iskolai színjátásnak s a meginduló világi színészetnek is alig-alig van valami köze a pesti Népszínházhoz.

E színház előzményei nem régiek 1861-nél, mikor is Molnár György a Budai Népszínháznak veti meg alapját. Verő György könyve tudományos értékben sokat nyert volna, ha széles történeti alapvetése helyett inkább erről, és az ennek nyomába következő népszínházi vállalkozásokról. Aradi Gerőnek várszínházi és Miklóssy Gyulának István-teri próbálkozásairól ír bővebben.

De amilyen kétes értékű e testes mű első négy íve, annyival értékeesebb az a rész, amely voltaképeni tárgyával, a pesti Népszínházzal foglalkozik. Ha fölösleges aprólékoságok közlésével talán itt is kelleténél jobban a nagyközönség mulattatását tartotta szem előtt, e részek mégis annyira becses és sehol másutt fel nem dolgozott adatot tartalmaznak, hogy a következő korok színésztörténeti munkása számtalanszor fog rájuk hivatkozni.

Verő György a Népszínház történetét igazgatóik szerint osztja kor-

szakokra. Az első időszakot Rákosi Jenő igazgatásának hat esztendeje alkotja (1875—1881), a második, a leghosszabb időszak Evva Lajos nevéhez fűződik (1881—1897). E korszakok fényes működése után a hanyatlás, majd az összeomlás következik. E próbálkozások Porzsolt Kálmán (1897—1904), s a tragikus végű Vidor Pál (1904—1906) nevéhez, majd pedig a népszínházi bizottmány kormányzásához (1906—1907) és Mader Rezsőnek (1907—1908) vígjoperei kísérleteihez kapcsolódnak.

Nagy jelessége Verőnek, hogy az igazgatói, rendezői és színészi munka értékeléséhez olyan finom érzeke van. Érdekesen jellemzi Rákosi Jenőnek, mint rendezőnek, realista törekvéseit, de különösen becsesek azok a lapjai, melyeken a Népszínház színésznagyjairól fest portrékat. Verő György e jellemzésekben nem elégszik meg általános vonások felrajzolásával, hanem a színészek ábrázolását részletekbe menően írja le és kitűnően képzelgeti el. A könyv e részei különösen értékesek a magyar színésztörténet számára, hiszen éppen ez évtizedekre esik a magyar színészetkritikának legmélyebb sülydedése, amikor a színészek ábrázolásáról — talán az egy Beöthy Zsolt ismertetései kivéve — alig birunk többet semmitmondó általánosságoknál. Amit azonban Verő György Blahánéról, Tamási József-ről, Kassai Vidorról és a többiek-ről ír, azok a történelmi dokumentumok erejével és elevenségével hatnak.

A könyvnek természetesen sok irodalomtörténeti vonatkozása is van. A népszínházi hanyatlását kissé alaposabban is tárgyalhatta volna, de a magyar operett fellendülését sok új adattal mutatja be. Csodálatos azonban, hogy kissé elfogult a magyar operett első nagy alakja, Rákosi Jenő iránt, szemben a Konti József zeneszerzői működéséhez fűződő operettekkel. A látványos darabok szerzői közül helyesen értékeli nagyra Csepreghy Ferencet.

De a Népszínháznak nemcsak multjával foglalkozik Verő György, hanem jövőjével is. Úgy gondolja, hogy Budapestnek szüksége van egy ilyen népszínház-féle intézményre, még a másik vele rokon vállalkozás, a Városi Színház mellett is. A Nemzeti Színház költözzék új épületbe, s a feltámasztandó Népszínház és a

Városi Színház pedig egy közös igazgató alatt helyes munkamegosztással működjenek. A Népszínház művelje a látványos történeti drámát, fővárosi életképet, iránydrámát és bohózatot, a Városi pedig a zeneileg értékes operettet, pantominjátékot, balettet és könnyebb operát.

E terv megvalósulása kétségtelenül jó hatású volna színészetünk fejlődésére, hogy azonban a mai viszonyok között megvalósulhat-e, az nagyon kétséges. Az eszme egyelőre csak Verő Györgynek a Népszínház iránt való kegyeletes szeretetében él, abban a szeretetben, amely egy értékes és nagy elevenséggel megírt könyvet ajándékozott e fényes múltú intézet emlékének és vele együtt a magyar tudományos irodalomnak.

G. S.

Tabéry Géza: Szarvasbika. Kettős magyar tragédiát látott meg a múltból és írt meg regénnyé Tabéry Géza. Igen időszerű és szerencsés ötlet volt ez a visszalapozás a múlt könyvében, mert a mai magyar idő hangulata szívesen fogad magába ilyen sötét színeket is. Lépten-nyomon beszélünk vagy szónokolunk a magyar tragédiáról, a bús magyar éjszakáról, sőt néha mintha még tetszelegnénk is magunknak ebben a tragikus pózban és mintha Ady „tragikus magyarság“-a is most tené meg útját lefelé a szélesebb rétegekbe. A tömeglélek palettáján azonban mindig van néhány könnyed, néha retorikusan optimista szín, mely egyetlen fordulattal feledtetni tudja, hogy valóban tragédiákat élünk és élünk át és hogy a múlt tragédiái iránt alapszámban véve ma mégis fogékonyabbak vagyunk, mint voltunk ezelőtt néhány évtizeddel.

Tabéry Géza erre a mostanában kifejlődött érzékünkre apellál s nem is akar a világosabb színek után nyúlni. Problémája a magyar zseni és a két Bolyai élete nyújtja neki az anyagot a megtestesítésre. A két Bolyai életét jól ismerjük, hiszen a közelmúlt hozta életrajzukat s a Napkelet egyik legutóbbi számában egy tanulmány éppen kettejük tragédiás életét világította meg. Az anyag tehát bizonyára ismerős az olvasók előtt s itt már nincs más hátra, mint beszámolni arról, hogy Tabéry hogyan látta maga előtt a két Bolyai életének szomorújátékát.

A magyar zseni élete elátkozott élet. Ez a kilátástalan halál-szentsentencia beszél felénk a regény minden lapjáról. Sokszor hallottuk már, hogy a zseni általában előtte jár a saját korának s az, hogy a lángész összeomlik, egyenesen annak a disszonanciának a következménye, mely a két, valójában egymásrautalt alkotó erő — a zseni és a tömeg — között fennáll. Tabéry szerint ez teljes mértékben áll arra, kit sorsa magyar zseninek teremtett. Bolyai Farkasnak és Jánosnak a tragédia kínos kálváriáját kell végigjárnia, mert a kor végzetserűen kicsi volt hozzájuk mérve. A tunya magyar milieu hideg közönnyel nézett keresztül a két óriáson, kik egy új világ konstruálásán örörltek fel emberfölötti erejüket. „Mathematik braucht hier niemand“ — írta egyszer az idősebb Bolyai Gaussnak s Tabéry Géza (bizonyára olvasta a Bolyai-Gauss-levelezést) erre az elfásulásba vivő gesztusra rakja fel annak a tragédiának a boltíveit, melyet a társadalom és a lángész egymástól különállása kényszerít elő.

A magyar genialitásnak ez a peszszimista szemlélete azonban, meg kell vallanunk, nem hat az újság reveláló erejével, csak valami nagy deduktív műveletet látunk, melynek végső konkluziójaként áll elénk a Bolyai-lángelme széthullása. A két Bolyai egyéni felsőbbrendűsége és a korszellem nem áll egyenrangú küzdőfélként egymással szemben. Bár itt-ott igen megkapó és éreztető a regény korjellemző ereje, e tekintetben kevésbé lett volna szabad a szűkszavúsággal megelégednie.

Tabéry Géza nem marad meg az előbb említett dedukció következetes végiggondolásánál. Az elvonatkoztatott emberi felsőbbrendűség magába zuhanása, bármennyire megrázó is, még nem tragédia. Hogy a zseni tragikussá váljék, ahhoz emberré kell lennie. Az író itt már teljesen az ifjabb Bolyai felé fordítja figyelmünket, mert az idősebb még el tud jutni oly rezignált megnyugvásig és emberi megalkuvásig, hogy szellemi kudarcai után sem siklik ki egyéni élete. Bolyai Jánosnak azonban már nincs ereje ehhez, mert Tabéry szerint ő a magyar zseni „sub specie aeternitatis“, a zseni pedig: betegség. Olyan betegség, mely kettéhasítja az én-t s ez a kettévált élet már

csak ellentett pólusokat ismer: az abszolút szellemiséget és abszolút érzékiséget. Abszolútumok küzdelmében pedig nincs kiegyenlítődség és mivel Tabéry kérlelhetetlen dedukciója értelmében a magyar zseni pusztulásra van elátkozva, győztes csak a másik fél maradhat, a regény „sárga gyönyör“-e, mely aztán végérvényesen elpusztít minden emberi magasbalendülést. Valóban így kiteljesedik az emberi tragikum is: a kettészakadt én szellemi felét megölte a kor, a felszabadult anyag pedig a földi örömeiket kereső embert hajítja le a megemmisülésbe vagy, ami ezzel egyértékű, a pusztta ösztönéletbe.

Sötét vonások ezek s Tabéry szerint, nincs kiút a fény felé. Itt már elágazhatnak véleményeink, de respektálnunk kell azt a komolyságot, mellyel egy fontos problémát igyekezett a magyar tragikum nézőpontjából meglátni. Tudomásunk szerint Tabéry erdélyi író s benne bizonyára még teljesebben él ma a magyar „lenni vagy nem lenni“ kérdése. Szemléletének sötét aláfestéséhez bizonyára ez is elhatározóan járul hozzá és nem veszi észre, hogy néhol fénypontok is felcsillannak. Munkája mindenesetre számottevő alkotás, különösen ma, amikor a külföldi koltportárs-regények fordításözöne ömlik rá a magyar olvasóközönségre.

Kerecsényi Dezső.

Három értekezés. Irodalombúváraink az utóbbi években aránylag keveset hallattak magukról. Ami könyv vagy értekezés megjelent, anyaggyűjtésében még többnyire a békeidők termése volt, főképp az alkalomszerűség jegyében fogant s ritka volt közöttük a különleges tárgyszeretet szülőtte. Napjainkban mintha e részben valamelyest nagyobb élénkség jelei mutatkoznának.

Heller Bernát (*A biblia a költő Zrinyi Miklós műveiben*) érdeklődésében a XVII. század felé fordulva azokat a szalakat nyomozza, melyek Zrinyi, a költő képzeletét a biblia szövegéhez és eszmevilágához fűzik. Megállapításainak lényege, mely szerint „Zrinyi a bibliából nemcsak erkölcsi, hanem költői és írói ihletet is merít“, tudott dolog volt ugyan eddig is, a szerző azonban ezt a bizonyosságot többféle vonatkozásban tömördek példával erősíti meg és párhuzamos idézetekkel szemlélteti.

A Zrinyász katolikus jellegét újabban sokszor s igen nyomatékosan hangoztatták: e tanulmány a biblia páratlan ismerőjéül mutatja ki e nagy költőt és embert. Hasonló szempontból figyelemreméltó Bene Kálmánnak *Arany természetéről* szóló dolgozata. Az ú. n. művelt közönség igényeire tekintő fejtegetés vonzó előadásban oldja fel és világítja meg a kritikai irodalom (főképp Riedl Frigyes) idevágó eredményeit s ezzel nyilván célt is ér, mert elősegíti a nagy epikus műveiben rejlő esztétikum népszerűsítését. A harmadik értekező Harsányi István dolgozata (*Szinyei Gerzson élete és munkái*) ügyesen egyeztetni össze a helyi kegyelet érdekeit a művelődésünk multját vizsgáló szempontokkal. Szinyei Gerzson pályarajza kapcsán nem alapelkül hangsúlyozza e kiváló sárospataki tanár (1836—1919) érdemeit, melyeknek megörökítésére az elhunyt tudós főbb kéziratot műveinek kiadását ajánlja. A nagyhírű főiskola székhelyének értelmisége hihetőleg módot talál rá, hogy e javaslat valóra váljék. *A. B.*

Babits Mihály legújabb lírai kötete (*Sziget és tenger.*) „A művészet különös kompromisszum idő és örökkévalóság között“ — e szavakkal kezdi Babits egyik legutóbbi elmékedését irodalmunk korszerűsége felől. A kritikus, ki a művészet-nyújtotta benyomások tudatosabbá tételére törekszik, a maga munkájában nem egyszer szintén érezheti bizonyos egyezkedés kényszerét: a kompromisszumát a tájékoztató „könyvismertetés“ meg a magasabb igényű műbírálat között. Babits költeményeinek ez új csoportja sem „intézhető el“ bármily aprólékos „beszámolás“-sal: becüleletes kritikai megbeszélése szélesebb alapvetésű tanulmányt kívánna, mely felvetné líránk utolsó húsz esztendejének minden komoly problémáját; s Babits művészetének gazdagságát, egyre megújuló költői arcát, saját leleményében meg nem rekedő mozgalmasságát leginkább annak megismerése mutathatja, hogy ilyen, a magyar líra jelenével szembenező tanulmány középpontjául kívülé mást valójában elgondolni sem bírunk. Ady e vonatkozásban egészen elszigetelt jelenség: sokat feszegetett „hatása“

voltakép nem egyéb egy igen kibélyegzett egyéniség legsajátabb formanyelvének divat-hullámánál. Ha ez a hullám elcsendesedik (aminthogy máris apadóban van), nyilván kiderül, hogy századeleji költészetünknek Ady a „legtanítványtalanabb” lírikusa. Viszont meggyőződésem, hogy a mai költészetbe a legtöbb fejlesztő indíték, a kompozíciónak s költői kifejezésnek legtöbb továbbképzésre alkalmas mintája Babits működéséből került; „sziget”-e e tekintetben mintegy mágnetszigetévé lett a mai magyar líra minden számottevő kezdeményezésének.

Talán ennek jele az is, hogy akik eddig Babits művészetéről írtak (elentétben az Ady-irodalom kelletlenül elsokasodó művelőivel), nyomban a líra kardinális kérdéseivel kényszerültek szóbaállni, — természetesen több-kevesebb hivatottsággal. Csak a Nyugat című folyóirat különböző Ady-„Spezialnummer”-eit kell egybevetni az esztendeje kibocsátott Babits-számmal. Amott az alkalmi ömlengések híg levesében alig úszkál a lényegyet érintő gondolat egy-egy szerény zsíreseppje; emitt meglepő gazdagságban merülnek fel maradóbbr értékű megfigyelések, sőt történeti kitekintésű megállapítások is. Nem véletlen az sem, hogy a legfinomabb észrevételek éppen néhány nem „céhbeli” kritikus tollából származnak, hanem jelesebb költőkéből (Kosztolányi, Nagy Zoltán, Tóth Árpád, stb.); ez mindenesetre megerősíti azt, mit fentebb Babits sugalló-szerepéről írtam: költő-méltatói itt nyilván olyan megfigyeléseikről adnak számot, melyeket egyszersmind — serkentő motívumokul — költői alkotásukban is magukba fogadtak. Bizonyos tekintetben sajnálmivaló is, hogy irodalmi köztudatunkban Babitsról ez értékes vázlatok kevésbbé terjedtek el, mint pl. Schöpflin Aladár gazdagon kidolgozott, de kelletén túl is „megmagyarázott” Babits-portréja. Ebben Schöpflin — rendes gyakorlata szerint — hőseben mindenkifölött társadalmi típusképet lát. Való igaz, hogy Babits olyan határozottan viseli a maga milieu-jének (dunántúli serdülőéveinek s férfikora intellektuális cella-életének) jegyeit, hogy e jegyek megkeresésével és megmutatásával sokat fel lehet tárn

művészi természetéből is. Sokat, de nem mindent. Ez az eljárás bizonyos optikai csalódást okozhat: úgy tűnhet fel, mintha a költő értékét az szabná meg, mennyiben világít rá körének vagy korának képerre. Pedig a főkérdés nem ez, hanem: hogyan alkot a költő a számára adódó körös környezet-„élmény”-ekből művészi anyagot, költői világképet? továbbá: e világképpé érlelt benyomásokat a kifejezés mily eredetiségével s a művészi teljesség és épség mily fokú érzékével alakítja költeményekké? E kérdések vizsgálata az igazi műbírálót egyszersmind a helyes költésztörténeti nézőpontba is helyezheti: az irodalmi folytonosságban is a költő művészi látóképessége s e látás közlésének szuggesztív ereje a fő hatótényezők; az irodalom szerkesztésében ezek munkálnak és termékenyítenek tovább, s nem a kongva visszhangzó külsőségek (Ady-„iskola”). Ady igaz tehetségű költőkortársai szabadságot tanultak alkotóművészetéből és bátorságot a maguk művészegyéniségének kiválásában; Ady majmolói meg szolgálókat vetek nyakukba és stílus-foszványokat kapkodtak magukra, egyéniség-hiányuk leplezgetésére.

Babits legújabb könyve mindenkélt a költő munkásságának megkapó művészi egyöntetűségét mutatja. E negyven költeményt szinte csak egy könyvtábla választja el a megelőző gyűjtemény foglalatától, jöllehet egyetlen régibb költeményét sem írja meg új fogalmazásban („közkívánatra”, mint ma akárhányan, kik váltig rabjai maradnak első sikereiknek). Babits alkotóművének e szervesége önmagához való hűségéből következik; s nem a maga-alkotta *modorhoz* marad hű, hanem az „égi gazda”-alkotta művészi *jelleméhez*. Két évtized óta, öt verseskönyv során, ez a költői karakter-fedezet szolgáltatja a Babits-kötetek kritikái mérlegezéséhez is a legmegnyugtatóbb biztosítékot. Noha a jömbөг líránkba ő hozta a legtöbb lélektani és technikai újságot s költeményeit forgatva, csakugyan „nem léphetsz kétszer egy patakba”: azt is érezned kell, hogy e pillanatokformálta megújulások mégis csak egy rejtelmes mélyben feltörő *közös* forrásból erednek.

S ez a forrás éppen nem független a magyar költészet legjobb ha-

gyománnyainak kútfőitől sem: ezek izéből és zamatából egyre bővebben juttat nyünknek. Babits lényege szerint konzervatív író: a művészet szerrinte „örök dolgok“ szakadatlanul gazdagodó kincstára, ennek teljessége csak a kontárok kezén csorbul meg időnkint, a hivatottak e kincsek felhasználásával és kiegészítésével a természetes teljesség helyreállítói. Ilyen feladatot szán magának is irodalmunk folytonosságában, mit magától értetődő elvül érez és hirdet.

Új könyvében is lépten-nyomon felőltek egy-egy vonás, mit porló elődeinek szellemujja von: Berzsenyié, Köleseyé, Vörösmartyé, sőt Balassáé s Gyöngyösié is. Szívesen mutatnék rá ezekre; akkor az is ki-világlanék, hogy e „felhasznált“ kincsek valóban mennyire egy új s eredeti egyéniség „kiegészítésében“ kelnek új életre. De egyéb mondani- valók sürgetnek s ezért csak egy példára szorítkozom. Petőfi centenáriumán Babits költeménnyel fordult a magyar ifjakhoz s azt a formát választotta hozzá, mit maga Petőfi is használt *A magyar ifjakhoz* szölvá („Lesz-e gyümölcs a fán, melynek nincs virága?“ stb.) E versében Babits is ódai hangon beszél és bámulatosan, olykor szinte kísértetiesen beleéli magát Petőfi stílusába; ezzel költeménye formailag tökéletes stílu- tanzattá válik; igaz, hogy a „formának“ itt nemcsak fonétikus kül- sőségeit fogja meg, hanem mintegy Petőfi művészi alkotásmódjának lényegét is. Van azután Babits könyvében egy *A harmadik emeleten* című költemény is. — ugyanebben a versformában. Petőfi formai leleményét itt is kiaknázza: az ő mód- jára alkalmazza pl. az e formához igen jól vágó *soregybeolvasásokat* (enjambement), mik — versének két helyén — finom rím-ritartan- dót eredményeznek; Petőfi hangja („Száll a felhő magasan, magasan“) cseng vissza ezekben a sorokban is: „Jó így lakni, édes, magoson, magoson, mikor ragyog a kék, tava- szon, tavaszon“; sőt Petőfi-íz van abban is, ahogy egyik tizenkettes- sorát megállás nélkül áthajtja a középmezeten. És mégis: ez a köl- temény egyike Babits legsajátabb ízü és színü alkotásainak: a Petőfi- „hatás“-ból itt csak annak megismerése marad, hogy a nagy elődök alkotta minták minő megújulásra

és továbbfejlődésre képesek az új tehetség kezében. Petőfi ódai for- mája most valódi huszadik századi, csupa-ideg egyéniségü költölélek megnyilatkozásául tér vissza, immár nem a multak kísérteteként, hanem új, mai életre ébredve. S a művész titka éppen ez a *megélesztés*; az epi- gon kezéből preparátum kerül ki.

Pusztán metrikai szempontból is szokatlan e kötet gazdságá. Babitsot a hamar-kész megállapítás „formák virtuózá“-ul könyvelte el. Majd mikor (*A nyugtalanság völ- gye* című kötetében) a szigorú for- mákat mindinkább meglazította, a „szabadvers“ elvi hirdetői már-már jobb belátásra tért konvertitául tes- sékelték a maguk táborába. Pedig Babits elégszer hangoztatta, hogy a „szabadvers“ éppen nem azonos a formátlansággal; forma ez is, s tal- lán szigorúbb, mint a „kötött“-nek mondott, szabályosan „kiléphető“ alak; megoldás. De elvi elszánnással nem hajlandó magát kiszolgáltatni semmiféle egyedül üdvözítő tech- nikai kényszernek sem: új köteté- ben majdnem versről-versre váltja a külső formát, aszerint, amint leg- alkalmasabbnak véli a belső, mű- vézsi épység megőrzésére és közve- titésére. Ír szabadverset is, hol csak a hangulatilag hangsúlyos helyeken hullámoztatja meg az egyébként kötetlen beszédet, de olyan művé- szettel, hogy a költemény *egésze* tel- jes zenei kihangzást nyer. Másutt szabályos klasszikai méretben éne- kel (pl. hexameterben; *A sziget nem elég magas*), de itt meg közvetlen líraiságával mintegy az élőbeszéd természetességéhez lágyítja az ünne- pélyes formát. Végül: van bátorsá- ga megkísérelni pl. a rímtelen terzinát is. Azt hinnők: ebből végül sem lehet egyéb rímtelen jambusi versnél, blank-sorok láncolatánál! Nem így van: Babits e verse (*A jobbakk elmaradnak*) rímtelenül is igazi terzina; azzá teszi belső meg- alkotásának csalhatatlan biztossága, mely háromsoros egységekben fej- leszti a költemény művészi anyagát, s azért ez egységek rímek ereszté- kei nélkül is a terzina hangula- tával adják vissza a rájuk bízott lírai tartalmat.

S minő hát az a lírai világgép, az a lelki tartalom, mely e verses- könyv darabjainak mélyén él, s melynek életformái itt — mint rá-

mutattam — a művészi megnyilatkozás formáira, sőt a legkülsőbbnek látszó technikaiságokra is elhatározóan, szinte kényszerítően kihatnak? Nos, Babits e líraisága ebben a gyűjteményben megint úgy hat ránk, mint régi ismerősünk beszéde, kit — mialatt nem társalogtunk vele — új benyomások értek, s most ezeket közli velünk, de szaván átüt régi egyénisége, alapjelme, lényének eredendő ize. Az új benyomások éppen nem forgatták ki mi voltából, sőt elénk már ezen átszűrve, ebben a lelkeségben feldolgozva kerülnek. Ez az, mit verseskönyvekben lírai hitelnek mondhatnánk. Babits most is a régi: merő fogékonyság, örökös izgalom, a dolgok ősi képe, sőt ősoka felé mohón kitáruló művészi kíváncsiság, az idilli s a tragikus között hánykolódó, valódi Leviathan-lélek. Régebbi könyveiben e rendkívüli, szinte beteges érzékenység akár-hányszor belemenkült a „személytelenség“ külszínébe, néha egyenesen formai furcsalkodásokba is. Utolsó két kötetében mindegyre leplezetlenebbül kivallja magát, s lírai őszintesége néha már-már az exhibitionizmusig fokozódik. De ebből nem következik, hogy most kevésbé komplikált, mint formaibb korszakában volt. Legvégletesebb őszinteségében is beszéde sokszor „nehéz szöveg“, mert ilyen komplikált, ennyi gondolati, asszociatív elemet magával sodró maga a lélek is, mely benne magának utat tör. Hanem ahol a legkevesebb vonással megfogott rajzot érzi művészi céljaira legalkalmasabbnak: megmutatja, hogy tud ahhoz is. Az *Esti megérkezés*-ben a természet s az emberi mesterség ellentétét így szuggerálja:

Idelenn a város
villanya villog,
de fenn a nagy ég
száz csillaga csillog:
a villany a földi,
a csillag az égi,
a villany az új,
a csillag a régi.

Ez valóban a képzelhető legegyszerűbb költészet: ritmikus tőmondatok költészete! S lám: az igazi daltok ajkán e tőmondatok nemcsak ritmusukkal muzsikálnak; mert mögöttük a költői látás ereje is ringató erő.

Mélységével a könyv egyik legmegkapóbb darabja az *Adáz kutyám*

című költemény; ezt bölcselmi idillnek mondanám. Eszközeiben nem kevésbé egyszerű, akár az *Anyám tyúkjá*. S mégis ez a tipikus „sziget“-vers hatalmas lendülettel röpít ki a filozófia legörvényesebb „tenger“-ére. Végső két versszaka így hangzik:

Tudod, hogy itt valaki hatalmas
gondol veled, büntet és irgalmaz,
gyötör olykor, simogat vagy játszik,
hol apádnak, hol kinzódnak látszik:
de te bízol benne. Bölcs belátás,
bízni abban, kit nem értünk, Adáz.

Óh, bár ahogy te pihensz lábamnál,
bizalommal tudnék én is Annál
megpihenni, aki velem játszik,
hol apámnak, hol kinzódnak látszik,
égi gazda, bosszú, megbocsátás,
s úgy nem értem, mint te engem, Adáz!

Hanem ez a melódiává hangolt belső vívódás éppen nem jellemző a *Sziget és tenger* egészének hangjára. Babits ez új verseinek legtöbbszörében a keserűség, vándaskodás és dac mély szakadéknak peremén járunk. A kötet első verse „néma kor“-ról beszél, melyben „az érző agy s zenés szív nem beszél“; de Babits hangját éppen e „néma kor“ fokozta fel ama fékét-elhányt *Fortisszimó*-ig; s azóta ez a hang egy kvinttel sem szállt alább. „Barbárság“, „Hivatal“, „Antikrisztusok“, „Talpás, süket katonák!“, „Erőszak“, „Érbálvány“, „Falkák“, „Bestia“: az ádázodás szótárának kifogyhatatlan készlete dörömböl e békeházban fogant költeményekben. Mi a Babits békehitvallásáról — mit most e kötet prózai előszavában újra manifestál — éppen e folyóiratban egyszer már nyilatkoztunk. Akkor a művész autohton látását, legsajátabb világnézetét élesen és erélyesen elkülönítettük minden politikumtól. Most ez új könyve új alkalom, hogy hitvallásának szépségét és emberségre-eszméltető erejét hálával fogadjuk. A állatiség és emberiesség sokezeréves tusakvásában igazi művész állhat-e máshova, mint az emberség pártjára? E megnyugvással oly ritkán szolgáló korban nem habozunk a valóban megnyugtató jelenségek közé számítani, hogy Babits Mihály — érzelmileg — a maga helyén áll.

És mégis... Van ebben a tiszta békekonfesszióban, ebben a „galamb-álom“-ban valami, ami — esetleg — nem kívánatos álmofejtések prédájává is lehet. Babitsban a „ze-

nés szív" fiúi fájdalommal fogadja magába a meggyötört édesanya, az „elsülyedt ország" tragédiáját. A magyar irredenta, mely — mi tagadás — annyiszor alacsonyodik szónabobok szavaló-alkalmává, benne az igazság szomjúságával és hitével sikolt és rohamoz a „ma-épített falak" ellen (*Csonka-Magyarország*); vérségi vonzalmára pedig *Hazám!* című, hét-tételes nagy szimfóniájával (napjaink egyik legmélyebb hazafias költeményével) üt pecsétet.

Hanem a „zenés szív" mellett Babits békeálmába bele-logikázik az „értő agy" is, mely gyászunkban egyszersmind penitenciatartást is vállal képzelt háborús falánkságunkért, vélt békebontó *hübrisz*-ünkért. Elhigyük-e Babits szavára, hogy ez az önmagát is gúzsbakötözöttén védő nemzet az önvédelemnél többre is tört? „... Brutus mondja, hogy nagyokra tört, s Brutus derék, becses egy férfiú..."

Az „értő agy" azután egész elméletet dolgoz ki a kétféle nemzetvédelemről: más — úgymond — a nemzeti szellem védelme a szellem fegyvereivel s más a hazai talaj védelme gyilkoló fegyverekkel („holt rög" — „élő lélek" stb.). Ehhez mit szólnunk? Talán rámutassunk, hogy a politika-gyűlölés — *ily* fokon — nem is jár olyan messze a politikától? Vagy e vergődésből menekvésül azt ajánljuk, mit — más kapcsolatban — maga Babits állapított meg: „Programmokkal, logikai műveletekkel nem lehet megelélni a kiszabadulást: aki félreterez minden programot, annak az magától adódik?"

... Mindez pedig kívül esnék a műbírálat keretén? Megint Babitsot idézem: „... az irodalom ... formájában egyúttal *beszéd* is; nemcsak alkot, hanem mond is valamit". S akkor talán a kritika is megvizsgálhatja a költészet jelentését a céhbeliség határán túl is; hiszen azt is éppen Babits hangoztatta, hogy „az irodalomban nem az a fontos, ami a céhnek fontos, hanem ami a nemzetnek az".

Mi elszoruló szívvel látjuk, hogy Babits a magyar intellektuális közösség egyik, értékes rétegétől hovatovább elszigetelődik, anélkül, hogy erre bármi igaz okot éreznénk. S aztán még elborultabban azt látjuk, hogy ez elszigeteltsége kiszolgáltat-

hatja őt olyan „intellektuális" álmok megkönyvekezésének is, melyek — láttuk ezt is! — nem mindig oda jutnak el, ahová lologóik intenek.

A *Sziget és tenger* művészi értékelésében talán adtam annyi jelét a kritikai megértésnek, hogy ebben a vonatkozásban is ejthessek egy őszinte szót, amúgy csiszolatlanul, amint szívemből tollamba került: őszintét és — sajnos — céltalanul.

Mert hogy céltalan: a felől semmi kétségem sincsen...

Máris fülembé zsong Babits egyik legszebb költeményének záróak-kordja:

... no, s letterem, ami letterem:
az Isten sem változtat rajta többé...

Rédey Tivadar.

Causeries congolaises. Ily címen jelent meg egy brüsszeli könyvkiadó cégnél Torday Emilnek, a világ-hírű Afrika-utazónak, új, nagyközönségnek szánt könyve a Belga-Kongó lakóiról. Torday, akit „Bolyongások Afrikában" és „Afrikai Emlékek" címen megjelent munkái alapján itthon is jól ismernek, Angliában él és felfedezéseit, utazásainak eredményeit eredetileg angol nyelven tette közzé. M. T. A. Joyce közreműködésével azonban a belga tudományos világot is tájékoztatta egy nagyobb francia nyelvű munkában és most is elsősorban a belga közönség felé fordul gyarmataikat ismertető népszerű „csevegéseivel". De munkája általános érdeklődésre tarthat számot ötletes, személyes élményekkel, adomákkal fűszerezett előadása révén. Könnyen folyó, a figyelmet végig lekötő fejezetekben ismerteti a bantu-négerek életmódját, békés foglalkozásait és háborúit, kormányzatát, kereskedését, igazságszolgáltatását, továbbá családi életét, szokásait, vallását, művészetét, sőt nyelvét is. Nagy szeretettel, hosszú, köröttük eltöltött évek tapasztalatával szól ezekről a félvad emberekről és szeretetreméltó modorával még olyan szokásokat is érthetőbbé tud tenni, amelyektől eddig teljesen tanácstalanul fordultunk el, mint pl. az emberevés. (Ma már persze végnapjait élő szokás.)

Az európai szemnek különös, sokszor groteszk vonások után egyre-másra bukkannak fel a gondolko-

dást megindító, általános emberi értékekre utaló tulajdonságok. Megismerkedünk a bennszülöttek sajátos észjárásával, eredeti ötleteivel, képzeletével, amely különös elbeszélések, mythologikus és történeti mondák kitalálásában leli kedvét. Látjuk a falvak népét, amint a tábor-tüzek mellett áhitattal hallgatja az öregek meséit, vagy pörösködések alkalmával órák hosszat figyeli az „ügyvédek“ szenvedélyes vitakozását. A fejezetek során megismerjük a négerek ösztönösen jó, gyengéd és különösen a fehérekkel szemben végtelenségig udvarias jellemét, melyet a meg nem értés, lenézés és a rossz bánásmód sem tud megváltoztatni. Egyik uralkodójuknak, a felvilágosodott Kwete királynak szomorú sorsa figyelmeztet a gyarmatosítók hibáira, baklövéseire és a bennszülöttek gondolkodását sok-

szor teljesen lábbal tipró tapintatlanságára. Ennek és más hasonló jeleneteknek bemutatásával éri el célját a szerző s nemcsak érdeklődést, de szánalmat és megértő rokonszenvet is kelt.

A háború utáni lélekhez közelebb kerültek a színes emberfajták is. Regények foglalkoznak a négerekkel, irodalmi gyűjtések juttatják el hozzánk költészetüket; már nem különbözős exotikumot, hanem közös emberi vonásokat keresünk a primitívebb megnyilvánulásokban. Tordaynak nagy érdeme, hogy a lelkek közelítésének ezt a munkáját tudományos alapon nyugvó és tudományos meggyőződésből erőt merítő fejtegetésekkel szolgálta.

A könyv nagyon szép kiállításban jelent meg és számos, pompásan sikerült fényképfelvétel díszíti.

g-r.

Egy magyar kultúrpolitikus. A Magyar Történelmi Társulat nemrég tartotta Széchenyi-ünnepét. A felolvasó asztalon hatalmas új könyvek díszeltek: Széchenyi döblingi irodalmi hagyatékának három darabja, Naplóinak első kötete, meg a Kelet Népe. Valamennyi a Társulat kiadványa. Ez a társulat nem szóval, s nemcsak egy ünnepi óra korlátai között, hanem alkotással ünnepelte a tettek emberét. Az említett öt kötet csak része a nagy Széchenyi összes munkáit magába foglalandó teljes kritikai kiadásnak, mely az elkészült ötön kívül még vagy húsz hasonlóan súlyos kötetre van tervezve. Maga az egész sorozat pedig szintén csak része a Társulat valóban monumentális tudós vállalkozásának, a Magyarország újabbkori történelmi forrásait közrebocsátó kiadvány-sorozatnak, melyből Széchenyi munkáin kívül is megjelent már nem egy nagyérdékű darab.

Ez a Társulat valóban megszerezte a jogot ahhoz, hogy Széchenyit ünnepelje; nemcsak mert dolgozik, hanem mert tisztá celtudattal, megszervezetten dolgozik. Méltán ragadta meg az ünnepi alkalmat a Társulat egyszersmind arra, hogy néhány hálás, meleg szót mondjon annak is, kinek e céltudatos szervezést köszönheti: gróf Klebelsberg Kunónak, ki már minisztersége előtt elnöke, vezetője volt, s kinek születése ötvenedik, kultúrpolitikai tevékenysége huszonötödik évfordulója épp arra az időpontra esett. Ez alkalomból a Társulat emlékkönyvvel lepte meg elnökét, melybe kiváló történettudósok s rokon szakok művelői írtak jeles tanulmányokat, így avatván a tudományos munka nyereségévé ezt az ünneplést is.

A magyar történettudományi munkálatok megszervezése azonban csak egyik, immár világos eredményeket felmutató eleme egy, méreteit és végcélját hovatovább nagyobb arányokban kibontakoztató kultúrpolitikai koncepciónak.

Végző célja nem lehet más, mint

az egész magyar műveltség restaurálása, eredeti forrásaiból felfrissítése, s egy ellenséges világ közepén ellenállóvá, fejlődésre szakadatlanul hajlandóvá és képessé nevelése. E célkitűzés nyilván annak felismeréséből indul ki, hogy a műveltség minden politikai és hatalmi szervezetenél hatékonyabb biztosítéka a nemzeti létnek.

Műveltség azonban csak akkor jöhet komolyan számításba nemzeti lét erőforrása- és erőtartalékként, ha egyrészt csakugyan van megkülönböztető, egyedi jellege, mely a nemzeti lét folyamán szakadatlan folytonossággal, lényege állandó megőrzésével fejlődött, másrészt pedig ha kapcsolatai és értéke szerint bizonyos egyetemességre is eljutott: ha gyökereivel szilárdan fogózik a saját talajába, de magasra is nőtt és messzire tekint.

Mikor gróf Klebelsberg Kumó az említett vállalkozást a magyar történettudomány kiváló munkásaival megindította, azonnal láthatóvá lett, mit akar. Akarta a műveltség nemzeti, itthoni főpilléreinek megerősítését, újabb és újabb források feltárását számára a hazai földben. Természetes, hogy nem kerülték el figyelmét e műveltség régi, intézményes őrzői és terjesztői, a könyvtárak és múzeumi gyűjtemények sem. Jött a Gyűjteménygyűjtemény gondolatával s e gondolatból azóta valóság lett: az erők összefogása egy nagy, egységes szervezetbe. Mindez a kultúrpolitikus egyik nagy gondolatának és törekvésének: a konzerválónak, a meglévőt kiaknázónak és biztosítónak a diadalútja. S ez út eddigi legutolsó fordulójánál ott látjuk az általa oly nemes megértéssel új életre segített Magyar Tudományos Akadémiát is.

A másik oldalra pillantva pedig ott látjuk emelkedni egyre nagyobb számmal s erőteljességgel a nyugati és keleti nagy fővárosokban a Magyar Intézeteket, Collegium Hungaricumokat, a magyar „kultúrdiplomácia” tűzhelyeit, látunk német,

francia és olasz egyetemeken tanuló ösztöndíjas magyar ifjakat. Az a méz is haza fog kerülni, amit ott gyűjtenek, az a műveltség is bele fog oltódni a saját magunkéba, amit ott szereznek, s az is javunkra válik, amit a magunkéból ottan a világ elé tárnak. Gróf Klebelsberg Kunó ezen a téren is mindenképp a meglévőt karolta fel és mentette meg, azután pedig kiterjesztette, megnövelte és megsokszorozta. Legnagyobb érdeme e részben az egyoldalúság böles kerülése. Az európai műveltségen ő valóban európaít ért, nem pedig csak valamely politikailag kiváltságos nyugati nemzetét, mint ahogy a Balkánon szokás. Hogy pedig a nyugati műveltség természetes, történelmi és geográfiai szükségszerűséggel kiasódott medrét nem akarja elrekeszteni, sőt folyását szabályozással biztosítja; hogy a velünk közvetlenül szomszédos német nyugatot, műveltségünknek ezer év óta egyik főtáplálóját, nem ugorja át, sőt talán a magyar multhoz híven ezentúl is onnan vár legtöbbet: azt csak az róhatná fel hibául, aki nem a frissen buzgó, közeli forrásból, hanem mesterséges szökőkutak távoli vízugarjaiból akarná szomját oltani.

A műveltségnek azonban, a legégyesebbnek is, rétegei, fokozatai vannak, alulról felfelé. Hol kell vajjon annak, ki e műveltség megmunkálására tette fel életét, munkáját kezdeni? Többször hallottunk afféle panaszt, hogy Klebelsberg az alsóbb rétegek elhanyagolásával legfelül kezdte, s leginkább csak a magas kultúra iránt tanusít érzéket. Ujabbán már, a tanyaiskolák kérdésének napirendre kerülésével, el fognak ugyan hallgatni ez ellenvetések, de ki kell mondanunk: hogy minden kultúrpolitikai tevékenységnek, mely valóban komoly célokat tűzött maga elé, a meglévőnek a megmentésén és biztosításán kell dologát kezdenie, és pedig a meglévőből is annak a mentésén, ami legdrágább és legpótolhatatlanabb benne, mert márholnapra nem, csak évszázadok lassan fölfelé menő munkájával és értékelő szelekciójával volt megszerezhető. Ő sem kezdheté máshol, mint a meglévő legmagasabb rétegnek és intézményeinek biztosításával.

Gróf Klebelsberg Kunó nem bürokrata, nem szobatudós, nem ab-

sztrakt tervezgető, hanem valóban gyakorlati érzékű kultúrpolitikus. Ő élő emberekkel dolgozik, a gyakorlati emberekkel s nem hivatali gépezettel. Tudósokat, intézmények vezetőit, tanárokat, tanítókat, írókat munkatársainak tekint, beavatja őket eszméibe, terveibe, s általuk valósítja meg azokat. Személyesen ismeri őket, ismeri tehetségüket, egyéniségüket, s gondja van arra, hogy ki-kik a legalkalmasabb módon fejthesse ki képességeit és eredetiségét. Innen van, hogy koncepciója részletei, alighogy tervrajzuk nyilvánosságra kerül, gyorsan és zökkenés nélkül élő valósággá válnak.

Kultúrpolitikai első nagy műve a Julián-Egyesület iskoláinak megmentése volt. Alapelve itt is a lelkiismeret azon elemi parancsán sarkallott, mely minden nemesebb konzervatívizmusnak alapja: megmenteni a veszélyeztetett meglévőt, ez esetben a horvátországi, szlavóniai, boszniai, sőt romániai magyar szigeteket és szórványokat. A sors más-kép fordult, s összedöntötte ifjúj tetteire és szép magyar művét, s mégsem semmisítette meg nyomtalanul a magyarság ottani gyermekeit, magukra hagyatva, talán elvesztek volna már ezóta; a Julián-Egyesület iskoláiban magyar emberekkel nevelődtek fel s magyarságukban megmaradva állanak ott mostan, a szakadék túlsó partján.

E sorok írója a Budapesti Szemle egy cikke alatt olvasta valamikor, meglepődötten figyelve fel, gróf Klebelsberg nevét. Az a cikk a hazai magyar szórványok megmentésének és megerősítésének nagy nemzeti fontosságáról s végrehajtása módjairól szólott felejtethetetlen igazsággal és előrelátással. Most már, mikor azt is csak egy szép álommá tolta hátra a nagy katasztrófa, megnyugvással és bizalommal látjuk, hogy annak a megőrzése és fejlesztése, ami kulturális téren rendelkezésünk alatt még megmaradt, egy valóban hivatottnak a kezébe tételt le, aki egy, már ifjúkorában megkoncipiált életművön lankadatlan következetességgel dolgozik tovább, szűkebb körre szorítva ugyan a nemzeti szerencsétlenség következtében, de annál égőbb tettvággyal és feszültebb erővel.

Mindnyájunk érdeke, hogy ezt a beesvagyat siker koronázza. M. N.

Színházi szemle.

Vitéz Miklós *B. Nagy Gergelye* a Nemzeti Színházban újabban annyira kultivált népies-vidékiesség játékok közé tartozik. E négyfelvonásos darab kitűnő bizonyítéka annak, hogy ez a drámai fajta milyen hamar esik sablónba, önmaga ismétlésébe. *B. Nagy Gergelyben* a legutóbbi évek hasonló tárgyú színműveinek motívumai szinte halmozva kergetik egymást. Van itt remiscencia *A vén gazemberből*, a *Süt a nappól*, Bibó Lajos *Jussából*, sőt még magának a szerzőnek is egyik régebbi darabjából. S az a különös, hogy bár elég sikerült előzményekből merít, népiessége mégis mondacsínált, erőltetett, s a magyar lélektől nem idegen nézőben elfojthatatlan nevetést fakaszt: csak hogy e nevetés nem a *vígjáték* érdeméből, hanem a szerző öröklődéséből fakad. Igazán itt volna már az ideje, hogy a Nemzeti Színház letegyen abbéli szándékáról, hogy az újabb magyar dráma fejlődését mindenáron e műfaj felé akarja kormányozni.

Szerep is voltaképen csak kettő van a darabban. Az egyik maga a hős, kit Rózsashegyi Kálmán jóízű humorral, törülmetszett magyar beszéddel és meleg szívvel játszott meg. A másik nagyobb szerep. Kovács Imre, Kiss Ferenc kezében volt. E jeles tehetségű színészünk egy nagy hibájáról csak nem akar beszokni. Minden szavába, mozdulataiba olyan verejtékes vehemenciával fekszik bele, minden megnyilatkozásnak annyira nekihuzalkodik, hogy játéka mindig valami kellemtelen nehézség benyomását teszi. A fölényes könnyedség teljesen hiányzik belőle.

Vitéz Miklós darabjánál sokkal büszkébb lehet a Nemzeti Színház az *Elzevirre*, Hevesi Sándor igazgatónak darabjára, mely a Kamaraszínházban került bemutatásra. Hevesi Sándornak nagy színpadi tudása ebből is éppen olyan nyilvánvaló, mint eddigi darabjaiból. Kitűnően érti, hogyan és mikor kell valakit színpadra hozni, mikor kivinni, meddig és milyen tempóban beszéltetni. Minden szó és jelenet a maga elmozdíthatatlan helyén van a darabban. A legnemesebb színpadi irodalom ez, amely amellett, hogy a hatások titkával egészen tisztában

van, mégsem él velük soha vissza. Az *Elzevir* talán nem valami mélységes alkotás, de egy finom és halk lelki történést szívvel teljesen és kedvesen mutat be. Ennél kamarszerűbb darabot magyar szerző tollából a Kamaraszínház még nem mutatott be.

Maga az előadás is mintaszerű. Abonyi egy félszeg fiatal tudós alakját ugyanolyan kedvességgel formálta meg, akárcsak tavaly a Barrie- és Schöpflin-darabok hasonló jellemű szerepeit. Tasnády Ilona finom, mint mindig, s Pethő Attila szokott eleganciával játszik. Aczél Ilonáról sohasem éreztük még ennyire, hogy igazi otthona a vígjáték, még pedig a vígjátéknak legfinomabb fajtája. Pethes Sándor játéka a groteszk felé hajlik, de ízléssel és mértékkel fegyelmezi magát. Gál Gyula nagy mesterségtudása minden szerepében elismeréseméltó, itt ezenfelül még melegség is van benne; egyik jelenetében Vargha Gyula egy szép versét különös szépen olvasta fel. Hogy Rákosi Szídi egy jóságos öregkisasszonyt elsőrangúan játszott meg, azt felesleges is megemlíteni.

*

Talán soha magyar drámaíró nagyobb nehézséggel nem állott szemben, mint legújabb történeti színművében, *A hídban* Herczeg Ferenc. Régi idők eseményeinek drámává feldolgozásában az író formáló, átalakító képzelete aránylag elég nagy szabadságot élvez. De a nemzeti történelem közelmúltjából ragadni ki témát, még hozzá annyira ismert személyekről, mint Széchenyi és Kossuth, amikor az író minden szabadabb megmozdulásának a nézőközönség aprólékosabb, részletekbe hatolóbb ellenőrző tudata állhat útba, — a legmerészebb vállalkozás. És éppen ezért Herczeg géniuszának legnagyobb tisztelői is szorongva tekintettek e dráma színrehozatala elé. Jól ismerték az írónak egyik főerejét, amely történeti korok hangulatának éreztetésében ragyogóan szellemes és mélységesen találó, erről az oldalról tehát nem volt mitől félni, — de féltették a szerzőt a tárgy szinte leküzdhetetlennek látszó nehézségeitől.

És mégis — Herczeg nagy írói képességei legyőzték az anyag ellenállását. Még pedig valami paradox genia-

litással győzték le. Ami az anyag megformálásának útjában a legakadályozóbbnak látszott, ami a legnagyobb veszedelemnek tetszett, — Herczeg éppen azt választotta hatásának eszközüül. Ahelyett, hogy kerülte volna a történeti köztudatnak aggasztóan részletekbe ható aprólékoságát, sűrű hivatkozásokkal, gyakran idézetekkel még inkább felelészteni iparkodott őket. Ami a művelt magyar közönség számára történeti kézikönyvekből, értekezésekből közkincesé vált, Herczeg mindazt pazarul a színpadra szórta.

És ezzel az ismereteinkre való bőséges hivatkozással, elérte azt, hogy ott, ahol céljai mégis úgy követelték, bátran eltérhetett a história valódi folyásától. Amikor az író ennyi tengersok adatot elevenít meg, akkor már eszünkbe sem jut ráeszmélni, hogy a történeti eseményeknek néhol évekre széthúzódo szárait merte egy-egy órába összesodorni, akkor már nem akadunk fel azon, hogy a história okos, jóakarató József nádorából valóságos történetbölcsezt formált, akkor már igazán elenyésző apróságoknak érződik, hogy Wesselényit látó szemmel hozza színre, amikor pedig már vak volt. Ha Herczeg nem szórja olyan bőséges kézzel a történelem ismert adatait, akkor aránylag kis eltérések is megbosszulhatták volna magukat.

Herczeg tehát győzelmesen vívott meg a látszatra ellenszegülő és berzenkedő anyaggal. Ezzel azonban még csak lehetségessé, éppen hogy színpadképessé tette volna témáját. Hogy azonban érdekessé is váljék, hogy ne pusztá történeti arképesarok maradjon, hanem élő, máig nyúló, máig ható vonatkozású, szóval a legnemesebb értelemben időszerű is legyen, ahhoz az kellett, hogy nemzeti történelmünk újabb korszakával, problémáival, sőt sorsunk legújabb tragikus fordulataival is legyen valami rokonsága. És éppen ebben az örök magyarságú vonatkozásában, ebben a nemzetit oly mélyen megfogó aktualitásában van a darab markoló hatásának titka.

Mert mi az, amit darabjában Herczeg mondani akar? Mit jelent a Híd maga? Nyilván elsősorban magát a Lánchidat. De a darabban a híd jelentőségét másképp is magyarázzák: ez a híd nemcsak a Dunát íveli át, hanem a Styx folyót is, áthozván az álomszerű nemlétezésből a magyart

az élet partjára. Sőt egy harmadik, s talán még mélyebb jelentése is van: ez a híd mintha azt az utat is jelentené, amelyen az elmaradt Magyarországba az új idők eszméi beömlenek. Ezek az eszmék szükségesek, ezek hoznak elevenebb pirosságot a magyar arcokra, frissebb ritmust a szívekbe és szaporább tempót az idegekbe, de végzettszerűen életre keltik a nemzeti egységet felbomlasztó, a nemzeti élet lendületét a tragédia katasztrófájába fordító erőket is. Mintha itt Herczeg arra az antagonizmusra célozt volna európaiság és faji érdek között, amit Kemény Zsigmond Széchenyiről írott tanulmányában említ. S éppen ez ellentét az, ami a történelem és Herczeg Széchenyijét az örületbe kergeti. Vádolja önmagát, hogy a hidat felállította és ezen a hídon át betóduló új eszmékkel a tragikus pusztulást is beengedte az országba. A darab Széchenyije ezért követeli az örültség rendszerességével, a monománia logikájával, hogy csak azt hidat kell megsemmisíteni, s azután még jóra fordulhat minden.

Herczeg Széchenyi tragédiáján át a mult század ébredő nemzedékének tragédiáját, s e nemzedéknek tragédiáján át egész újabb történelmünk tragédiáját olyan erővel zendítette meg, aminőnél nagyobb erővel már nem lehetett volna. A bíráló szem fennakadhat egy-két apróbb hibán, de ezek a darab nagy lendülete, a lélekábrázolás biztossága, a dialógus szellemessége, a történeti élet eleven-sége, s a tragédiából kiáradó mély-séges katharsis minden intelligens magyar lélek visszahangját felveri.

Széchenyit Petheő Attila játszotta. Ebben a nehéz szerepben huszáros eleganciát és a lélek mélyébe forduló tekintetet, könnyedséget és az önmarcangolás nehézkességét kellett egyesítenie. Petheő ez ellentétes sajátások mindegyikét megjátszotta, anélkül, hogy alakítása széthullott volna. Fokozatos megőrlése szívetmarkoló volt. Az a szinte szemünk előtt megőregedő arc, a vonásokra kiülő öntépő gyötrellem, s különösen kezeinek ideges mozgása, szenvedő görcsö-beesett lehanyatlása megdöbbentő hatású volt. Nem tudjuk, vajjon olvasta-e Petheő Kemény értekezését, ki Széchenyi megőrlésének szemtanúja volt, s elmondja, hogy milyen megdöbbentő volt Széchenyi

kezének elváltozása. Ha Petheő ezt a történeti dokumentumot akarta színpadra eleveníteni, akkor dicséret intelligenciájának, ha ösztön-szerűleg cselekedett, akkor elismerés öntudatlan művészi ihletéért.

Kis Ferenc Kossuth Lajosa az elődik felvonásban inkább érzelmes volt, mint rhetori lendületű, a negyedikben pedig ravasz és gyanakvó szem-hunyorgatásával teljesen idegen vonást vitt Kossuth alakjába. Mire való a színésznek kerülnie a köztudat Kossuthját, amikor a szerződés éppen a köztudat húrjain akar játszani?

Tasnády Ilona Széchenyinéje diszkréten érzelmes jelenség volt. Az utolsó felvonásban férje megőrülésétől való rettegetése, s a szörnyű valóságot hinni nem akaró magaáttatása a legmélyebb tragikus háborgás örvényébe ragadott.

Bakó László illúziókeltő Wesselényi volt, Palágyi nemes és kedves nádor. Az epizód szerepek közül Sugár Károly a kémkedő katonatiszt egyetlen jelenetében különösen kifejező szem-játékával hatott, Náday Béla pedig a rossz nyelvű Viki gróf szerepét fölényes könnyedséggel játszotta.

A negyedik felvonás díszlete, Széchenyi szobája a háttérben a Lánc-híddal s a föléje boruló vérvörös felhőkkel szimbólikusan szép volt.

E darabnak mélyeséges hatása talán visszakormányozza a Nemzeti Színházat egyik elsőrangú céljához, a pár évvel ezelőtt Hevesi Sándor és Voinovich Géza történeti darabjával kezdődő, de azután, sajnos, évekig elnémult nemzeti nagy dráma kultiválása felé.

A többi színházak közül irodalmi értékű darabot egyedül a Belvárosi Színház mutatott be, színrehozva Romain Rollandtól a *Szerelem és halál játéka*t. E bemutatónak külön érdekessége, hogy a világ valamennyi színháza közül e darab itt került színre legelőször. A nagy regényírónak legnemesebb irodalmi megnyilatkozásai közé tartozik e szomorújáték. Megdöbbentően mutatja be a nagy francia forradalom jóhiszeműen elindított, de torzzá és gonosszá aljasodó eszméit. S e világ-históriai milióban számtalan megragadón igaz vonatkozás van elrejtve általában a forradalomra. Az író mondanivalójának színpadra te-

remtése talán egy kissé epikusnak hat, az sem valószínűtlen, hogy ha nagyon a mélyére néznék a darabnak, nem egy, hanem két, egymással teljes szervességgel összeforrt nem tudó motívumot találnánk benne; de az egész annyira nemes, annyira felemelő hatású, annyira finoman irodalmi, hogy csak örülhetünk neki, hogy e darab először magyar színen jelent meg.

A fő női szerepet Simonyi Mária játssza. Beszédének modorossága kifogás alá eshetik ugyan, egyébként nagy képességei alakításának minden mozzanatában jelentkeznek. Csak első jelenete legyen kiemelve, ahol igen nehéz színészi feladatot kellett megoldania: más mutatnia nekünk és más szereplő társainak. Ez a kétösszeg egy dráma későbbi folyamán, amikor a közönség az előzményekkel már tisztában van, aránylag könnyű lehet, a darab megindulásaikor azonban a legnehezebb. A színésznőnek itt érezetnie kellett, hogy valami mélyeséges gond fekszi meg lelkét (aggódás üldözött szerelmeséért), de ezt csak akkora fokban játszhatja meg, hogy környezete ezt a lelki depressziót valahogy többre ne magyarázza, mint a forradalmi idők élményeiből fakasztott komorságra. Simonyi Mária e nehéz feladatot teljesen megoldotta. A kiábrándult tudós szerepében Gellért, a maga vibrálóan impresszionista eszközeivel igen hatásos volt. Táraynak, a politikai üldözött szerepében, fellépése, berohanásának vad vehemenciája, halálra vált páthosza kitűnő volt. Kár, hogy régi félszessége később ismét többször előtört.

A Magyar Színház újdonsága, Földi Mihálynak *Engem szeress...* című énekes vígjátéka nemcsak az író irodalmi elvarátainak hozott csalódást, hanem azoknak is, akik a szerző körével és irányával nem rokonszenveznek. Még ezek is repektálták Földi Mihály nagy kultúráját és irodalmi ambícióit. E darabja azonban annyira alacsony eszközökkel dolgozik, hogy csak a leg-szerűsebb igényű közönséget érdekelheti. Ami verszegény kis bonyodalom van benne, az az első felvonás végén a legnagyobb könnyűséggel megoldódhatnék. Am a darabnak nyúlania kell tovább, mert hiszen az egészen nincsen más ambíciója.

mint hogy nótázásra adjon mentül több alkalmat, Van is e vígjátékban mindenféle muzsika: sramli, katonabanda, jazz, cigányzene, balalajka.

A darabra nem is volna érdemes két szót sem vesztegetni, ha a hozzákapcsolódó nyilatkozatok irodalmi viszonyainkra nem volnának jellemzőek. A bemutató előtt a szerző az egyik kétes hírvű színházi újságban mentegetni próbálta magát, hogy öneki most egyelőre nincsenek irodalmi ambíciói, ő most egy kicsit csak szórakoztatni akar. (Mintha egy úriasszony elhatározná, hogy csak két hét mulva lesz újra hű feleség.) Utóbb azonban az történt, hogy miután a Tátra-mozgó látogató és a Garay-tér elárúsító közönsége e vígjátékot mindennapos sikerhez segítette, egy másik színházi lap már esztétikailag is igazolni próbálja a darabot. A névtelen cikkíró egy német esztétikus, Bernhard *Diebold* elméletét mozgósítja, hogy az *Engem szeress...* kiválóságát bizonyítsa, s hogy egy új drámai virágzás első hajtásának tekinthesse. Úgy képzeljük, hogy Földi Mihály restelli a dolgot a legjobban: darabját is, meg a ráépülő új dramaturgiai elméletet is.

Az *Engem szeress...* sikere igen kétségbeejtő következtetésekre vezethetne a fővárosi közönség ízlésével szemben, ha vígasztaló tünetként ott nem állana Fazekas Imre *Madonnájának* tökéletes bukása. E darabban a szerző a legolcsóbb moziromantika eszközeivel él: káprázatos és exotikus milió, parasztleányból felcseperedett markéza, világháborút szövegető diplomaták, hercegnőkkel szerelmeskedő lakáj, ékszerlopás, revolverlövés... huh! milyen érdekes lenne ez mozivászon! S a szöveg maga is stílusosan simul ehhez a ríkító koncepcióhoz, meglepő rokonságot mutatván a film-drámák vetített szövegeinek primitív bájával.

A Vígyszínház túlbecsülte a darabot: a legpazarabb kiállítás sem sajnálta tőle, s még a pár szavas szerepekre is legjobb színészeit állította csatasorba. Az elhibázott haditervet azonban a legkiválóbb kombattáns elemek sem tudták diadalra vinni. Sőt az sem segített, hogy a főpróbán még tragikus végű színművet az érzékenyebb szívű közön-

ség kedvéért az előadásokon szentimentálisra enyhítették. Fülösleges volt, hiszen a publikum ennek a pakfong-ízű tragikumnak úgysem ugrott be: az oroszlánról rögtön megsejtette, hogy — Gyalunak hívják.

Galamb Sándor.

Zenei szemle.

Az idei szezon képe már kialakult. Nagy kínálat és kevés kereslet. Értékes zenei események és egy csomó silányosság összekeverve. Mintha a két-három év előtti hangversenyáradat ismétlődne meg, amikor vagy hatszáz hangverseny zúdult a közönség nyakába.

Eddigi szokásunkhoz híven, minden zenei eseményt figyelni fogunk, de csak azokról számolunk be, amelyek a magyar zenekultúra szempontjából jelentősek.

*

Vezető zenei intézetünk, az Operaház, új igazgatás alatt október elején kezdte meg előadásait. Miután a kultuszformagy áldozatkészségéből minden eszközt megkapott arra, hogy hivatását betöltse, szorgalmas munkával igyekszik előre kultúrális útján. Egy nagy eredményt már elért: változatos játékkrendjével állandó közönséget vonz. Másfél hónap alatt újdonságot nem hozott, de több tagját új szerepekben mutatta be. Sok szerencséjével ez a vállalkozás nem járt (Alpár Gitta, Relle Gabriella, Gábor József állandóan előtérben), de mint intenciót helyeseljük. Az új rendezők, Szemere Árpád, Gábor József munkája és Berg Ottó karmesteri próbálkozása sikerült. Annál kevésbé Boland Vilmos angol tenorista három vendégfellépése, amire semmi szükség nem volt. Csak rendkívüli művész vendégzerepeltetése indokolt. Csak ha a mieinket magasan túlszárnyalja. Ha már a szükséges magyar pénzt idegen viszi el, olyat nyujtson, amit itthon nem kaphatunk meg.

Tetézte az angol énekes okozta balsikert, hogy akkor léptették fel, amikor a Magyar Tudományos Akadémia alapításának századik évét ünneplve, díszelőadást hirdetett az Operaház. A centenáriumba megjelent jelentős nevű külföldiek ugyan csak csodálkozhattak, hogy a *legnagyobb magyar* legnagyobb tetté-

nek jubileumán zsidó tárgyú francia opera került színre *angol főszereplővel*. Mikor alkalmunk lett volna meggyőzni a külföldieket, hogy a magyar zenekultúra nincs mögötte — vagy legalább is nincs messze mögötte — a nyugati nemzetek zeneművészetének, mikor megismertethettük volna őket a *Bánk bánnal*, a *Hunyadi Lászlóval*, vagy a *Farsangi lakodalommal*, sílány előadásban feltaláljuk nekik a *Sámson és Delilát*. Ez a díszelőadás helyrehozhatatlan művészeti csorba.

Strauss János és Jókai Mór születésének százéves fordulóját október 24-én díszelőadással ünnepelte meg az Operaház. A bécsi „keringőkirály” híres operettjét, a *Cigánybáró*-t elevenítette fel, melynek szövege nagy mesemondónk, Jókai lelkéből sarjadzott. A partitúra most is megejtő. Emlékeinket kavargja fel s könnyeztető boldogsággal hozza vissza a múltat. Az ultramodern zene mai korszakában is hódít ez a vezérkönyv, mely hízelkedő egyszerűségeivel a legfiatalabb generációhoz is odasímúl. Eleven élet lüktet ütemeiben, a régi Bécs társadalmának és levegőjének eleven élete. Változik az ízlés, idomul a művészet, de Lanner és Strauss műveinek zenei levendulaillatát mindig kívánni fogják a melegszívű, szépeket álmódó emberek. Az Operaház sok igyekezettel és gondnal szolgálta Strauss jubiláló szellemét. Ezt a teljesen új kettős szereposztás is mutatta, melynek *Sándor Erzsébet*, *Tihanyi Vilma*, *Budanovits Mária*, *Pataky Kálmán*, *Szemere Árpád* és *Venczell Béla* volt az erőssége. A művészi, eleven rendezés *Márkus Lászlót* dícsérte.

*

A szimfónikus zene előterében az érdemes *Filharmoniai Társaság* koncertjei állottak. Megnyitó hangversenyük óta (október 12) három zajlott le bérletben, mindenik nyilvános főpróbával és két rendkívüli filharmoniai est, melyen a prágai cseh zenekar játszott. Nemesak az előadásokat, de a főpróbákat is zsúfolt ház hallgatta, ami világosan mutatja a szimfónikus zene iránti állandóan fokozódó érdeklődést. Az első hangversenyt *Kerner István* főzeneigazgató, a Társaság díszelnöke vezényelte. A legnagyobb magyar karmester gran-

diózus művészete most is meghódított mindenkit. A második koncertet (október 26) *Busch* Frigyes, drezdai főzeneigazgató dirigálta. Kiváló mestere a zenekarnak, Furtwängler és Kleiber elismert gárdájából való. A harmadik estét (november 9) *Respighi* Ottorino, a római zenekadémia igazgatója vezényelte. Ennek a koncertnek az is érdekességet kölcsönzött, hogy műsorának minden száma újdonság volt.

Respighi ma Itáliának egyik legnagyobb zeneköltője. A zene modernjei közül való, de azért nem szertelen. És ami fő: olasz, akinek nem a különösség, hanem a muzsika az első. A dús műsorból a legérdekesebbet, a „*Róma piniát*” című szimfóniai költeményt ragadjuk ki. Két évvel ezelőtt írta a mester s méltó, de erőteljesebb testvére a már ismert „*Róma négy kútja*” című költeménynek. Négy zenekari képben az örök város jellegzetes sötétlombú fáit érzékíti meg. Nem tájfestés, hanem a természet képeire lelkében fakadt hangulatoknak költői kimondása. Az első tétel a Borghese-villa piniáiról szól, melyek alatt gondtalan gyermekek táncolnak s katonásdit játszanak. A második egy katakombá fölött nőtt sötét, misztikus suttogásokkal telj facsoportról. A harmadik bukolikus hangulatu Corot-kép a Janiculumról. Finom, meleg, páras hangulatu este illata száll fülemile énekel a buja olasz kertben. A fülemilét a zenekarba beállított gramofon szóltatja meg. Minden ilyen reklámfű újítást idegenkedve, tartózkodóan fogad az ember. Liszt Ferenc összeszidta Rubinstein Antalt, mikor az egy fülemile csattogását lelkesedve „istení zené”-nek nevezte. A „Pasztorál”-ban Beethoven fuvólával stilizálja a madárnekeket. Az eddigi szabályok szerint a zeneművészet bizonyos fokú stilizálást megkövetel. És mégis Respighinek van igaza, mert csak egy dönt: szép-e, vagy sem ez a gramofon fülemile? Szép! Különösen, ahogy Respighi zenekarral körülönti a csattogó madárdalt. A szimfónikus költemény negyedik és leghatalmasabb tétele: a Via Appia piniái. A szerző itt hangszerelésben, felénítésben, fokozásban és színekben túltesz Strauss Richárdon. Aki eze-

ket a kótákat leírta, a legnagyobb modern hangszerelők egyike.

Kamarazene-hangversenyeink is megkezdődtek. A kiváló *Waldbauer-Kerpely* vonósnégyes társaság mellett szépen fejlődik a *Melles-Zsamboky* kvartett.

A szóló-koncertek közül *Stefániai* Imre, *Dullien* Klára, *Antalfy-Zsíros* Dezső, *Balázs* Árpád, *Sauer* Emil, *Huberman* Bronislaw és *Fischer* Edvin szép hangversenyeit emeljük ki. Teljesség kedvéért megemlítjük, hogy a Városi Színházban igen gyöngye operaelőadások keretében a leghíresebb világenekesek: *Baklanoff*, *Bohnen*, *Piccaver* és *Saljapin* szerepeltek. *Papp Viktor*.

Művészeti szemle.

A tárlat bemutatót hirdető lobogó többször is megjelent már a Nemzeti Szalon bejárójánál, az Ernst-múzeum bronzkapuját sűrjen nyitogatják a látogatók, a Műcsarnok görögoszlopos épületében mostanában nyílt meg az első nagy kiállítás: már javában áll az új művészeti évad... A kritikus naptárában minden hétre esik valami vernissage, hol itt, hol amott gyűjtik össze a magyar képzőművészet ideai termését. Milyen lesz ez a termés: most még nem tudjuk. Annyit azonban már is megállapíthatunk, hogy vonaltörés nélkül folyik tovább az az egyre magasabb szint felé lüktető, lelkes munka, mely az utóbbi években oly szép aratást hozott. Talán sohasem is dolgoztak ennyi energiával, tüzzel, dacos hittel művészeink, mint éppen a békekötés óta eltelt hét szűk esztendő alatt.

Abban a nagy harcban, melyet a magyarság újjászületéséért, jobb jövődjéért vív, a magyar tudomány, a magyar festőecset, karcoló tű és szobrászvéso bizonyult idáig a legeredményesebb, legesorbíthatatlanabb fegyvernek. A hágai, stockholmi, helsingforsi tárlatok, a monzai iparművészeti kiállítás sikerei után, a tavalyi velencei nemzetközi tárlaton aratott emlékezetes diadalunk bizonyította legékesebben, hogy mennyire jogos a magunkba, kultúránkba és jövőnkbe vetett hitünk. Ezek a letagadhatatlan nagy eredmények beigazolták, hogy a ben-

nünket körülvevő népek fölötti kulturális felsőbbségünk nem öntelt hivalkodás, nem álom, hanem fémjelzett értékes valóság. Aki tavaly végigsétált a velencei Giardino Publico pavillonjainak során, meleg bátorsággal, jóleső büszkeséggel állapíthatta meg, hogy a mi kis palotánk festői, szobrászai büszkén állják a versenyt, még a nyugati nagy népek dús melegágyakból kibontakozó, a mieinknél sokkal régebb és kiterjedtebb gyökerű művészetével is. Ugo Nebbia, a kiváló olasz kritikus revelációnak látta Rudnay művészetét, Nina Barbantiné, a magyar csoport eredményét mondta a legfigyelemreméltóbbnak s többek közt azt írta, hogy Rudnay festészete volt a legfontosabb jelenség ezen a kiállításon.

A nagytekintélyű Ugo Ojetti, Arturo Lancoletti mind ezen a hangon írnak a magyar csoportról.

A londoni Royal Academy nagy nemzetközi tárlatára az utolsó percben érkezett meg a Színyei-társaság kollekcója éppen e napokban. A „Sunday Times“ úgy ismerteti a magyar anyagot, mint a kiállítás ragyogó szenzációját. A „Daily Telegraph“, a „Morning Post“ ugyanazt vallja.

Valahogy úgy érezzük, hogy éppen a művelt középosztály folyóiratának, a „Napkelet“-nek művészeti számadója nem indulhat el addig az új szezon művészeti sétáira, míg a magyar művészet mostani heroikus küzdelmeire és ezeknek nagyszerű eredményeire és jelentőségére reá nem mutat. Nem elégedhetik meg azzal, hogy az új évad kiállításain becsületos, de hűvös tárgyilagossággal meg-megcsillagozza kritikusi katalógusában a legfelölőbb műveket, beszámolva azoknak ilyen, meg amolyan jó tulajdonságairól. Nem! Mi többet szeretnénk ezúttal mondani, szemlélődéseink kapcsán szeretnénk a „Napkelet“ olvasó táborának, az egész magyar középosztálynak lelkéhez férközni, szeretnők megértetni velük, hogy melegen kell szeretniük, pártolniuk ezt a tisztabúza értékű, bátor és egyéni művészetet, ezeket az önfeláldozóan dolgozó, küzdő művészeket, hiszen a maguk legnagyobb célkitűzését pártolják, értékelik benne és bennük! Azt szeretnők minden

magyar műtárlat-látogató katalógusának margójára reáírni, hogy ez a nagyszerű eredményeket elérő, új, erőteljes művészet legelső sorban éppen a magyar középosztályé. Hiszen belőle sarjadtak legnagyobb művészeink. Ez az osztály termette a Paál Lászlókat, a Mészölyöket, a Benczurokat, a Szinyei Merséket, ez termi ma a Rudnayakat, a Csók Istvánokat s a többieket, öregebbeket és fiatalokat, de egyformán lelkeseket, nagyra termetteket. Ezeket az új magyar művészeket, akik a legkényesebb világ-porondokon szerzik a koszorúkat a testvértelen magyarságnak: nem szabad többé megmértelemmel, nem törődéssel, a meghasonlás jernyei gondolataiba kergetni, amint az nagy útmutatójukkal, a „Majális“ poétájával történt.

A magyar középosztály kultúr-nívója azóta nagyot emelkedett. És... mi túsítás-tagadás: bizony be kell vallanunk, hogy ma sem tanúsítja azt az érdeklődést művészei s a magyar művészet iránt, melyet azok joggal elvárhatnak tőle.

E sorok írója húsz esztendő óta járja a kiállítási termeket és sokszor fájó lélekkel tapasztalta, hogy a magyar középosztály (amely pedig ma is, válságosan nehéz helyzetben is, mégis csak a gerincét, szívét, lelkét, fejét alkotja a magyarságnak) nem érdeklődik elég melegen, elég intenzíven a művészet problémái, művészeinek sorsa és munkássága iránt. A tárlatokat nem látogatja elég nagy számmal, még tehetőse része is alig vásárol egy-egy magyar műalkotást, a fiatal művésznemzedék vergődését meglehetősen részvétlenül nézi, útjukkal lépést alig tart, elismert művészeinek külföldön is sokra tartott eredményeit tudomásul is alig veszi. Tán érzékeny igazság ez, de ki kell mondani őszintén. Ki kell mondanunk, hogy ez a helyzet megváltozzék.

És meg is fog változni! Már is megváltozóban van.

A vesztett háborúból feltápaszkodó, szemét dörzsölő magyarság kezd reáébredni, mennyi kihasználatlan érték volt körülötte szellemiekben, anyagiakban. S mint ahogy a földjében, erdeiben, kevés megmaradt hegyei belsejében rejtkezkedő őserőket jobb belátásra térve mohón kezdi kiaknázni, úgy térül reá figyelme a nemzeti génusz aranyára

is, mely itt is, amott is ki-kiesillan az elhanyagolt magyar őstalajból.

Vigasztaló példa erre, hogy a vidéken eleinte féltékeny kísérletező művésztelepeken éppen a középosztálybeliek becézik legjobban az új művésznemzedék ifjú reményeseit.

Mennyi tennivaló lenne itt! Hogy megérdemelne ez a most felragyogó ifjú magyar művésznemzedék a testvéries együttérzést, a meleg érdeklődést, a segítséget! Mennyi talentum sorvadozik el a hideg, fűtetlen, sötét szobákban, mennyi szín- és vonal-álom marad meddő, mert a lelkes fiúk számára éppoly elérhetetlenek a kacagó pirosakat, ékes sárgákat, méla kékeket rejtegető apró festékes bádogtokok, mintha tán topáz-, rubin- és zafirkövek után sóvárognának!... A műteremhiány... a vászon-gond, a drága karcolószerek... az esetet, a ráma, a bronz és márvány... ami nincs... Mennyi magyar kincs megy veszendőbe, mennyi!

És ők mégis küzdenek, reménykednek és — győznek!

A kultuskormány két kézzel segíti, emeli őket. Klebelsberg Kuno grófban végre megértő, lelkes pártfogója akadt az eddig jóformán Hamupipóke gyanánt tekintett magyar képzőművészetnek, irodalomnak és tudománynak. A magyar kultúra legfőbb öre finom érzékkel ismerte föl azt az eléggé meg nem becsülhető szolgálatot, melyet a műzsák halk, magasztos harca, munkája jelent a magyar nemzet, a jobb jövőndő javára. Minden erejével igyekszik, hogy magasra vezető gradiesot rakjon génuszunk csúcs felé törő lába alá. Az ő lelkes megértése tette lehetővé, hogy a magyar művészek mindenütt ott lehessenek, ahol csak alkalom kínálkozik lobogónk győzelmi árboera röptetésére. A szegény magyar állam mindent megad zseniális fiainak, amit küzdelmek segítésére csak adhat...

De ez magában véve nem elég. Melléjük kell állani minden intelligens magyarnak, megértéssel, szível és lélekkel, végsőig menő áldozatkészséggel, kell, hogy a szobrász-véső és a paletta hősei megérezzék, hogy az ő teremtetők lelkük, kezük maga a magyar lélek, maga a dicsőséggel alkotó, új jövőt építő, világversenyegekben is megkoszorúzott magyar kéz...

Mi bízunk benne, hogy ez a meleg összeforrás már rövid idő kérdése. A jászapáti művésztelep ifjú művészei pár év előtt mázsa búzákat kaptak napsütéses magyar képeikért. Valaki tán elmosolyodhatik e jelentéktelenség látszó kis adaton. Én meghatónak érzem és látom. Egy jobb jövő hajnalhasadását érzem ki belőle. Egy olyan jövő ígését, melyet Itália jelenében láttam irigykedve, Firenzében, az Uffiziben, ahol két olasz közkatoná magyarázkodott valamelyik Boticelli-kép előtt...

Mit ígér az új művészeti évad?

Az eddigi programm azt mutatja, hogy minden számottevő művészeti egyesületünk, intézményünk komoly munkára készülődik.

A Múcsarnok november hó végén nyitja meg kapuit egy nagyszabású szobrászati és festészeti akt-kiállítással. Az akt mindenkor egyik legnevezetesebb erőpróbája volt a képzőművészetnek, így hát ez a gazdag retrospektív tárlat nagy horizontokat, dús tanulságokat ígér.

A szezon egyik legérdekesebb eseménye kétségtelenül a Magyar Rézkarcoló Művészek Egyesületének nagy, összefoglaló kiállítása lesz. A grafika e legnemesebb ága az utóbbi évek alatt pompás virágzásba bomlott. Olgyai Viktor, a Képzőművészeti Főiskola európai hírnevű tanára ragyogó tehetségű új grafikusgárdával ajándékozta meg a magyar képzőművészetet. Mindössze pár év kellett hozzá, hogy ezeket a dús ígéretekkel valóságra váltva láthassuk. Most majd egységes kiállításon gyönyörködhet a közönség meglepő eredményeikben.

A Nemzeti Szalon ezenkívül a lengyel grafikusok tárlatának s a Cennini-Társaság művészei csoportkiállításának ígéréttel kelt reményiséget. Örülnénk, ha a Szalon sok, komoly sikere után nem engedné be falai közé a dilettantizmust, mely az utóbbi években nem egyszer elkedvetlenítette ragaszkodó közönségének színe-javát. Az Ernst-múzeum sűrjén változtatja csoportkiállításait. Ezek között nem egy akad majd, amely jelentős eseménnyé nőheti ki magát. A Szinyei Merse Pál-Társaság kiállításától sokat várunk és reméljük, hogy a Benezur-Társaság leghiggadt művészei is gazdag anyagot

gyűjtenek idei tárlatukra. A Képzőművészek Új Társasága is nagyban készül idei kiállítására. Bár e csoport kissé szélsőséges törekvéseit a konzervatívabb hajlamú közönség nem nagy rokonszenvvel kíséri, tagadhatatlan, hogy tavalyi bemutatkozásuk alkalmával nem egy érdekes hangot ütöttek meg. Rajtuk áll, hogy új kiállításukon beigazolják kezdéseik, merész kereső ösztönük életrevalóságát.

Úgy hírlik, hogy Petrovics Elek, a Szépművészeti Múzeum főigazgatója hamarosan megteremtí a Régi Múcsarnok épületében a Magyar Luxembourg-Múzeumot. Oda akarja áttelepíteni a festészeti csoport modern osztályának egy elég jelentékeny részét. Ezzel a múzeum is, a közönség is jól járna. A Szépművészeti Múzeum megszabadulna egy csomó olyan képtől, amely ott még nem illeszthető szervesen a már lezárt művészeti epochákhoz, a közönség pedig nyerne egy új, intím múzeumot, ahol együtt, bő térben szemlélné a mába is belejártzó tegnap művészetét.

Nagyjában ez az új évad prognózisa. Kár, hogy egy nagy, nemzetközi tárlat rendezését még nem vehették tervbe sehol sem. Erre már égető szüksége lenne művészeinknek, a nagyközönségnek egyaránt.

Az Ernst-múzeum egy borus sorsú, hányatott életű magyar tehetségnek szolgáltatott elégtételt legutóbbi csoportkiállításán. Ez a kis tárlat sokak szeme elől fátyolt lebbentett föl. A feledés szürke leple alól egy mind eddig kellően nem méltányolt ösztöni arculata csillant elő: Izsó Miklósé, az első igazi magyar szobrászművészé. A derék Ferenczy István-klasszikus példák közül való bátor-talan tapogatózásai után valójában csak Izsó mintázófája alól revelálódott a nagyrahivatott magyar szobrászöszön. Ő hívta életre szobrászatunkban nemcsak a romantikát, de a magyar szellemet is.

Kőfaragóinként kezdte Rimaszombatban. A szabadságharc vihara tépázta ifjú éveit, élte a bujdosó életét, azután a szobrász Ferenczy mellé szegődött, tőle hallotta az első buzdító szavakat, majd Bécsbe vetődött, Eötvös hívta haza, de a munkanélküliség elkergette Münchenbe. Ott faragja a Búsuló ju-

hászt, a magyar szobrászat ékes határkövét. Nemsokára ismét hazakerül s itt végigjárja a legszörnyűbb művészkárváriát. Ha hébehába akad is egy-egy szerény megrendelés a számára, az is csak bajt hoz a nyakára. Java munkái nem érnek el a márványig, a bronzig, gipszporrá válik minden álma. Küzködik, vergődik, nélkülöz nekikeseredve. Gyúrja a finom kis magyar figurákat, vár, remél... és újra esalódik...

Megalkotja a Lilla-dalok költőjének csupa-lélek szobrát. Érzí, tudja, hogy most zsenijéhez méltót teremtet... ebből is csak kárvalása lesz. Hite kezd megroppanni. Már-már lejtőre juttatja a bor, a megnemértés, a nemtörődömség... Petőfi-szobor-tervének sikere még egyszer lelket önt bele. Nagy álmokat sző újra, de ekkor reáront a bohémromantika csontarcú réme: a tüdővész. Kiveri kezéből a mintázófát. Negyvennégy éves korában.

Még a kései magyar elégtétel, a díszes temetés sem járt ki neki. Koporsója észrevétlenül, csöndben tűnt el a sírgödörben.

Azóta sem sokat beszéltek róla.

De most beszélt az Ernst-múzeum nagyterme. Izsó munkássága torzóban is impozáns. Nem túlzás, ha az egész magyar szobrászat gyökerét látjuk benne. És ezt a meggyőződést korántsem a feltűnő etnikai külsőségek váltják ki a szemlélőből, hanem Izsó magyaros, belülről fakadó heve, temperamentuma, a teljesen külön színeződésű felfogás, ahogy népies zsánermunkáiban, arcképeiben, komponáló irányában megmutatkozik a magyar szellem. Érezte és ki tudta fejezni a magyar karaktert. A népszerű Búsuló juhász nem a pásztorruházkodás bravúros, aprólékosan pontos megmintázása révén hat gyökeresen magyar szobornak, hanem az alak ősi, méltósággteljes mozdulatából, elképzeléséből árad a magyar zamat. Csokonaijáról ma már általános az a vélemény, hogy az ország egyik legjobb és legszebb szobra. Ebbe a kedves alakba bele tudta ömleszteni a költő egész lelki tartalmát. Magyar szobor, némesak magyarruhás alak. Dugonics figurája is így lopózik szívünk legmélyére. A nagyterem üvegszekrényei- nek egynémelyik kis figurája (Táncoló paraszt, Részeg paraszt, Hege-

dülő cigányfiú, Részeg kortes) pompás példája a magyar mozgás jellegzetes ábrázolásának. Mily bátran ragadja meg Izsó e mozgásmomentumokat! Tán Carpeaux hatásáig elért volna, ha alkalma lett volna ily vázlatait nagy kompozíciókban is megtestesíteni.

A dús arcképgyűjtemény azt igazolja, hogy Izsó e téren is nagyra hivatott művésznek indult. Sajnos, itt sem forrhatta ki magát a benne buzogó őserő. De így is megkap dús jellemzőképességével, a forma nemes, nyugodt felfogásával és emberlátásának mélységes intuíciójával. Báró Eötvös, Arany János, Fáy András arcképe és a Petőfi-vázlat bizonyítják ezt legmeggyőzőbben. Az Ernst-múzeum rég esedékes köteleseget rótt le, mikor ez emléktárlattal reávilágított e magas csúcs felé lendült tehetség eredményeire és ígéreteire.

A többi teremben ugyanekkor Varga Nándor rézkarcait, Márffy Ödön, Perlrott-Csaba Vilmos és Feiks Jenő festményeit láthattuk.

Varga Nándor műveiben telt legtöbb örömeink. Varga az újonnan föltűnt magyar grafikus-nemzedék egyik legnagyobb ígérete. Velencében is nagy sikere volt. Karcoló-tűjét Rembrandt csudás pólusa vonzza, de e súlyos hatás nem fosztja meg egyéniségének mind teljesebb kifejtésétől. Néhány lapja igazán tökéletes artisztikumot áraszt, leköt a rajz bravúrával, a fény és árnyék mesteri előszásával.

Márffy Ödön kezd már végre ura lenni palettája vibráló, rohanó színáradatának, de tüzijátékos pirosai, kékjei és villódzó viola színei még most is akárhányszor szétröpítik nagy önmegtagadással vászonra parancsolt formáit. Ez a zuhogó színözön nagyon érdeklí a szemet, de ugyanekkor aggódva keressük képein még most is a rajz mérséklő hálóját.

Perlrott-Csaba Vilmos tovább vívja az örök kutatás harcát. Egyre bolygó ecsetje most valami lehangoló területen keresgél a forma-problémák lelkéhez legközelebb eső kifejezési módja után. Túlnyomólag párizsi részleteket ábrázoló képein a távlat, a sík feladataival vesződik, valami szokatlan szímszögből vetítve le morózus színekbe öltözte-

tett látomásait. Vaskosan rakja oda a formát, ingerült akarás érzik a munkáiból, vágy a stílus végrehalására való kiérlelése után. De látszik, hogy itt sem lesz megállása. Kár is lenne, ha sokat térülő-forduló útjának éppen e nem vonzó pontján akadna meg. Pasztelljei jobb kalauzul kínálkoznak színe-sebb, melegebb horizont felé. Az efféle küzdelmek bizonyítják legjobban, mily nehéz kivergődni az izmusok mély kátyukat rejtegető, idegen útvesztőjéből...

Feiks Jenő művészete már lehiggadt, kiegyensúlyozottabb világból való. Finom, óvatos portréi, tájképei a magister elegantiarum nyugodt, hűvos felfogását tükrözik. Nála szín és vonal egy elmosódottságban ölelkezik. Feiks e műveivel túlkerült a forrongásokon, izgatottság nélkül szól a szemlelőhöz, de képeivel nem tud valami mélyebb hatást kiváltani. Nagyon is monoton benyomást tesznek reánk ezek a végsőkig szabályozott színek, e barnás tónusokba túlkényelmesen belesüppedő formák.

*

Csánky Dénesben új mestere támadt a magyar tájképfestészetnek. E fiatal piktorunk munkásságát idáig is komolyan számon tartotta kritika és közönség egyaránt. De csak mostani gyűjteményes kiállítása dús anyagában teljesült ki lassan érlelődő, mély tehetségének egész skálája. Most találta meg önmagát. Minden érdeklődésével a magyar táj méla szépségei felé fordult és bele tudta magát élni annak leglelkébe. Palettája modern hangon ugyanolyan költőiséggel regél erről a világról, akárcsak a Mészölyé. De Csánkyban több az erő. A Nemzeti Szalon nagytermét ékesítő legjava munkáiba Paál László borongó, hatalmas szólama is megmegzendül, ha nem ér is el annak heroikus nagyságáig. Rudnay drámai hangulata magyar tájképeinek belénkmarkoló, emlékezetes hatása óta kevesen mondtak ennyit a mi egünkről, fáinkról, méla lankáinkról, az egyhangúság látszatában is oly beszédes szántóföldeinkről, mint most Csánky Dénes. Ezek a képek nagy, belső megmozdulások költői kivetítései. Csánky nem távlat-problémákat old meg, hanem a táj lel-

két szólaltatja meg a maga édesbűsan felremegő magyar lelkén keresztül.

Témái nagyon egyszerűek. Rendszeren egy-egy komor tanyaház, egy ákácós, néhány nagy kontúrba ormosodó barnássárga kazal, a jelentéktelennek tűnő faluszéle, a kertek alja, egypár kopasz fa, egy-egy pocsolás tanyaudvar, sunyi domboldal kerül a vásznára. De ezeket aztán úgy át-meg átjárja a magvar esend, úgy öleli körül a borus magvar ég, hogy öiom és élmény a lelkünkbe fogadni látomása minden momentumát. Csánky csak „g” húrton beszél. Nagyon kevés színnel dolgozik. Főleg valami (Ruysdael-es) sápadt, borongós zölddel, fátýolos barnával és szürkével. Másfélszáznyi képen alig süt ki a nap. Majdnem kizárólag ez a tompa, beszédes borulás érdekli. És mégsem lesz monotonná, mert a végtelen magyar horizont sejtelmét tudja vele szuggerálni.

Nagyszerűen érzi és érezteti a táj struktúráját. A rög él, piheg a képein. Lélek rezeg a szürkésbarna barázdák fölött.

Legjobban megragadott „Varjú-tanya”, „Sáros út”, „Lombkerítés”, „Kazlak a fák közt”, „Ebred a falu”, „Házak a dombon” című képeivel. Mind egy-egy színbe-vonalba kottázott, igaz magyar sirám. Csánky mélységes magyarságára jellemző, hogy olasz-tárgyú gyűjteményén — melyet pedig látható kedvvel alkotott — korántsem éri el magyar témáinak magas nivóját. Jó képek ezek is, de e velencei, padovai részleteket akárki más is festhette volna. Igen ügyes, finom kis akvarellek ezek, de mert nem reszket le róluk alkotójuk lelke, nem is kelhetnek mélyebb rezonanciát. E becsületes vízfestményein legtöbbször csak a hú konstatálásig ér el. Legjobbakk itt azok a művei, melyeken egy-egy olasz templom dúsgazdag architektúráját mutogatja nagy gyönyörűséggel. (A S. Moise-templom szép változataira gondolunk.) Csánky Dénes magyar gyűjteményével legjobb tájfestőink első vonalába került.

A Nemzeti Szalon idei kiállításai között jelentős sikerű volt az a tár-

lat, melyet Zutt R. A. különféle műveiből állított össze.

A svájci eredetű művész hosszabb ideig élt Budapesten. Az Iparművészeti Iskola tanára volt. Most Felső-Sziléziában telepedett le. Onnan küldött hozzánk egy ritka érdekességű és változatosságú gyűjteményt. Nálunk főleg mint iparművészt ismerték. Az ő műve volt a szép, nemesen megoldott koronázási kehely s a háborús években nagy népszerűségre jutott néhány sikerült, artistikus plakettjével.

Most is sok ilyenmű dolgát láttuk, de ugyanekkor mint festő, akvarelista, pasztellista, grafikus, karrikaturista és szobrász is bemutatkozik! Dolgozik olajjal, szénnel, mintázófával, vésővel, bronzban, terracottában, elefántcsontban, ébenfában... minden anyagban.

A renaissance művészeire kellene gondolnunk. De Zutt nem ezeknek az időknek reinkarnálódása. Tipikus német művészszellem, aki tehetségét minden eszközzel, minden anyaggal megpróbálja. Tagadhatatlanul sok eredménnyel. Festményein az az intellektuális törekvés nyilatkozik meg, mely a szín és vonal segítségével az eszmei tartalmat akarja hangsúlyozni. Érdekes víziói el is gondolkoztatják a szemlélőt. De itt nem sok újat tud mondani. Mint grafikus is jelentékenyebb.

Legrokonszenvesebbek japán rizspapírra lehelt finom kis pasztelljei. Ezekből a halk színálmodozásokból meleg bensőség árad. Hogy azonban legfőbb alapvonása mégis a dekoratív hajlam, leginkább színakkordtanulmányain mutatkozik meg. Úgy ezeken, mint színes szobrain, viaszfiguráin, terrakottáin lépten-nyomon kiütözik a küldetéses iparművész. Tangraszzerűen festett apró szobrai között egyaránt igazán remek megoldású, szellemes vonalbravúr akad. Plakettjei is elsőrendűek.

Ekkora skálán nem lehet egyforma sikerig eljutni. Zutt így elforgácsolja tehetségét. De annyi érdekes ötletet vet föl, annyi finomság között kereshet, hogy igazán sokféleképpen köti le, babonázza meg műveinek szemlélőit.

A Régi Műcsarnok földszinti termeiben végre-valahára hozzájuthatott a jubiláló Iparművészeti Társu-

lat, hogy újra igazi falak között mutathasson be intériőröket. Nyolc terem telt így meg a remekbe dolgozó magyar kéz finom alkotásaival. A tervezők és iparművészek, a magyar kézművesek újra igazolták, hogy a nyomasztó gazdasági viszonyok közepett is csakúgy vizog bennük az alkotókedv és tehetség, mint a régi jó világban, mikor Párizs és London versenyezve vitt ki tőlünk műasztalosokat, iparművészeket.

A tárlaton feltűnően kiesendült a tervezőknek az a dícséretes törekvése, hogy függetlenítsék magukat az elsépelte történelmi stílusok szolgai másolása alól. Igaz is, hogy minden kornak éppúgy megvan a maga bútora, mint ahogy megvan a maga verse, regénye, képe és szobra. Csak az émelyítő snobizmus ragaszkodhat vakon az ampir, rokokó és Lajosok korabeli bútorok, intériőrök ma már hazug világához. A külföld már jó ideje mindent elkövet, hogy a modern ember mögé a mához illő hátteret állítsa.

A derék és tehetséges magyar iparművészek és műiparosok olyan bútorgyűjteményt mutattak be e nyolc teremben, melynek akárhány darabja alkalmas arra is, hogy a modern magyar bútor formanyelvének kialakítására nagy lépést tegyen előre.

Legharmónikusabban hatott Tóth Gyula tanár úriszobája. E terem pompás könyvszekrénye, masszív íróasztala s a kisebb szekrény remek magyar munka. Nemes, komoly vonalak rajzolják ki e bútorokat, legszebb ékességük a célszerűség és egyszerűség. Houba Antal fiai műasztalosok készítették el s munkájukban méltók voltak a tervező elgondolásához. Terv, anyag és mű a legszebb harmóniában egyesült e darabokban.

Menyhért Miklós tanár bútorai is egyaránt megfelelnek a szépség és célszerűség követelményeinek. Kozma Lajos tervei sok ötletet vetnek felszínre ezúttal is, de mostani dolgain henye, zavaró részletek is előfordulnak. Bodon Károly tanár terme is sikerült alkotásokkal ékeskedett.

A mai gazdasági helyzetben jókora áldozatkészséget kívánt a műiparosoktól, hogy vállalták ez egész kis

vagyonokat jelentő műbútorok elkészítését. Vállalkozásuk, kockázatos lépésük azonban teljes erkölcsi sikerrel fizetett nekik. A magyar interieur-művészet újra tudatosan építheti tovább reményteljes útját, e tárlat új láthatárokat nyitott meg, nagy célt tűzött ki s ezt lelkes, ölelkező munkával valóra is fogják váltani az ötletgazdag, ritka tehetségű tervezők s a terveket keresztülvívő, szeretetteljes gonddal remekbe dolgozó szorgos magyar kezek.

Mariay Ödön.

Salamon Ferenc. A centenáris ünnepek során, íme, eljutottunk egy történetíró emlékezetéhez is.

Nem mindennapi eset, hogy az utókor a mult kutatóját csak annyi megtiszteltetésben részesíti, hogy egy pillanatra felidézzi emlékét. A historikus nevét nem egykönnyen kapja szárnyra a hír, könyve — bár önmegtadadással évek hosszú során dolgozzék rajta — ritkán válik népszerűvé s élete munkáját többnyire csak a legszűkebb tudományos körök méltányolják, — halála után, a szaktudomány továbbhaladtával, talán még azok sem. Valami rendkívüli okának kell tehát lennie, hogy mi, „haláttalan utódok“, kivételt teszünk Salamonnal. Ugyis van. Az ő nevét nemcsak a könyvtárak polcain porosodó könyvek őrzik, dicsőségét nemcsak egy, bár szerény, de mégis „érec“ emlék hirdeti az Akadémia palotája előtt Széchenyi szobra közelében, hanem felfogása, történetiszemlélete még ma is eleven erővel hat, mert a miénknek egy része lett. Mi még nem haladtuk őt túl, még sok közös gondolatunk és érzelmünk van vele. Láthatatlan szálak fűznek bennünket, a ma nemzedékét, hozzá, szálak, amelyek észrevétlenül szövődtek, amelyeket erővel sem tudnánk elszakítani. Mert Salamon tanítójává lett egy egész nemzedéknek.

Pedig nem is készült történetírónak, sokáig mint kiváló, a legjobbakkal vetekedő műkritikust ismerték kortársai. Hajlama és a véletlen sodorta a történetírói pályára s a természetes józanész erősebb fegyvernek bizonyult minden iskolázottságnál, történeti érzéke pedig pótolta a művésziessé finomult tudósképzés minden előnyét. Ezek a vele-

született adományok s történetíróvá predestináltsága, magukban is előkelő helyet biztosíthatnának neki a tudománytörténetben, sőt arra is elegendők volnának, hogy kutatásainak egyes eredményeit évtizedek múlva is figyelembe vegyék a késői bűvárok. Salamon rendkívüli hatásának azonban más a magyarázata.

Ő a kiegyezés utáni korszaknak, annak a nemzedéknek a történetírója, amely Deák Ferenc kristálytisza logikájának, érvelésének csodálatában nőhetett fel. Fiatalkorában matematikusnak készült logaritmus-táblákat szerkesztett s ezt az erősen logikus gondolkozásmódját érvényesítette a mult szemléleténél és előadásánál is. Legegyénibb hajlamai így találkoztak legjobb kortársaiéval, így lett olvasott, szívesen olvasott történetíróvá. Jellemző kedveltségére, hogy munkái a folyóiratok hasábjairól kikerülve önálló könyvek alakjában is megjelentek s még kis cikkeit, bírálatait is összegyűjtötték. Amit korának magyar olvasóközönsége öntudatlanul keresett a történelemben, ő azt a sajátjából meg tudta, neki adni. A történelem nem marad meg olyanak, ahogyan Klió feljegyezte. Ugyanazt az eseményt a különböző korok egymástól eltérően szemlélik és értékelik. Ahogyan a magyar történetírás ma nézi az elmúltat, az talán nem felel meg olvasóközönségünk ízlésének; amilyenek azonban Salamon látta a multat, az az elgondolás akkor megragadta, lekötötte az intelligenciát s ez szívesen vezettette magát tovább mestere előadásától. Így lett ő az akkori fiatalok nevelője s így hagyományozta át tanítását reánk, késő utódokra is. Így lett tényező, sokkal több egyszerű névnel az írók nagy lexikonában.

Elődeinek és történetíró-kortársainak zilált adatrengetegében tiszta, világos logikájával rendet teremtett, megtalálta az összefüggéseket, megmagyarázta a látszólag ellenkező, de valójában egymást kiegészítő jelenségeket. *Az első Zrínyiek* mellett legsikerültebb alkotása a török uralomról írott műve, amelyben leginkább érvényesíthette gondolkozása matematikai fegyelmezettségét az intézmények leírása közben. Ez a munkája mindenkor előkelő emléke lesz éles kombináló

tehetségének is, amellyel elszórt töredékekből rekonstruálni tudott egy addig alig-alig ismert korszakot. Ezt a másfélszázadot, a török hódítás korát mi még ma is Salamon előadásából ismerjük s finom intuicióját a később bővebben feltárt ismeretanyag sem hazudtolta meg.

A történetírás azóta szkeptikusabb lett, s jól tudja, hogy az induktív módszer túlértékelése veszélyeket is rejteget, hátrányokat is jelent s hogy ezektől Salamon sem maradt mentes, főleg utolsó nagy munkájában, *Budapest történetében*. Mindamellert az igazi nagy történetíró tiszteletben benne a mai történettudomány is; s a magyar irodalomtörténettel együtt, mely őt a legjelesebb kritikusok és a magyar essai-stílus alig felülmúlt mesterei közé számítja, kegyelettel gyújtja fel a megemlékezés mécsesét Salamon Ferenc sírköve előtt. *Mályusz Elemér.*

Conrad Ferdinand Meyer születésének századik évfordulójára. Ezt a zürichi patricius családból származó előkelően zárkózott szépségimádót szegény sorból fölemelkedett robusztusabb kor- és honfitársával, Gottfried Kellerrel szeretik szembeállítani, összemérni. Ebben nincs igazság, mert C. F. Meyer sokat emlegetett arisztokratikus vonása éppoly őszinte, igaz, közvetlen a maga nemében, mint amannál a nyíltság. Bűn az, ami nem a hitből származik, azaz nem a természetünk meggyőződéséből és igazságából — mondhatja egyik leghíresebb novellájában Dantéval. Az ő hite ez volt, az ő természetének ez felelt meg. Tisztelettel a szépséget, mint a hímes szárnyú lepkét, amelyhez nem szabad durva kézzel érnie a benne gyönyörködőnek. A szépség csak tönkre-mehet, ha húsból s vérből való emberek túlságosan megkívánják, ha túlságosan közel mennek hozzá. Ez a kis Grace tragédiája „A szent”ben, aki csak addig élhetett a középkori Anglia erószakos földjén, míg rejtve maradt az erők mélyén elővarázsolt kis mórstílusú kastélyában. Az erő tönkreteszi a szépséget s annál biztosabban, mert ellenállhatatlan, búvós vonzerőt gyakorol reá. Meg kell tehát önmagunktól óvni a szépséget, ha gyönyör-

ködni akarunk benne. Főként, ha annyira, olyan hevesen kívánjuk, mint a költő:

Genug ist nicht genug! Mit vollen Zügen
Schlüßrt Dichtergeist am Borne des Genusses,
Das Herz, auch es bedarf des Überflusses...

Innen válik érthetővé a szerző teljesen egyéni módján, hogy miért kell az „Angela Borgia” férfi főhősének, az ifjú Giulio d’Este-nek szemévilágát elvesztenie, mielőtt megtérhetne, renaissance-pogányból kereszténnyé lehetne. Annyi a szépség, hogy megittasodik tőle; egész fiatalsága egy kejes, részeg tobzódás, nem tud betelni a széppel, tör, zúz, öl érte, miatta. S mikor szeméitől fosztják meg bíboros bátyjának bérgyilkosai, a halált kéri inkább; ez megváltás, ez kegyelem lenne neki, mert szeméi maga az élet öneki, csak értük, az általuk nyújtottakért érdemes szerinte élni. „A szent” hőse, a híres vértanú, az angol, kancellárból lett érsek sem viselkedik tulajdonkép sokkal más-kép, mint az előbb említett olasz herceg. Ő is akkor lesz szentté, amikor már királynak durva kezei közt összetört a szépség, az ő kis Grace-e. És hogy iszonyodik ez a valamikor finomízlésű, magán uralkodni bírt előkelő főúr még aszkéta, veszeklő, száműzött szent korában is a csúnyától! Amint királynak csúf, duzzadt, szenvedélytől tönkretett arca mohón közeledik az övéhez a békecsókra, nem bír magával, undorral fordul el, hiába ígérte meg, hiába függ ettől annyi minden. De hát, amint az egyik királyfi már régebben kifejezésre juttatta, a nemes arabs paripa sohasem mehet együtt a sörtés vadkannal!

Mindez megmagyarázza, miért vált a nehézkes svájci éppen a renaissance-kor s főleg Itália, megelevenítőjévé. Nem hiába volt Vischer és Burekhardt tanítványa s nem hiába csodálta az olasz-francia művészet s költészet formatökélyét s ingadozott sokáig a német meg a francia irodalom között. Itt is tulajdonkép művészi fogékonysága győzött, mikor az 1870-es német-francia háború végkép átvezette a győzedelmes németiség táborába. Egyszerre érezni kezdte germán voltát, egyszerre megszólalt német hazaszeretete, hűsége, sőt kedves Dantéjának is szemére lobbantatja a vendéglátó herceggel, hogy honfitársait a Purgato-

riumban támadás és gúny tárgyaivá tette. Dante legfőbb szerencsétlenségét abban látja, hogy hontalan. Viszont Meyer is hontalan abban az értelemben, hogy nem érzi itthon magát a földön. Túlérzékeny lelkületének nagyon hideg ez a bolygó, túlhangosak, durvák az emberek. Még a művészet is csak ideig-óráig tudja feledtetni vele a világ ellenséges voltát. Még a művészet sem nyújt elég lehetőséget minden lehetszerű finomság kifejezésére. Menynyit bajlódik a formábaöntéssel, a nyelvvel, a stílussal, lírai alkotásainál a versformával! Némelyik költeményét újra meg újra átdolgozza, úgyhogy végeredményben bámulatosan kicsiszoltat nyújt. Néha szinte megdöbrent az elért tökéletesség, s csaknem bántólag hat. A renaissance-szellem fia ő ebben is, finom ízlésű humanista-lélek, aki minden sornak, minden szónak minden rejtett szépségét izlelni képes, aki mások előtt örökre rejtve maradó szí-

neket, illatokat, árnyalatokat, súlykülönbségeket hajszálfinoman mérlegelve oszt el. Nem csoda, ha egyik kiváló költőnk, Vargha Gyula, olyan yira szereti őt, s oly szép fordításokkal igyekszik költészetét honfitársainkkal is megkedveltetni.

Annál különösebb, hogy egy magyarországi származású literary-gentleman, F. Baumgarten, róla szóló könyvében éppen a renaissance-embert támadta benne, műveiben; s ez a könyv nálunk sok dícsérőt talált, sőt még ma is meg nem érdemelt bámulat tárgya. (Ferdinand Baumgarten, Das Werk C. F. Meyers. Renaissance-Empfinden und Stilkunst. 1917.) Az örök tagadás csendül ki ebből a munkából. A nagy svájci költőnek, a történeti novella mesterének századik születésnapját azzal is megünnepelhetnők, ha a magunk részéről végre napirendre térnénk a Baumgarten-féle művek fölött.

Koszó János.

„Az Ember Tragédiája“ s a modern haláltánc-költészet. Az Ember Tragédiája haláltáncszerű jeleneteiről, kivált a londoni színről, többször is esett már szó. De aki ismeri a „haláltánc“ műfajának egész fejlődéstörténetét s különféle változatait, az hajlandó lesz az egész nagy művet már fogantatása szerint is e nagymúltú műfaj rokonságába állítani.

Tekintsük át futólag legalább főbb elemeit s magyar képviselőit a haláltáncműfajok fejlődéstörténetének, hogy világosabban lássuk azután Az Ember Tragédiájá-nak a helyét s jelentőségét e műfaj történetében.

*

A középkori képzőművészek és költők az általános emberi halálgondolatokat majdnem egyidőben, egymástól szinte függetlenül egyesítették egy bizonyos egységes művészi forma keretein belül. Ez a forma, mint a mulandóság újszerű szimbóluma, foglalta le a maga számára a „haláltánc“ fogalmát. A XIV. század utolsó évtizedeiben lép fel először s ez első formáját nevezzük középkori haláltáncnak. Ez a szó legszorosabb értelmében haláltánc: a Halált megszemélyesítő csontváz táncol itt, maga után vonszolva kelleetlenül vánszorgó áldozatát, a társadalmi rendfokozatok hol egy, hol más képviselőjét.

Ennek a műfaji változatnak is voltak már bizonyos előzményei, s kialakulásában azoknak jelentékeny részük volt már a XII. századtól kezdve. Ezek: az úgynevezett „everymandialógus“, továbbá „a három élő és halott legendája“, meg a „vadomori“.

Az everymandialógusban a csontváz-Halál Everymánnek, aki itt az egész emberiséget képviseli („Everyman“ = „Jederman“, „Jedweder“, „Mindenk“), a legtöbb változatban mindössze kijelenti, hogy rövid időn belül ismét eljön. Más változat szerint a dialógus végeztével megöli őt.

A három élő és halott legendájában három vadászgató királyt figyel-

meztet három csontváz-alakban megjelenő elkárhozott király a mulandóságra. A legendának e legrégebb formája, az őslenda, idővel az everyman-irodalomba kapcsolódott, olyanformán, hogy az új változatban nem a legendai három királyt, hanem a halál pillanatától megrettenve megtérő Everyman-nek három bűnös társát figyelmezteti a bűnök büntetésére. Miután azok az ő szavuknak sem adnak hitelt, maga a Halál jelenik meg előttük is és mindegyikükkel külön dialogizálva, megöli őket. E legendaformát, amely három szereplőnek halálát egymásután sorakoztatja fel, újlegendának nevezzük. Ezt egyes kéziratillusztrációk úgy ábrázolták, hogy az öldöklő everymanhalál-alakot Everymannek minden egyes társa mellé külön lerajzolták. Ezáltal külsőségekben az őslendának három, egymással szembenálló élőjéhez és halottjához vált hasonlóvá, sőt arra oly hatást gyakorolt, hogy a néptudat a három oktató halottat a háromszor lerajzolt öldöklő Halállal tévesztette össze és e háromszoros halál-alakban, valamint az őslenda három halottjában elengedhetetlenül látott, akik a három élő királyt megölni akarják.

Az eredeti értelmétől eltávolodott őslendakép és szöveg Európa négy kéziratában összekapcsolódott a harmadik nagy haláltáncelőző költeményfajjal, a vadomorival, amelyben a világ minden rendfokozatának képviselői a pápától, császártól a koldusig és gyermekig sorra megsiratják elmúlt életüket és a Halál kegyetlen hatalmát. (Vadomori-nak e költeményfajt azért nevezik, mert minden rendfokozat képviselője e kijelentéssel kezdi és végzi benne monológját: „vado mori“, mit a középkori magyar szöveg ekként fordít le: „elmegyek meghalni“. Helyes magyar fordítása ez volna: „meg fogok halni“, mert a középkori latinban a „vado“ jövő időt képez.) E kapcsolat befolyása alatt az újlegenda háromszor ismétlődő Halál-ember dialógusát a vadomori alakjaira alkalmaz-

ták. Szövegpárhuzamokkal bizonyítható, hogy a középkori haláltáncszöveg az újlegenda haláldialógusának alkalmazása a vadomori alakjaira, csakhogy többszámban.

A történeti tévedés, amely egyszer „halottat” látott, másszor magát a Halált látta a csontvázbán, előkészítője volt a későbbi fejlődésnek, amelynek folyamán ugyanis a germán halottmondák halott-táncai és az everyman-haláltánc párhuzamosan fejlődnek a modern haláltánc felé. A germán halottmonda halott-szereplője a néptudati fogalomzavar hatása alatt nem egyszer az everyman-halál-alak szerepét veszi át. Így jön létre az úgynevezett „germán Halál”.

*

A nagy elterjedtségű modern haláltáncnak két megalapítója van: művészettörténeti szempontból Holbein, irodalomtörténeti szempontból Hans Sachs. (Alex. Goette: Holbeins Totentanz und seine Vorbilden. Straszburg, 1897.) Ez utóbbi Holbeinnak képsorozatban fellépő részletképeit költői gondolatként fogva fel, a régi everymandialógus everyman-halál-alakját újabb eseménykeretben szerepeltette és ezáltal a modern everyman-haláltánc alapjait fektette le. (Die zway liebhabenden mit dem dot-Keller-Goetze, Hans Sachs. 22. k. 284. l.; Der wunderbare Traum. 1569. Jan. Ain lied in aignem thon. Bibl. d. Lit. Ver. zu Stuttg. XXVI. k. 613l.) Ugyancsak ő azonosította legelőször a középkori (metnizi) haláltánc csontváz-halál-alakjait, illetve néptudati csontváz-halottait a germán halottmondák halott-szereplőivel, s így a halottmondát germán halotttáncá emelte. (Das wütende Heer der kleinen Diebe. 1539. jan. 29-én.)

*

A magyar irodalomnak jelentős érintkezéspontjai vannak a külföldi, főleg német haláltánc-irodalommal.

A haláltáncot megelőző kor halál-költészetét a magyar vadomori, az „Elmegyek meghalni . . .” kezdetű prózai költemény képviseli, melyről Katona Lajos értekezett 1900-ban az Irodalomtörténeti Közlemények-ben, s melyet a „Példák Könyvé”-nek nevezett kódex tartott fenn számunkra. E magyar változatnak hat oly verszaka van, amely az egész európai vadomori-irodalomban a magyaron kívül még csak a rostocki egyetemi

könyvtár egy kézirati, ú. n. Rosenheim-féle változatában található meg; így tehát a mi vadomorink eredetije nem lehet az a müncheni szöveg, amelyre Katona Lajos gondolt.

Holbein képei nyomán készítette el Pesti György a maga haláltánc-költeményét. (Dézsi Lajos: Magyar Bibliofil Szemle. 1924. I. füzet.) Nem az eredeti kiadást vehette alapul, hanem valószínűleg a Wagner Bálint-féle Holbein-utánzatot, amelynek fametszetei „az eredetiekhez képest megfordítva állanak”. Az eredeti Holbeinken a pápa a kép bal oldalán ül és az előtte térdelő király a jobb lábát csókolja; Pesti György szerint azonban: „Királyokkal bal lábát csókolatja”.

Szeles János székelyudvarhelyi nótaíró haláltáncát talán Steinhauer latin haláltáncá mellé állítható. A gömörmezei múzeum olajfestménye, amelyen kilenc nő táncol, tizenkét jelenetével együtt Jacob Ridinger (szül. 1695. Ulm. † 1767.) művének mása. A kép eredetét a szöveg egyezése is bizonyítja.

A magyar egyházi énekköltészet a régi everymandialógusnak (pl. a „Példák Könyve” Élet-Halál dialógusának) halál-alakját tisztán, eredeti jellegében megőrizte, s ezzel egészen a XIX. századig lehetlenné tette a német halottmondák szintén csontváz-szerűen ábrázolt halottainak költői alkalmazását. E körülményből magyarázzuk egy egyéni magyar haláltáncműfaj keletkezését. Vörösmarty a „Dél-sziget”-ben és „Az özvegy”-ben a csoportokban bolyongó, majd öldökölve száguldó germán halottakat („Halálfiak”), a sírból éjnek idején volt kedveséhez látogató halott völgegynt a tiszta everyman-halál-felfogás hatása alatt azonosította az everyman-halál-alakkal. Vörösmarty ekként egy eredeti magyar haláltáncműfajt alapított meg.

Végül Madách-hoz jutottunk el. Az ő nagy műve, Az Ember Tragédiája nincs „haláltánc”-nak minősítve s ezért is maradhatott ebbeli jellege ismeretlen. De új maga az a műfaji változat is, a „történelmi részletképsorozat”, melyet ő nálunk meghonosított; annyira új, hogy még termőföldjén, német területen sem eléggé köztudomású. Ez az új változat az „everyman-haláltánc” és a „haláltánc” motívumaiból, valamint a Kugler műve — Szenen eines Totentanzes. Skizzenbuch, Berlin, 1830 —

nyomán megindult és Holbeint utánzó „részletképsorozatos forma” egyesüléséből keletkezett.

*

Az Ember Tragédiájának alapjellemvonása és egyes jelenetei valóban igen közel állanak a modern haláltáncához, sőt annak történelmi részletképsorozatos műfajához.

Vajjon Madách Imre saját leleménye-e az a néhány kifejezetten haláltáncjelenet s vajjon az emberiség történelmének illystíli feldolgozása nem külföldi mintára enged-e következtetni? Kutatásaink eredményeképp a német irodalom egy haláltáncja és Az Ember Tragédiája között oly hasonlóságokat találtunk, amelyek Az Ember Tragédiáját haláltáncá avatják. E hasonló mozzanatok abban a német műben lépnek fel először és Madách előtt is csak ezen az egyetlen helyen fordulnak elő, mint a német haláltáncfejlődés logikus következményei. Madách, aki műve alapeszméjének és szellemének főhordozóiul épp a haláltáncmótvumokat tette, nem vehette még őket az általános emberi tudatból (mert a történelmi részletképsorozat még ma sem általánosan emberi.) és nem is fedezhette fel újból a történelmi részletképsorozat formáját, mert ahol annyi hasonló vonás van két mű között, ott lehetetlen a hasonlóságot a hasonló motívumok véletlen találkozásának tulajdonítanunk. Az alábbiakban csakis a hasonlóságot bizonyítjuk. Az irodalmi átvétel kérdését mindenesetre az fogja eldönteni, hogy vajjon olvashatta-e Madách az alább megnevezett német haláltáncot, vagy sem?

De lássuk előbb Az Ember Tragédiája haláltáncszerű jeleneteit.

A megindítás, Lucifernek az Isten-nel való szembehelyezkedése kétségkívül Faust és a Szentírás nyomán készült. Ide vezethető vissza a megoldandó kérdés felállítására is: vajjon a reménytelen földi küzdelem nyomán Istenhez, vagy az ördöghöz pártol-e az ember? A megnyitó jelenet Az Ember Tragédiájában irodalmi hagyomány hatása alatt jött létre. A dráma következő része, a történelmi jelenetek sora, az emberiség történelme a paradicsomi lélettől egészen elpusztulásáig már csak igen kis részletekben mutat egyezéseket Fausttal (pl. a londoni jelenetben: a zajos vásár, a templomból hazaigyekvő

leány, a jósnő, az ékszerék) és más történelmi, vagy költői művekkel (pl. Kepler jelenete). Az a gondolat, hogy Adám látni akarja faja jövőjét és hogy (Faust hatására) egy szellem, Lucifer, álmolátásokban bemutatja neki a világtörténelem alakjait, legfontosabb eseményeit, Az Ember Tragédiája keletkezési problémáinak eddigi állása szerint páratlanul áll. Madách talán irodalmi közvetítéssel ismerte azt a német mondát, amelyet Karl Weinhold (Weihnacht-Spiele und Lieder. Wien, 1875. 326—29. l.) így ír le egy idézetben: „In der ersten blijschap van Maria sendet Adam, als er den Tod nahen fühlte, seinen son Seth zu dem Engel, welcher vor dem Paradiese Wache hält, um zu fragen, wann seine Qualen enden sollen und wie der Sündenfall zu büßen sei“. Az angyal felelet helyett egy ágat küld Adámnak, aki azonban közben meghal és Seth az atyja sírjára ülteti az ágat, mely fává nő: a keresztfáva.

Igen jelentős körülmény, hogy ott, ahol Az Ember Tragédiája a Fausttól eltér, az emberiség történetét a teremtéssel, a bűnbeeséssel kezdi meg. E fordulaton egy másik irodalmi mű hatását kell keresnünk. A bűnbeeséstől kezdve Lucifer mindenüvé elkíséri az embert. Mephistopheles célját, az ember eltérítését az Úr útjaitól pedig úgy akarja megvalósítani, hogy álmot bocsát Adámra és lejátszatja előtte az emberiség történetét, de úgy, hogy a legnemesebb koroknak, történelmi nagyságoknak és eszméknek csak a gonosz oldalát, a bűnös, romlott felét mutatja neki s így akarja kétségbeejteni.

Lucifer, aki nem szerződéssel, mint Mephistopheles, hanem természetserűleg (miként a Halál is) a paradicsomi bűnnel együtt szegődött az ember mellé társul, hiába küzd; hideg, csupán az ész világára épített, szkeptikus egyénisége nem nyeri meg az embert a maga pártjára egészen. Épp az, amit az Úrnak szemére vet, hogy ahol fény van, ott ő az árnyék, az megfordítva az ő bukását idézi elő; ahol ő az árnyék, ott világít a mennyei fény is. A leggonoszabb korban is vannak vígasztaló, sőt egyenesen felemelő jelenségek. A versenyt ő veszíti el tehát, amidőn így kiált fel:

Miért is kezdtem emberrel nagyot,
Ki sárból, napsugárból összegyúrva
Tudásra törpe, és vakságra nagy.

Lucifer tragikuma az Úr átkában is világosan felismerhető:

Hideg tudásod . . .
 . . . eltántorítja bár — az mit sem tesz —
 Egy percre az embert, majd visszatér,
 De bünhődésed végtelen leend
 Szünetlen látva, hogy mit rontani vágyol,
 Szép és nemesnek új csirája lesz.

Az Ember Tragédiájá-nak halál-táncjellegét különösen az bizonyítja, hogy minden egyes történelmi jelenet tragikus bukással fejeződik be, amelyet legtöbbször valamely szereplő halála követ. A halálos bukás előkészítője és végrehajtója pedig minden esetben Lucifer (pl. Militia-dest és Dantont ő fejezi le), akinek helyét a modern haláltáncban a Halál tölti be.

Az Ember Tragédiájá-ban kifejezetten haláltáncjelenetek is vannak. A hiú dicsőséget és hírnevet kereső Fáraó dőre lelkesedését Lucifer azzal hűti le, hogy megmutatja neki, miképpen borítja el néhány ezredév alatt a sivatag homokja a hatalmas gúlákat. Sőt féltve ápolat testének jövő sorsát is szeme elé tárja a saját múmiájában, amelyet valamikor egy múzeumban fognak megcsodálni. Majd belerug a múmiába, úgyhogy az tehetetlenül legördül a lépcsőkön. A hatalmas Fáraó szerepében Ádám megrendül ennek látára és elhagyva önző törekvéseit, a honfitársak érdekében folytatott önfeláldozó küzdelemért lelkesedik. Mi más ez, mint haláltáncjelenet? A hiú vágyaiban megvakult ember saját mulandóságának szemléletében megtér: a három élő és halott legendájának élője a halott (saját múmiája) láttára megjobbítja életét.

Még erősebb színekkel festi a haláltáncgondolatot a római jelenet. A dőzsölő és érzéki örömeket kereső társaság kellős közepébe egy dögvészes halottat hoz be, koporsóba fektetve, a temetési menet. Hippiát a keserű iróniával öldöklő „germán „Halálnak“ megfelelően a gúnyosan kacérkodó Lucifer csalja a halálba. Ádám és Éva pedig megtér. Szt. Péter szavaira megjelenik az égen a glóriás kereszt. Hogy itt is haláltánc-motívummal állunk szemben, amely a testiséget, érzékiséget a legnagyobb realitással, a test undorító rothadásával állítja párhuzamba, az kétségtelen.

A Tankréd-jelenetben pedig maga a Halál lép fel a Csontváz képében. A két szerelmezt, a kolostori életre kényszerített Izorát és Tankrédot, mint a kor szigorú felfogásának képviselője választja szét. Nem érdektelenek bemutatkozó szavai:

Én az vagyok, ki ott lesz
 Minden csókokodban, minden ölelésben.

Érdekes világot vet Lucifer ördögi és a Halállal rokon jellemére az a néhány szó, mellyel a megjelenő boszorkányokban és a Halálban régi jó ismerőseit üdvözlí:

Véletlenül mi kedves társaságba
 Juték. Mi régtől várom e szerencsét, . . .
 Ez a vén bajtárs, a rémes halál,
 Mely torzképezve a rideg erényt,
 Megutáltatja azt a föld fiával,
 Mind üdvözöllek! Kár, hogy rá nem érek
 Közöttetek az éjet elfecsegni.

Már teljesen modern motívumon, a halálatáncolás és a halott-táncok motívumán épül fel a londoni jelenet befejező része. Ádám és Lucifer a Tower egy bástyájáról nézik a londoni vásári életnek zürzavarát és „szellemi szemekkel“ rendszert látnak benne. A föld egy nagy sír, amelyet az emberek lázasan tevékenykedve önmaguk ásnak meg. Az élet nem más, mint jövő sorsunk megásása. Körültáncolása, a halál pedig a sírba való beugrás. A léleklarang kongása közben a vásári jelenet szereplői egymásután beleugranak önásta sírjukba, miközben rövid néhány szóval életük és törekvéseik hiábavalóságát, hiú ábrándjaikat jellemzik meg. A londoni jelenet monológjai mely érzésről és ritka költőiségről tesznek tanúságot, s Arany János Hídatatás című balladájában a Dunába ugró halottak monológjai is talán Madách-hatás alatt foglalják annyi mély költészettel, oly tömören egybe életük tragikumát. A színházi előadás alkalmával kissé átalakított ezt a jelenetet. A nagy sír, amelyet három foszforeszkáló fényben tündöklő csontváz ás, a színpad háttérben látható. Az előtérben felváltva jobbról és balról lépnek fel a vásári jelenet szereplői: a bábjátékos, kocsmáros, kis leány, cigányasszony, Lovel, munkás, tanuló, katona, kéjhölgy, elítélt, nyegle, egy-egy sötét szellem kíséretében. Végül Éva következik, aki azonban mint a költészet, szerelme, a halálgyőzelmet kivívó eszmék megszemélyesítője. „glóriával

átallépi“ a sirt s míg fátylát és palástját az elnyeli, addig ő dicsőülten felemelkedik az égbe. Az örök nőieségnek e halálgyözelme teljesen új gondolat; a haláltáncokban páratlan és a maga nemében nagyszerű lelemény, amely mintegy ellensúlyozni törekszik az előbbi jelenet lehangoló hatását.

Nem hagyjuk figyelmen kívül a XIII. színt sem, amelyben Ádám megúrva a harcot, el akarja hagyni a földet s Luciferrel a világűrben repülve, a földet már csak kis fénylő sarlónak látja.

A XIV. szín elején visszatér a földnek nagy sirhoz való hasonlítása:

Mit járjuk e végtelen hóvilágot,
Hol a halál néz ránk üres szemekkel? ...

S a hold vörös képpel néz köd megöl
Halál lámpájaként a sárgódörbe
.....ki egykor ottan álltam
Az ember bölcsesénél, a ki láttam
Mi nagy jövő reménye ringa benne,
Ki annyi harezát mind végig esatáztam,
Ez óriás siron,
Szeretném tudni, hogy bukott fajom?

Ezeknek a jeleneteknek haláltánc-szerűségét a műfaji elemzés kétségtelessé tette.

*

A történelmi részletképsorozat célja a korviszonyok és a történelmi valóság hű és tökéletes ábrázolása költői formában. Ennek a célnak valósító foka és a költői forma kifejezőmódja szerint a mai haláltáncanyag majdnem egyidőben három nagy műfaji változáson ment keresztül, amelynek közös jellemvonása, hogy az egyetemes emberi élet nagy bűneit, hibáit és félszégeit, az egyetemes emberi lét tragikus mozzanatait, hirtelen fellángolását s gyors, majd végleges bukását egy esztétikai egységet létrehozó költői képben, markánsan megjellegezve akarja összpontosítani.

Az említett három változat közül az első, a tiszta történelmi részletképsorozat úgy szimbolizálja az egyetemes emberi életet, hogy az emberiség történelmének egymásutánjában a Halált és a germán halottakat cselekvőleg lépteti fel. Megalapítója Abraham a St. Clara a „Merk's Wienn“ című művével, amelyben a bécsi 1679-i pestist a cselekvőleg fellépő Halál idézi elő. — Az Ember Tragédiája is az emberiség történetének tragikus jelenetein épül fel.

A további fejlődésben oly átmeneti műfaj lépett fel, amely elhagyva a részletképsorozatos formát, az emberiség egyetemes életének egy jellemző vonását emelte ki s az egész emberiségre vonatkoztatva, egy jelenetben összpontosította.

Az Ember Tragédiájának londoni jelenete a modern emberiség vásárián zajos életét egy képben jellemzi: azt az általánosan emberi vonást domborítja ki, hogy az ember az életben a halálra készül, tehát cselekedeteivel mintegy leendő sírját ássa meg.

E műfaj képviselője Berde Mária haláltánc-regénye is (*Haláltánc* 1924.), amely az egyetemes emberi életet egy szanatórium „halálraitelt“ betegeinek életével szimbolizálja. E műből vesszük a három műfaj egy-egy nevét: „élet-tánc“.

A harmadik modern műfaj az „egyetemes haláltánc-fogalom“ műlétét valósítja meg s már Holbein óta kísért az irodalmakban. Elhagy minden everyman-haláltánc- és germán halott-tánc-motívumot s csak az életet írja le, amint van. Minden mű haláltánc lehet, ha haláltánc-hangulatot kelt bennünk.

Az Ember Tragédiáját csak távolról érinti e műfaj, mert igazi kialakulása jóval későbbre, 1885-re esik. (M. G. Conrad: Totentanz der Liebe. Münchener Novellen, Leipzig, 1885. Verlag. v. Friedrich.)

*

1831-ből való az első lényegileg tiszta és európaszerű olvasott „történelmi haláltánc-részletképsorozat“: Der Totentanz. Ein Gedicht von Ludwig Bechstein. 48 Kupfern nach Holbein (Leipzig Fr. Aug. Leo. 1831.) s ezzel kapcsolatban jutunk el az Ember Tragédiája műfaji jellegének is igazi megértéséhez.

Bechsteinnak nem Abraahm a St. Clara volt a mintaképe, hanem Holbein. Költeményei első pillanatra csak a Holbein-kepeket látszanak magyarázni, pedig voltaképpen sokkal többet adnak mintáiknál. A tartalomjegyzék szerint u. i. „a képek sorrendje tökéletesen az, mint az eredeti kiadásokban (t. i. Holben-éiban) s csak egyik-másiknak az elnevezése más.“ A Bechstein-féle költemények jelentősége a modern költészeti haláltánc szempontjából egyébként párhuzamos a Holbein-féle képek képzőművészeti jelentőségével. Amit Hol-

bein a középkori haláltánc-kép halottjainak láncba fűződő, vagy párbant haladó táncsorával tett, ugyanazt tette Bechstein a kísérő szöveggel. Bechstein haláltáncában a kép mellékessé válik és a hatás főtényezője a szöveg lesz, amely a képtől függetlenül is érthető. Az eredeti Holbein - metszetek képjeleneteihez Bechstein az újszerű költői beállítások és jelenetek egész tömegét fűzte. Főleg az utóbbiak, amelyeknek a Holbein-képben nincsen alapjuk, amelyek Bechstein eredeti gondolatai, igen fontos irodalmi jelentőséggel bírnak főleg azért, mert a „nagy magyar haláltánc”, az Ember Tragédiájával bensőbb hasonlóságot mutatnak.

Holbein a középkori haláltánc táncsorát, vagy táncpárjait haláltánc-jelenetekké alakította át, amelyekben egész embertömegek szerepelnek. Bechstein a középkori haláltánc rendszorozatát kísérő dialogikus szövegből összefüggő haláltánc-történeteket formált. Azoknak a kis történeteknek, amelyeket egy-egy Holbein-képhez fűzött, cselekvénye vázlatosan és főbb vonalaiban a Holbein-képen alapszik, de részleteiben egészen újszerű. Bechstein a Holbein-képből vett motívumhoz sok eredetit csatolt; ezeket az új elemeket a halott- és everyman-haláltáncból vette.

Már említettük, hogy a jelenetező történelmi részletképsorozat voltaképeni megalapítója Kugler (1830.). Míg azonban az ő jeleneteinek cselekvénye csak általános jelentésű szimbólum, addig Bechstein történeteinek szimbolikus értelme mellett történelmi háttere is van; ezek tehát a múltban, a jelen történelmében és a jövőben folynak le. Nem az általános emberi életben vándorolunk, amidőn ezt a művet olvassuk, hanem a világtörténelem egyes korszakait éljük át, amelyek azonban távolról sincsenek akkora művészettel megkonstruálva, mint Madách drámájában. A Halál bemutatja nekünk a történelemelőtti geológiai korok életének romjait és az egyiptomi és római világalom megsemmisítésén keresztül elvezet a német történelemben. Előre látja már Napoleon halálát s a haldokló nagy költő, kiről a műben szó van, valószínűleg Goethe. Bechstein művészte abban az ötletességben nyilatkozik meg, amellyel a történelmi jelenetek magyarázóul a Holbein-képeket tudja elfogadtatni.

Ha valóban van kimutatható kapcsolat Madách és Bechstein között, akkor valószínű, hogy a történelemnek jelenetező ábrázolásában Madách Bechstein nyomán indult el. E hatás természetesen csak az eszmére, az ötletre szorítkozik és nem terjedt ki a kifejező módra.

Az Ember Tragédiájában a történelmi események két (ill. három) személy, Lucifer és Ádám (Éva) körül csoportosulnak, Bechstein is a Halál és „az emberiség” tragédiájában egyesítette történelmi alappal bíró történeteit.

Ezáltal Bechstein művében nagyobb egység jött létre, mint Holbein metszetein. Bechstein haláltáncja egy hatalmas monadokör, a Halál-monadokör benyomását teszi, amely azonban mégis igen mély életigazságokon nyugszik. Ez a mű hatalmas tragédia, bár néhol gyarló formába öltözve. Nemesak az egyes emberek halálát szemléljük e haláltáncban, hanem magának a Halálnak végzetes tragédiáját. Ő, akit az Idő és az Élet szült e világra, mint az Isten akaratának végrehajtója komor zarándokként járja be a világot. A mindenütt Ismerős és mégis Ismeretlen, a Megváltónak halálgyőzelmétől a porba sújtván ismét talpra áll, hogy most már dacolva az isteni kegyelemmel, eltérítse az embert Istentől; ezért a legnagyobb bűnökben lepi meg az embereket és üti agyon kárörvendezve. Mint nyughatatlanul bolyongó „Quälgeist”, vagy „Rachegeist”, akinek alakja a „wilder Jäger” és a „Wunderer-Wuotan” alakjához igen közel áll, mindig az Élet ellen küzd, de végre is be kell látnia, hogy új élet támad a régi romjain. Az a végleges megsemmisítés, amelyet ő oly feltő gondossággal az emberiségnek előkészített, az utolsó napon egyetemes feltámadássá változik; az ő küzdelme tehát mit sem ért a Golgotha győzelmé ellen, mert az ember természetesen felfelé törekszik. Tragikus küzdelmébe beleúna, el akarja hagyni a világot, de végleges nyugalmat csak az utolsó napon nyer. A Halál tragédiája megfelel Lucifer tragédiájának. Az ördög istengyűlölete és emberkísértő természeté, a Halál öldöklő műve a világtörténelem rúgója lesz, amely bele van állítva az Isten gondolataiba, mert az embert, ahelyett, hogy eltérítene Istentől, még jobban hozzá emeli.

Az emberiség tragédiája a rendek

képviselőinek egyéni tragédiáisorán épül fel, miként Ádám is bizonyos rendfokozatok képviselőinek személyében küzd (uralkodó, hadvezér, szerelmes, tudós, népvezér, munkás stb.). A Bechstein-féle haláltánc alapon-dolata: az ember „steckt sich meist das Ziel so fern, so weit, Dass er, wenn ihm das Glück nicht seine Flügel leiht, Es kaum erreicht“. Hányszor akarja Lucifer épp ezzel a gondolattal kétségbeejteni Ádámot, amidőn örökké remélni tud lelkesedésével újabb eszme szolgálatába lépve, új küzdelmekre vágyik! De Bechstein haláltáncának szereplői is épp akkor buknak el, midőn rangjuk és dicsőségük magaslatára jutottak; ekkor kiáltja feléjük a „zarándok“: „vergehe!“ és minden, amit eddig építettek, amiben eddig örömeük telt, legott a semmibe vész. De ezek a részletjelenetek rendszerint a bűnösnek a bukását tárják elének s csak nagyon ritkán az ártatlanokét (pl. hitészónok); s azért nem tisztá és teljes a tragikumuk, mert bár a költő nem zárja ki az Istennel való kibékülésük lehetőségét, a szereplők többnyire nem a mélyebb igazságért, az örök győzelem e főelvért küzdenek. Nem bukhatnak el ebből a szempontból tragikusan. Tragikumukat másképen is fogalmazhatjuk. A Bechstein-féle haláltánc szereplői az Isten ellenségeinek pártjára állanak; Istentől való elfordulásukban keresik boldogságukat, de bűnük önmagával bünteti őket s a halál pillanatában kell látniuk hiú törekvéseik döreségét. Bármint fogalmazzuk is a tragikumot, mindkét formáját megtaláljuk az Ember Tragédiájában: Ádám elfordul az Úrtól és önjerejében keresi boldogulását, Csakhamar belátja azonban, hogy Isten nélkül egyedül áll és álmában utódai személyében keresi a visszavezető utat. Most már mint bukott ember nem találja meg a módját, mert a legnemesebb célok és eszközök is elkorcsosultak az ő kezében. Jövője tovább is titokzatos és kilátástalan marad s csak a bizalom és remény az, ami további küzdelme ösztökéli. Ez is megfelel Bechstein műve kiengesztelő befűjzésének.

Műve verses bevezetésében Bechstein kifejezetten utal arra, hogy a Halállal együtt mi is bevándoroljuk a világot, a történelmi korokat, hogy az emberiségnek, a rendeknek, a vi-

lági törekvéseknek múlt és jövőndő sorsát minél világosabban szemlélhessük. Mi itt az álmódó Ádám személyében állunk, akik előtt a nagy világdramát a költő a Halált szerepeltetve azért játssza le, hogy a látszólag igazságtalan világrendet velünk megértesse.

Mindezek a motívumok lényegükben azonosak az Ember Tragédiájának eszméjével s így megadhatnák annak magyarázatát, hogy miért tért el Madách, a Faustot mintázva, annak lényeges tartalmától és miért választotta az ő céljainak inkább megfelelő világdrama jeleneteit.

De Bechstein haláltánc nemcsak általánosságokban, hanem részletekben is hasonlít az Ember Tragédiájához.

Kezdeté megegyezik az Ember Tragédiájával. Az első három jelenet: Ádám, Éva teremtése; a bűnbeesés; a paradicsom elvesztése. Midőn Ádámot és Évát az angyal kiűzi a paradicsomból, hozzásegődik a Halál. Az Ember Tragédiájában Lucifer a bűnbeeséstől kezdve állandó kísézője „Ádámnak“.

Az 5-ik költemény az emberi nemet megsemmisítő „halálangyalok“ dialéneke:

Sammeln wir den Staub zum Staube!
Bis das Leben all erkaltet,
Bis der Erdball selbst veraltet
Und die Urnacht wieder waltet!

Szerintük is a végső kihűlés lesz a világ vége, mint az Ember Tragédiájában. Az Úr azonban nem tűri tovább a gonosz lelkek diadalát — és:

Ein Kreuz erschien, hoch über allen Landen.

E fordulat a római jelenet glóriás keresztjére emlékeztet.

A 6-ik költemény jelenetében a Halál, mint a gonosz lelkek feje a Golgothára repül és ott elhatározza, hogy az emberiséget kegyetlen öldökléssel fogja kétségbeejteni és éppoly kárörvendően örül, mint Lucifer a római jelenet végén a keresztény eszmékért lelkesülő Ádám jövőndő kétségbeesésén.

Sie sind doch mein . . .
Will auch gleich Dir, in Knechtgestalt mich
[kleiden
Will zu den Hirten gehn, die Deine Heerden
[weiden
Will sehen, ob sie mehr Dich fürchten, oder
[micht!

A pápát és a német császárt megölve, egy királynőt vezet bitófa alá, hol nagy beszédet tart a népek a maga nagy hatalmáról. E beszéd sok tekintetben a Dantont kivégző Lucifer szájába illenék. Majd bányász képeben egy bányába megy és ledönti annak oszlopaikat. „Az alvilág ura“ hatalomittasan egy mammutcsont-hegyre, a trónjára ülve nézi megelégedetten az ősi világ megkövesedett romjait.

A 27-ik jelenetben a csillagjósához megy, aki éppen a saját műveinek és tudományának hiábavalóságáról elmélkedik; akárcsak a „csillagjós“ Keplert hallanók az Ember Tragédiájában.

A Halál elmegy Egyiptomba is. Végigmegy a múmiák hosszú során; ő jól ismeri őket; jól ismeri dicsőségüket és bukásukat, amelyet ő készített számukra. Hová lett minden nagyságuk? Csak néhány ledőlt szobor és félig elborított piramis őrzi emléküket. A fejezet tartalma az egyiptomi jelenetre emlékeztet. Ezután a rabszolgák közé keveredik a Halál; ő szabadítja meg őket rabságukból. A mulandóság rajza itt is egybe van kötve az „milliók egy miatt“ gondolatával. Egy hajóroncsan az északi sarkvidékre hajózik a Halál. Az eszkimó-jelenet talán innét is kapott indítékot? A tenger áldozatai is felvonulnak uruk, a Halál előtt. Arany Hídatatás c. balladája is mutat e jelenettel hasonlóságokat.

Bechstein haláltáncában a 31-ik költemény a vallásháborúról és forradalmakról is megemlékezik. Jellemzőjük a Tankréd-jelenet „ióta-háborújával“ és a Danton-jelenettel állítható párhuzamba. A francia forradalom rajzához Rethel haláltánc-képei is mintául szolgálhattak.

A legfeltűnőbb hasonlóság a 44-ik költeményben található. A Halál belátva törekvéseinek és Isten-ellenes harcának hiábavalóságát, el akarja hagyni a földet, de nem szabadulhat tőle egészen a világegyetem összeomlásáig.

Auf Flügeln dunkeln Nachtgewölkes strebte
Der Schattengenius, ein bleiches Meteor...

(A XIII. jelenetben Lucifer ellöki magától Ádámot és így kiált fel: „E báb-istenség most már elkeringhet az űrben, új bolygóként...“) —

Vor dem die Furcht erschreck, zum
Und sah herab, wo grau verhüllt der Erdball
Es war, als, wenn ein grosser Leichenzug
Still feierlich Aetherräume walle
Die Erd' ein dunkler Sarg, verhüllt vom
Die Sterne Fackelträger alle
Der Mond gleich vor dem Sarg, als bleiche
Fühllos und kalt, und ewig schweigend,
Sich zu dem Grab — der Zeit — hinunter
Versteinert das Gesicht — die Locken weiss

[Firmament

[schwebte.

[Wolkentuch,

[Todtenfrau,

[neigend.

[und grau.

Ha Madách csakugyan Bechstein hatása alatt írt, akkor ez a jelenet érdekesen belevilágít egy költő „vegkonyhájába“. Az Ember Tragédiájában nem Lucifer, hanem Ádám akarja elhagyni a földet. És a világ-űrből letekintve, bolygónknak már csak egy kis sarlóalakú szeletjét látja. De a földet nagy sirnak, amely körül az elhalók szellemei bolyongnak, a Tower tetejéről látja.

A holdról, mint a nagy földsír lámpásáról vett hasonlat, amely az Ember Tragédiája XIV. jelenetének elején szerepel (ahol Ádám a kihült napot a holddal téveszti össze), szintén a fent idézett sorok párhuzamos helyének tekinthető.

*

Mondanom sem kell, hogy ha a hatás, melynek lehetőségére itten rámutattam, további vizsgálatok folyamán idővel kétségtelennek bizonyul: Madách rendkívüli értéke azzal mitsem veszít; sőt akkor fog csak igazán megtetszeni, mily sokat adott ő saját lelke gazdag tartalmából ahhoz az anyaghoz, amely olvasmányai nyomán került remekművébe s akkor a világirodalom haláltánc-költészetének legnagyobbszerű alkotásaként a történelmi részletképszerű „nagy magyar haláltánc“-ot, az Ember Tragédiáját fogják emlegetni.

Kozáky István.

Beküldött könyvek: *A hirnök.* Keresztény társad., irod. és művészeti folyóirat. 1925 nov. 1., nov. 15. (Kolozsvár.) — *A magyar asszony.* 1925 okt.-nov. — *Bárony István:* Az én világom. (Stádium.) — *Botond.* Szépirod. és tudom. folyóirat. Szerk. Szalay Gyula. I. évf. 1925 1—2. sz., szept.-okt. (A polg. isk. tanárképző Botond bajtársi egyesülete.) — *Joseph Conrad:* Az árnyékvonal. Regény, ford. Kiss Dezső. (Genius.) — *James Oliver Curwood:* Kazán a farkaskutya. Ford. Szinnai Tivadar. (Genius.) — *Dékány István:* A történettudomány módszertana. A M. Történettud. Kézikönyve I. k. 2. füzet. (M. Tört. Társulat.) — *Emlékkönyv.* Dr. gróf Klebelsberg Kuno negyedszázados kultúrpolitikai működésének emlékére születésének ötvenedik évfordulóján. (Rákosi Jenő Bp. Hirl. Újs. Váll. Rt. nyomdája.) — *Erdélyi Irodalmi Szemle.* 1925 okt. (Kolozsvár.) — *Fináczy Ernő:* Világnézet és nevelés. Tanulmányok. Filozófiai könyvtár. Szerk. Kornis Gyula. 8. (Pfeifer Ferdinánd.) — *Fóthy Ernő:* Cirkusz. II. kiadás. Elbeszélések. (Dunántúli Nyomdáváll. Rt.) — *Fülöp József:* Vergődik, lázadva a lelkem. Versek. (Szeged, a szerző kiad.) — *Gáspár Jenő:* A két sziget. Regény. (Pallas.) — *Gulyás Pál:* Ady Endre életé és munkái. Bibliografiai tanulmány. (Lantos R.-T.) — *Hadtörténelmi Közlemények.* Szerk. Gyalóky Jenő. 1925. III. füzet. (Akad.) — *Hanusz László:* Nem mindenkinek. Versek. II. kiadás. (Centrum.) — *Herondas* miamiambusai. Jelenetek az életből. Magyarul Csengery Jánostól. (Rózsavölgyi és Tsa.) — *Imre Sándor:* A család nevelés főkérdései. Szülők Könyvtára 1—3. sz. (Studium.) — *Katholikus Szemle.* 1925 nov. (Stephaneum.) — *Keleti Sándor:* Kék könyve. (Kolozsvár.) — *Lendvai István:* Szüreti versek. (Stádium.) — *Lira.* Modern magyar költők lapja, 1925 okt.-nov. — 1926. évi képes *Luthernaptár.* XIV. évfolyam. Szerk. Hetvényi Lajos. (Sopron, Székely és Tsa.) — *Magyar Család.* 1925 nov. 1. — *Magyar Kultura.* 1925 nov. — *Magyar Szabadság.* 1925 nov. 1. — *Geoffrey Moss:* Édes paprika. Regény I—II. Angolból ford. Vitális Béla. (Stádium.) — *Móra László:* Almok szekerén. Versek. („Nemzedékek.”) — *Magyar Kisebbség.* Nemzetpolit. szemle. 1925 okt. 15. nov. 1. (Lugos.) — *Nadányi Zoltán:* Szép nő az ablakban. (Singer és Wolfner.) — *Nikodemusz Károly:* Judás Iskariót. Dráma 5 felvonásban. (Máramrosszigeti Hermes.) — *Nyugat.* 1925 nov. 1., nov. 16. — *Orsz. Középipisk. Tanáregyesületi Közlöny.* 1925 okt.-nov. — *Páztortúz.* 1925 nov. 1., nov. 15. (Kolozsvár.) — *Protestáns Szemle.* 1925 nov. — *Radó Ernő:* Zokogó húrok. (1914—1924.) Válogatott versek. (Bpest, Meteor.) — *Révész Imre:* A magyarországi protestantizmus történelme. A M. Történettud. kézikönyve. III. k. 4. füz. (M. Tört. Társulat.) — *Ch. Sarolea.* Szovjet-Oroszország. (Stádium.) — *Szalay Károly;* Holland költőkből. (A szerző kiadása.) — *Gr. Széchenyi István* döblingi irodalmi hagyatéka. Blick és kisebb döblingi iratok. Szerk. és levelezéssel ellátta Tolnai Vilmos. III. kötet. (Kiadja a M. Tört. Társ.) — *Takáts József:* Aranyos hídon. Versek. (Bpest, a szerző kiadása.) — *Takáts Sándor:* Magyar nagyasszonyok. (Genius.) — *Társadalomtudomány.* Szerk. Heller Farkas és Bibó István. 1925 szept.-okt. — *T. Hallósy Márta:* Tévesztett utakon. Regény. (Pécs, Haladás.) — *Üchtritz Amade grófné:* A fehér asszony. Regény. (Légrédy.) — *Verő György:* A népszínház Budapest színi életében 1875—1925. (Franklin.) — *H. G. Wells:* A tengeri tündér. Regény, ford. Kiss Dezső. (Genius.)

Sajtó alatt van a magyar irodalomból eddig teljesen hiányzó

MAGYAR IRODALMI LEXIKON

FÓRIS MIKLÓS középiskolai tanár és **TÓTH ANDRÁS dr.** egyetemi r. előadó közreműködésével szerkesztette: **VÁNYI FERENC dr.** középiskolai tanár

Atnézték: **DÉZSI LAJOS dr.** egyet. tanár és **PINTÉR JENŐ dr.** bpesti főigazg.

A nagy lexikonalakú, kb. 40 ívnyi (640 oldal) terjedelmű munka *ismerteti:* A magyar szépirodalmi írók életrajzát, működését és műveit, a *főművek tartalmi kivonataival* s *bibliografiai adatokkal;* a szépirodalammal kapcsolatban álló *szakirodalmat* és azok *művelőit;* a hazai hírlapirodalmat. Külön címszók alatt is felsorolja a nevezetesebb *irodalmi műveket* és azok *főhőseit;* a remekírók műveiből *szállóigévé* vagy *közismertté vált helyeket;* végül az *irodalomtörténeti, poétikai, retorikai és stilisztikai fogalmakat,* illetve műfajokat, vagy formákat.

Egy kötetben nyújtja (a leszakított területek új irodalmát is feldolgozva) mindazt az ismeretanyagot, amire a régi és mai magyar irodalomból minden művelt embernek szüksége van.

Előfizetési ára (egész vászonkötésben) 360.000 korona,

amely összeg decembertől havi 90.000 koronás, januártól havi 120.000 koronás részletekben is fizethető.

Előfizetéseket 1926 január 15-éig fogadunk el. E határidőn túl a munka bolti ára sokkal magasabb lesz.

A csekkszámára az előfizetési díj portómentesen befizethető a minden postahivatalnál kapható csekklapokon. Kívánságra csekklapot, prospektust küldünk. Gyűjtőknek minden 15 példány után egy *tiszteletpéldányt* adunk.

„STUDIUM” Könyvkereskedelmi és Könyvkiadó Részv.-T. Budapest IV. ker., Múzeum-körút 21. szám.

Telefon: József 153—28. — Postatakarékpénztári csekkszám: 4041.

A legszebb, legjobb és legolcsóbb karácsonyi ajándék A NAPKELET KÖNYVTÁRA

A magyar klasszikusokból és az új magyar irodalom legjáva terméséből közreadott kiadványsorozatunk iránt páratlan nagy érdeklődés nyilvánul meg. A rendkívül ízletes és igen olcsó kiadványsorozat eddig megjelent számai:

1. Madách: Az ember tragédiája. II. kiadás. Sajtó alá rendezte és szövegkritikai jegyzetekkel ellátta Tolnai Vilmos egyetemi tanár. A Madách-centenárium alkalmából közreadott legkiválóbb kiadás. Irodalomtörténeti célra is nélkülözhetetlen segédkönyv.
2. Tormay Cécile: Megállt az óra. A régi ház, Emberek a kövek között, Bujdosókönyv szerzőjének legújabb novellás kötele.
3. Szekfü Gyula: Történetpolitikai tanulmányok. Az európai nevű történettudós egyetemi tanár nemzetpolitikai és társadalmi aktuális kérdésekről írt szenzációs tanulmányai.
4. Komáromi János: Zúg a fenyves. A népszerű fiatal írónak egyik legbájosabb és legolvasottabb regénye.
5. Vörösmarty-anthologia. Vörösmarty főművének, a Zalán futásának centenáriuma alkalmából kiadott kötet. A magyar romantikus költő válogatott kisebb költeményeit s eposzaiból a legszebb lírai részleteket tartalmazza. Horváth János egyetemi tanár rendezte sajtó alá.
- 6—7. Ifj. Somssich Andor: Liszt Ferenc élete. A legnagyobb magyar zenei egyéniség életének rendkívül vonzó előadásban megírt rajza. A 480 oldalra terjedő kötet az első teljes Liszt-életrajz.
8. Reményik Sándor: Atlantisz harangoz. Az erdélyi lírikusok vezető egyéniségének legújabb költeményei.
9. Bethlen Margit: A boldog sziget Istene. Novellák. A népszerű novellista íróművészetének legújabb alkotásai.
- 10—11. Szabó Mária: Felfelé. Az erdélyi írógárda egyik legkiválóbb tagjának új regénye.

A kiadványok bármelyike egy-egy számának alapára 3 korona, a szorzószám jelenleg 7000. A NAPKELET előfizetői részére a következő kedvezményes árakat tartjuk fenn: Bármelyik szám a kiadóhivatalban átvéve 15.000 korona, postán való szállítással 18.000 korona. A kettős számból álló kötet ára netto 30.000 korona. A teljes sorozat a kiadóhivatalban átvéve 165.000 korona, postán való szétküldéssel 170.000 korona. A kiadványok rendes könyvforgalmi áron bármely könyvkereskedésben kaphatók.

A könyveket az ár előzetes beküldése ellenében, vagy utánvétellel adja postára a NAPKELET kiadóhivatala, Budapest I, Döbrentei-utca 12.

A Napkelet Könyvtára

három utolsó, 8., 9. és 10—11. számú kötete nyomás alatt van s néhány nap múlva került ki a sajtó alól. Megrendeléseket az ár beküldése ellenében kiadóhivatalunk ezekre is elfogad.

NAGY KARÁCSONYI KÖNYVVÁSÁR.

Könyvosztályunkon kaphatók és megrendelhetők: A Magyar Történelmi Társulat összes kiadványai részletfizetéssel! A Magyar Tudományos Akadémia legértékesebb kiadványai 75—85% engedménnyel! Bármely hazai vagy külföldi kiadónál megjelent tudományos, ismeretterjesztő és szépirodalmi művek. Nagy választék nevelőértékű ifjúsági művekben. Olcsó és szép képeskönyvek. Készségesen küldünk prospektusokat. 16.000 K-ért portómentesen megküldjük kívánságára a 16.000-nél több címet tartalmazó Altalános Magyar Könyvjegyzéket. Kérjen részletfizetési feltételeket tartalmazó rendelőlapot. Címzés: K. M. Egyetemi nyomda könyvosztálya Budapest VIII, Múzeum-körút 6. sz. Gólyavár.

Ügyeljen
bevásárlásainál

védjegyünkre!

Ami a tudásban az ABC,
Ez a konyhában
a FRANCK-kávé.